

קובץ
ציונים לתורה

מסכת ברכות



ציונים לתורה

סיכום גמרא רש"י

על מסכת ברכות

נערך בחמלת ה' עלי

ישראל יעקב בן לאאמו"ר אלי' נפתלי שליט"א פרבר

ירושלים עיה"ק

הארות והערות יתקבלו בברכה

אב תשע"ב לפ"ק

ישראל יעקב פרבר

אהליאב 19/24

ירושלים עיה"ק

טל': 0533177895

yyfarber@gmail.com

פרק ראשון - מאימתי

דף ב.

א. משנה: קורין קרי"ש בערבית מצאת הכוכבים (אבל הקורא קודם צאה"כ לא יצא, ומה שנהגו בכמה מקומות לקרות קודם צאה"כ אין יוצאים יד"ח בקריאה זו אלא יוצאים בזה שקוראים קרי"ש לפני השינה ואע"פ שקוראים רק פרשה ראשונה), וזמנה נמשך **לרבי אליעזר** - עד סוף שליש הראשון מהלילה (דכתיב "ובשכבך" היינו בשעה שבני אדם רגילים ללכת לישון), **לחכמים** - עד חצות הלילה, היינו באמת זמנו עד עלות השחר (כמו שמצינו בהקטר חלבים ואברים שזמנו כל הלילה עד עלות השחר) אבל כדי שלא יתרושל האדם ויבוא לידי עבירה יש לקרוא רק עד חצות (וכן בשאר מצוות כאכילת קדשי קדשים תיקנו שסוף זמן אכילתם הוא בחצות כדי להרחיק מן עבירת אכילת נותר שהיא בכרת), ומעשה שבאו בניו של ר"ג מבית המשתה ולא קראו עדיין קרי"ש, א"ל ר"ג שיקראו קרי"ש אפילו שהוא כבר אחר חצות הלילה כיון דזמנו עד עלוה"ש ורק משום הרחקה אמרו חכמים שזמנו עד חצות, **לרבן גמליאל** - עד עלות השחר (לפי שכל הלילה קרוי זמן שכיבה).

ב. גמרא: משנתנו פתח בקרי"ש של ערבית, **א.** כלשון הפסוק "ובשכבך ובקומך", ועל זה שואל התנא 'מאימתי' לפי שדבריו מוסבים על הפסוק והוא שואל אימתי מתחיל זמן קרי"ש, **ב.** כברייתו של עולם דכתיב "ויהי ערב ויהי בוקר" שהערב הוא קודם לבוקר.

ג. משנתנו כתב משעה שהכהנים נכנסים ולא אמר מצאה"כ, ללמדנו בדרך אגב שכהן שכבר טבל ולא הביא עדיין קרבנותיו אינו מעכבתו מלאכול תרומה, אבל הוא אסור באכילת קדשים עד הבאת קרבנותיו.

דף ב:

ד. מאימתי קורין את שמע: **לרבי אליעזר** - משקידש היום בערבי שבתות, דהיינו משקיעת החמה, (ולתנא דמשנתנו סובר ר"א, דזמנו משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, דהיינו בצה"כ). **לר"מ** - משעה שהכהנים טובלים, והוא סמוך לצה"כ (ויש מ"ד שסובר לר"מ, דזמנו משעה שבנ"א נכנסין לאכול פיתן בער"ש). **לרבי יהושע** - משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, דהיינו צה"כ. **לרבי חנינא** - משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח, והוא אחר צה"כ. **לרב אחא** - משעה שבנ"א נכנסים להסב. (לפרש"י א': הכוונה בימות החול, לפרש"י ב': הכוונה בערבי שבתות). ולמסקנא זמנו של העני הוא המאוחר יותר.

ה. זמן בין השמשות מתחיל, **לרבי יהודה** - מהלך חצי מיל לפני צאה"כ, **לרבי יוסי** - כהרף עין לפני צאה"כ זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו.

דף ג.

א. עד סוף האשמורה הראשונה: רבי אליעזר סובר ג' משמרות יש בלילה ברקיע במשמרות עבודת המלאכים, ועל כל משמר שואג הקב"ה כארי על חורבן ביהמ"ק וגלות ישראל. ויש גם ג' משמרות בארץ, **בראשונה** - חמור נוער, **בשניה** - כלבים צועקים, **בשלישית** - תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (א. רבי אליעזר מונה סוף משמרה א' תחלת משמרה ג' ואמצעית דב', ב. רבי אליעזר מונה זמן סוף כל המשמרות, והוא מונה סימן ג' אפילו שסתם בנ"א אי"צ סימן זה לפי שכבר יום, אבל לאדם הישן בבית חשוך ואינו יודע מתי הוא זמן קרי"ש וע"י הסימן יוכל לדעת הזמן).

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

ד

ב. רבי יוסי למד מאליהו הנביא ג' דברים: א. שאין נכנסין לחורבה להתפלל, ב. שמתפללין בדרך, ג. שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה (- הבינו). ואז שמע רבי יוסי בת קול המנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות, וכן כל יום ג' פעמים, וכן כשישראל עונין איש"ר.

דף ג:

ג. מפני ג' דברים אין נכנסין לחורבה: א. מפני החשד שזונה ממתינה לו, ומטעם זה אסור ליכנס רק לחורבה שבעיר שאין מצוי שתהא אשה לבדה בשדה, ואסור רק ליחיד או לשני אנשים פרוצים, אבל לשני כשרים מותר. ב. מפני המפולת שמא תפול עליו החומה הרעועה, ומטעם זה אסור ליכנס רק לחורבה ישנה, אבל חורבה חדשה שהחומה שלה נפלה אך היא עודנה בחזקתה אין חשש. ג. מפני המזיקין, ומטעם זה אסור רק לאדם יחיד ליכנס, וחורבה שידוע שהמזיקים מצויים שם תדיר אסורים אפילו שנים.

ד. לרבי - ארבע משמרות יש בלילה, לרבי נתן - שלש משמרות יש בלילה.

ה. אין אומרין בפני המת, בתוך ד' אמות, אלא דברים של מת. דברי תורה לכו"ע אסור, וסתם דברים י"א - מותר, וי"א - אסור.

ו. כתיב אצל דוד "חצות לילה אקום" וכתוב "קדמתי בנשף ואשועה" ולכאורה הפסוקים סותרים אימתי קם, לרב אושעיא - מעולם לא עבר עליו חצות בשינה. לרבי זירא - עד חצות התנמנם כסוס, מכאן ואילך היה מתגבר כארי. לרב אשי - עד חצות היה עוסק בדברי תורה, מכאן ואילך בשירות ותשבחות.

ז. יש שני זמנים הקרויים נשף, כשיוצא הלילה ונכנס היום, וכשיוצא היום ונכנס הלילה.

ח. האם משה רבינו ודוד המלך ידעו אימתי חצות: לרב אחא - משה רבינו לא ידע, דאמר 'כחצות הלילה', ודוד ידע שהיה לו סימן מכינורו, דכשהגיע חצות היה רוח צפונית נושבת בו ומנגן מאליו. לרבי זירא - משה רבינו ידע, ואמר 'כחצות' דשמא יטעו אנשי פרעה, וגם דוד ידע, והצריך לכינור לעוררו משנתו. לרב אשי - משה רבינו ידע, ואמר 'כחצות', דהוא עמד בחצות הלילה אור לי"ד ואמר מחר כחצות שעומדים עכשיו יהיה מכת בכורות.

ט. בבוקר באו חכמי ישראל לדוד ואמרו לו 'עמך ישראל צריכין פרנסה', וא"ל לכו והתפרסנו זו מזו, וכשאמרו לו אין הקומץ משביע את הארי, א"ל לכו ופשטו בגדוד, מיד יועצים באחיתופל בדרכי מלחמה, ונמלכין בסנהדרין שיתפללו עליהן, ושואלין באורים ותומים אם יצליחו, ואח"כ בראש הצבא יואב.

דף ד:

א. כתיב "שמרה נפשי כי חסיד אני", לחד מ"ד - שהוא לא כשאר מלכים שישנים עד ג' שעות, רק קם בחצות הלילה. לחד מ"ד - שהוא לא כשאר מלכים שיושבים אגודות, רק ידיו מלוכלכות בדם לטהר אשה לבעלה.

ב. דוד היה שואל כל דבר למפיבושת רבו לידע אם פסק טוב. לפיכך זכה שיצא ממנו כלאב, ושמו היה דניאל, ונקרא כן לפי שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה.

ג. דוד היה קורא עצמו חסיד, אבל היה מתיירא כמצינו אצל יעקב אבינו, דשמא יגרום החטא.

ד. ומצינו שחטא ישראל בעליית עזרא, גרם להם שלא היה ביאתם לארץ כבימי יהושע.

ה **לתורה** מסכת ברכות **ציונים**

דף ז:

- ה. לחכמים זמן קרי"ש עד חצות: הם סוברים כר"ג שזמנו עד עלות השחר, ורק עשו סייג דכשאדם בא הביתה בלילה יקרא מיד קרי"ש, שלא יחטיפנו שינה. (ולכן אמרו ג"כ שמי שעובר על דבריהם ואינו קורא קרי"ש ומתפלל ערבית חייב מיתה, א. דחיישינן שלא יחטפנו שינה, ב. דקמ"ל שתפילת ערבית חובה, לאפוקי ממ"ד שהוא רשות).
- ו. אמר מר קורא קרי"ש ומתפלל: מסייע לרבי יוחנן דאמר איזהו בן עוה"ב, זה הסומך גאולה לתפילה. ופליג אריב"ל הסובר דתפילות באמצע תקנום, ואי"צ לסמוך. ונחלקו א. בסברא מתי היה גאולת ישראל, אי בלילה או רק ביום דאז יצאו ממצרים. ב. בפסוק "בשכבך ובקומך" דמקיש שכיבת לקימה, לר"י - מה קימה קרי"ש ואח"כ תפילה אף בלילה כן, לר"ל - מה קימה קרי"ש סמוך למיטתו אף בלילה כן.
- ז. להלכה: פסקינן כר"י דיש לסמוך גאולה לתפילה, וברכת 'השכיבנו' בערבית, וכן 'ה' שפתי תפתח' בשחרית אינן הפסק, דהוי כגאולה וכתפילה אריכתא.
- ח. האומר "אשרי-תהלה לדוד" ג"פ ביום, מובטח לו שהוא בן עוה"ב, דהוא מסודר בא"ב ויש בו גם שבח על המזון בהפסוק "פותח את ידיך".
- ט. ב"תהלה לדוד" אין בו פסוק המתחיל בנו"ן, דיש בה רמז למפלתן של ישראל. במערבא דרשי בה אחרת לטובה. ואעפ"כ חזר דוד וסמכן ברוה"ק, דכתיב "סומך ה' לכל הנופלים".
- י. מלאך מיכאל עושה שליחותו בפריחה אחת, מלאך גבריאל בשתים, אליהו הנביא בארבע, ומלאך המות בשמונה, ובשעת מגפה באחת.
- יא. אע"פ שקרא אדם קרי"ש בביהכנ"ס, מצוה לקרותו על מיטתו. לר"נ - ת"ח אי"צ לחזור ולקרוא כיון דרגיל לחזור תלמודו, לאביי - אף ת"ח צריך לומר פסוק אחד.

דף ח:

- א. לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר, נצחו מוטב, ואם לא נצחו יעסוק בתורה, אם לא נצחו יקרא קרי"ש, אם לא נצחו יזכיר לו יום המיתה.
- ב. כתיב "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם". **לוחות** - עשרת הדברות, **תורה** - מקרא, **והמצוה** - משנה, **אשר כתבתי** - נביאים וכתובים, **להורותם** - גמרא, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.
- ג. הקורא קריאת שמע על מטתו כאלו אוהז חרב של שתי פיות בידו, וכן מזיקין בדילין ממנו.
- ד. העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו.
- ה. כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב"ה מביא עליו יסורין.
- ו. הקב"ה נתן לנו התורה ושמח בו, משא"כ בשר ודם הנותן מתנה המוכר עצבו.
- ז. רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, לא מצא בידוע שהם יסורין של אהבה.

דף ט:

- ח. יסורין של אהבה צריכים לקבלם באהבה, דאם לא אינם מכפרים, ואם קבלם באהבה יראה זרע ויארין ימים ותלמודו יתקיים בידו.
- ונחלקו אמוראים מהו יסורים של אהבה, **לחד מ"ד** - כל שאין בו ביטול תורה, **לחד מ"ד** - כל שאין בו ביטול תפלה. אבל רבי יוחנן סובר שגם אם יש בהם ביטול תורה ותפלה הם נחשבים

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

1

כיסורים של אהבה. (א. כי דורש הפסוק לק"ו משן ועין שמוציא העבד לחירות, כ"ש יסורים שיוצא לחירות מעוונותיו. ב. וכן למדין מ'ברית' האמור במלח שממתקת הבשר, כן הוא ביסורין שממרקין עוונותיו של אדם).

ט. ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ע"י יסורין, א. תורה, ב. ארץ ישראל, ג. עולם הבא.

י. העוסק בתורה ובגמ"ח וקובר את בניו, מוחלין לו כל עוונותיו. אבל מצורע וקובר את בניו, לתי' א' - אינן יסורין של אהבה, לתי' ב' - בא"י אינן יסורין של אהבה, אבל בבל הוי יסורין של אהבה, לתי' ג' - בצינעא הוי של אהבה, אבל בגלוי לא.

יא. כל מה שאמרו דהקובר את בניו הוי יסורין של אהבה, היינו שהיה לו בנים ומתו, אבל אם לא היה לו בנים לא הוי יסורין של אהבה.

יב. מצינו אצל כמה אמוראים שנחלו שלא רצו לא היסורין ולא שכון.

יג. לרב הונא נחמץ ד' מאות חביות יין, וזה הגיע לו כיון שלא נתן לאריסו חלק המגיע לו בשכרו, וכשקיבל עליו לתקנו, י"א - שנעשה נס ונהפך החומץ ליין, וי"א - שהחומץ התייקר במחיר היין.

יד. אבא בנימין הקפיד, על תפילתו שיהיה סמוך למיטתו, ועל מיטתו שיהיה נתונה בין צפון לדרום, והיינו שיהיו לו בנים זכרים.

טו. המתפלל ולא המתין לחבירו בגמר תפילתו, טורפין לו תפילתו. אבל כשהמתין לו זוכה להרבה ברכות.

דף נ.

א. אלמלי ניתנה רשות לעין לראות המזיקין, אין כל בריה יכולה לעמוד מפניהם. הרגשת הדוחק בשעת הדרשה, הברכיים מתעייפות, הרגליים נפצעות, והבגדים מבלים, הכל מהם. ויש כמה דרכים שאפשר לעשות כדי לראותן.

ב. אין תפלה של אדם נשמעת אלא בביהכנ"ס, דכתיב "לשמוע אל הרנה ואל התפלה" במקום רנה שם תהא תפלה.

ג. עשרה בנ"א המתפללין שכינה עמהם, וכן ג' דיינים היושבין בדין, וכן לשנים העוסקין בתורה, ואפ"י א' היושב ולומד שכינה עמו. והחילוק ביניהם היא, דבעשרה הקב"ה מקדימן וממתין להם, משא"כ בג' רק אחר שיושבים בא השכינה, ובשניהם דבריהן נכתבין בספרי זכרונות, משא"כ באחד הלומד.

ד. חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאו מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו.

ה. הקב"ה מניח תפילין, ובהן כתיב פסוקים מחשיבות בני ישראל.

דף נ:

ו. כל הרגיל לבוא לביהכנ"ס ולא בא יום אחד, הקב"ה שואל אודותיו. אם הלך לדבר מצוה נוגה לו, ואם לאו לא נוגה לו.

ז. בשעה שהקב"ה בא בביהכנ"ס ולא מצא בה עשרה, מיד הוא כועס.

ח. כל הקובע מקום לתפילתו, אלקי אברהם יהיה בעזרו.

ט. היוצא מביהכנ"ס אל יפסיע פסיעה גסה, ודוקא ביציאתו, אבל בכניסתו מצוה לרוץ, ואפילו בשבת.

- י. **אגרא דפרקא** - ריהטא, כי רובם אינם מבינים. **אגרא דכלא** - דוחקא (מפני רוב אנשים המשתתפים). **אגרא דשמעתא** - סברא. **אגרא דבי טמיא** - שתיקותא. **אגרא דתעניתא** - צדקתא (לצורך פרנסת עניים שהתענו היום). **אגרא דהספידא** - דלויי (שמעורר השומעים לבכי). **אגרא דבי הילולי** - מילי (שמשמח החתן).
- יא. כל המתפלל אחורי ביהכנ"ס נקרא רשע, ודוקא דלא מחזיר פניו כלפי ביהכנ"ס.
- יב. כתיב "כרום זלת לבני אדם", היינו תפלה שהוא מהדברים העומדים ברומו של עולם, ובנ"א מזלזלים בהם. רבי יוחנן דרש "כרם" לאדם הנצרך לבריות שפניו משתנות ככרום, שהיא עוף במדה"י דכשהחמה זורחת עליו משתנות לגוונין.
- יג. **לעולם** היא אדם זהיר בתפלת המנחה, דאליהו הנביא לא נענה אלא בתפלת מנחה. **רבי יוחנן** אמר אף בתפלת ערבית, ורנב"י אמר אף בתפלת שחרית.
- יד. כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו, עובר בחמשה קולות. ואם משמחו, **לר' יהושע בן לוי** - זוכה לתורה שניתנה בחמשה קולות, **לרב אבהו** - כאילו הקריב תודה, **לרנב"י** - כאילו בנה אחת מחרבות ירושלים.
- טו. כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין, **לר"א** - כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל אדם זה, **לרבי אבא** - שקול זה כנגד כל העולם כולו, **לר' שמעון** - כל העולם כולו לא נברא אלא להיות לו לחברה.
- טז. היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום, ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו נקרא גזלן.
- דף ז.**
- א. הקב"ה מתפלל 'יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי...' ור' ישמעאל בן אלישע כה"ג, כשנכנס ביוכ"פ לקדשי הקדשים, בירך הוא כן לה', ונענע לו בראשו, לומר לך שלא תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך.
- ב. אין לפייס אדם בשעת כעסו.
- ג. הקב"ה כועס כל יום רגע בתוך ג' שעות ראשונות של היום, בעת שמלכי אומה"ע משתחווים לשמש. ובעת שבא בלעם לקלל ישראל לא כעס ה'.
- ד. טוב מרדות אחת בלבו של אדם להחזירו למוטב יותר מכמה מלקיות.
- ה. ג' דברים ביקש משה רבינו מה', א. שתשרה שכינה על ישראל, ב. שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים, ג. להודיעו דרכי ה'. **לר' יוחנן** - נתן לו ה' כל הג' דברים, **לר"מ** - רק שתיים, אבל לא הודיעו לו דרכיו.
- ו. **צדיק וטוב לו** - צדיק גמור, **צדיק ורע לו** - צדיק שאינו גמור, **רשע וטוב לו** - רשע שאינו גמור, **רשע ורע לו** - רשע גמור.
- ז. כשביקש משה רבינו לראות ה', **לר' יהושע בן קרחה** - לא רצה לו ה' להראות, **לרבי שמואל בר נחמני** - זכה לראות.
- ח. בשכר ג' פעולות שעשה משה כשנראה לו ה' בסנה זכה לג' מתנות, א. בשכר "זיסתר משה" - זכה לקלסתר פנים, ב. בשכר "כי ירא" - זכה שייראו מגשת אליו, ג. בשכר "מהביט" - זכה לתמונת ה' ביט.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

ח

- ט. הקב"ה הראה למשה רבינו הקשר של תפילין מאחורי ראשו.
 י. כל דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפילו על תנאי לא חזר בו.

דף ז:

- יא. מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד אברהם אבינו.
 יב. מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאה לאה ואמרה "הפעם אודה את ה'".
 יג. לאה קראה שם בנה ראובן, שאמרה ראו מה בין בני לבין חמי, היינו עשוי שמכרה הבכורה ליעקב מדעת ואעפ"כ שנא עשיו את יעקב, לראובן שיוסף לקח ממנו הבכורה בע"כ ואעפ"כ וישמע ראובן ויצילהו מידם.
 יד. רות, משמעות השם, שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו הקב"ה בשירות ותשבחות.
 טו. ורואים שהשם גורם, דכתיב "אשר שם שמות בארץ", אלא תקרא מלשון שממה אלא שמות.
 טז. קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג, כמו שמצינו אצל אבשלום. וע"כ שמח דוד כיון שיצא מביתו, שבודאי בנו ירחם עליו.
 יז. מותר להתגרות ברשעים, לת"א' - דוקא במילי דשמיא, לת"ב' - דוקא ברשע שאין השעה משחקת לו, לת"ג' - דוקא צדיק גמור, לת"ד' - אפילו צדיק שאינו גמור מותר אבל דוקא בשעה שאין משחקת לו.
 יח. כל הקובע מקום לתפילתו אויביו נופלים תחתיו.
 יט. גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה, דהיינו לשמש ת"ח הוא יותר מללמוד מהם.

דף ת:

- א. אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפלל. על כן חולה המתפלל בביתו ישתדל להתפלל בשעה שהציבור מתפלל.
 ב. אין הקב"ה מואס בתפילת רבים. וכל העוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל בציבור, נחשב כאילו פדה ה' ובניו מבין האומות.
 ג. כל מי שיש לו ביהכנ"ס בעירו ואינו נכנס להתפלל נקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו אחריו.
 ד. כתיב "למען ירבו ימיכם... על האדמה", ובחו"ל המקדים ומאריך בביהכנ"ס ג"כ מאריך ימים.
 ה. לעולם יכנס אדם שיעור ב' פתחים להתפלל.
 ו. כתיב "על זאת יתפלל... לעת מצוא", 'לעת מצוא' היינו, לרבי חנינא - אשה (מצא אשה מצא טוב), לרבי נתן - תורה, לרנב"י - מיתה (דיש תתק"ג מיתות בעולם, קשה שבכולן אסכרה, ניחא שבכולן נשיקה), לר' יוחנן - קבורה (דליבעי איניש רחמי עד זיבולא בתרייתא), למר זוטרא - בית הכסא. במערבא אמרי שהסברו של מר זוטרא עדיף מכל אחרים.
 ז. אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות, דמיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה. בתחילה התפלל אביי בביהכנ"ס, וכששמע זאת, התפלל תמיד במקום שלמד. וכן רב אמי ורב אסי אפי' שהיה י"ג בתי כנסיות בטבריה התפללו רק בין עמודי דגרסי.
 ח. גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים.
 ט. לעולם ידור אדם במקום רבו, ודוקא אם כפוף אליו.

י. כתיב "ועוזבי ה' יכלו" היינו המניח ס"ת ויוצא. אבל בין גברא לגברא מותר, ובין פסוק לפסוק תיקון, אבל מי שלומד מותר להפך פניו וללמוד.

יא. לעולם ישלים אדם פרשיותיו שמו"ת, וכל המשלים עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו.

דף ת:

יב. כל האוכל ושותה בתשיעי היינו ערב יוכ"פ, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

יג. ריב"ל אמר לבניו, א. שישלימו עם הציבור שמו"ת, ב. שיזהרו לחתוך את ורידי הצוואר, ג. שיזהרו בזקן ששכח תלמודו, דגם שברי הלוחות היו מונחין בארון.

יד. רבא אמר לבניו, א. כשחותכין בשר אל תחתכו על גב היד, (י"א - משום סכנה שלא יחתוך היד, וי"א - משום קלקול סעודה, שהדם לא ילכלך המאכל). ב. אל תשבו על מיטת ארמית, (י"א - שלא ילכו לישון בלי קרי"ש, י"א - שלא תשאו גיורת לאשה, וי"א - שלא ישבו על מיטת ארמית כמעשה שאירע אצל רב פפא). ג. אל תעברו אחורי ביהכנ"ס בשעה שהציבור מתפללין.

טו. אסור לעבור אחורי ביהכנ"ס בשעה שהציבור מתפללין דנראה כבורח מביהכנ"ס, ודווקא כשאינ עוד פתח, וכן דווקא כשאינ עוד ביהכנ"ס. וגם אם נושא משא או מניח תפילין או רץ ג"כ אין חסרון.

טז. רבי עקיבא אהב את המדיים בג' דברים, א. דחותכין בשר אלא על השולחן, ב. דנושקין אלא על גב היד, ג. ויועצין אלא בשדה.

יז. רבן גמליאל אהב את הפרסיים בג' דברים, א. צנועין באכילתן, ב. צנועין בבית הכסא, ג. צנועין בד"א, אבל הם מוקדשין ומזומנין לגהינם בגלל מעשיהם הרעים.

יח. ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר: הלכה כרבן גמליאל. רשב"י אומר - פעמים קורא אדם קרי"ש ב"פ בלילה, א' קודם עלות השחר וא' אחר, ויוצא בהן משום קרי"ש בלילה ומשום קרי"ש ביום. וי"א - פעמים קורא אדם ב"פ קרי"ש ביום, א' קודם הנץ וא' אחר הנץ, ויוצא בהם משום משום קרי"ש בלילה ומשום קרי"ש ביום. אבל בלבד שלא יאמר השכיבנו.

דף ט:

א. מעשה שבאו בניו של ר"ג: גם רבנן מודה לר"ג ורק עשו הרחקה, אבל בדיעבד אפשר לקרות עד עלות השחר.

ב. הקטר חלבים: ומשנתנו לא הזכיר אכילת קרבן פסח דג"כ מצוותה עד חצות, דזו מחלוקת ר"ע ור"א, לר"ע - זמנו כל הלילה, לר"א - זמנו עד חצות. לכו"ע נגאלו ישראל בערב ויצאו אלא ביום, ונחלקו על שעת חפזון, לר"ע - חפזון דישראל, לר"א - חפזון דמצרים.

ג. כתיב "דבר נא באזי העם", הקב"ה אמר למשה שיבקש מישראל שישאלו כלי כסף וזהב, שלא יאמר אברהם אבינו דשעבוד מצרים נתקיימה בישראל אבל אחרי כן יצאו ברכוש גדול לא נתקיימה בהם, אמרו בני ישראל למשה, הלואי שנצא היום ואיני אנו מבקשים כלום.

דף ט:

ד. כתיב "וישאלום", י"א - בע"כ דמצרים, וי"א - בע"כ דישראל.

ה. כתיב "וינצלו את מצרים", לר"א - כמצודה שאין בה דגן, לר"ל - כמצולה שאין בה דגים.

ו. כתיב "אהיה אשר אהיה", אמר ה' למשה שיאמר לישראל, הייתי עמכם במצרים ואהיה עמכם בשאר גליות. אמר משה: רבש"ע דיה לצרה בשעתה, אלא "אהיה שלחני אליכם".

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

- ז. כתיב "ענני ה' ענני", אמר אליהו לפני ה' רבש"ע, ענני שתדד אש מן השמים, וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם.
- ח. **משנה:** קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן, **לר"א** - בין תכלת לכרתי, וזמנה נמשך עד הנץ החמה, **לר"י** - זמנה נמשך עד ג' שעות, דדרך בני מלכים לעמוד אז, הקורא מכאן ואילך מקבל שכר כקורא בתורה.
- ט. **גמרא:** בין תכלת ללבן, היינו בין תכלת שבה ללבן שבה.
- י. **לר"מ** - משיכיר בין זאב לכלב, **לר"ע** - בין חמור לערוד, **לאחרים** - משיראה חבירו רחוק ד"א ויכירנו. והלכה כאחרים לתפילין, אבל לקרי"ש כותיקין, דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין קרי"ש עם הנץ החמה, ועי"כ היו סומכין גאולה לתפלה.
- יא. כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום כולו, **לר"א** - בתפילת מנחה, **לרב אשי** - בכל התפילות, ומה שאומרים 'ה' שפתי' הוי כתפלה אריכתא, וכן בערבית שאומרים 'השכיבנו' הוי כגאולה אריכתא.
- יב. לעולם ישתדל אדם לרוץ אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה לעוה"ב ויראה מלך המשיח, יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומה"ע.
- יג. רבנן תיקנו לומר הפסוק "יהיו לרצון אמרי פי" אחר שמו"ע, כמו שדוד אומר אחר י"ח מזמורים (דב' פרקי התהלים הראשונים הוא פרק אחד).
- יד. ק"ג מזמורים אמר דוד ולא אמר 'הללוקה' עד שראה במפלתן של רשעים.

דף י.

- א. כל פרשה שהיה חביב על דוד פתח ב'אשרי' וסיים ב'אשרי'.
- ב. שכנים של ר"מ היו מצערים אותו וביקש רחמים שימותו, אמר לה אשתו, שיבקש מה' שיחזרו בתשובה, וכן הוי.
- ג. אשתו של ר"מ אמרה למין, כתיב "דני עקרה", לא עקרה ממש, אלא שאין לה ילדים כמותך שירשו גהינם.
- ד. אנו דורשים סמיכות פרשיות ולמדים ממנה, דכתיב "סמוכים לעד לעולם..." פרשת אבשלום נסמכה לפרשת גוג ומגוג, דכמו שאירע שבן מורד באביו כן יארע עבד שימרוד ברבו.
- ה. דוד המלך דר בה' עולמים ואמר שירה, א. במעי אמו, ב. כשיצא לאויר העולם, ג. כשינק משדי אמו, ד. ראה במפלתן של רשעים, ה. נסתכל ביום המיתה.
- ו. כתיב "אין צור כאלקינו" היינו אין צייר כאלקינו, דבשר ודם הצר צורה אינו יכול להטיל בה רוח ונשמה משא"כ ה'.
- ז. כתיב "כי אין בלתך" דמדת בשר ודם שמעשה ידיו מבלין אותו אבל הקב"ה מבלה מעשיו.
- ח. חמשה "ברכי נפשי" אמר דוד המלך כנגד חמש תכונות אלוקיות המציות בנשמת אדם, א. מה הקב"ה מלא כל העולם אף הנשמה מלאה את כל הגוף, ב. מה הקב"ה רואה ואינו נראה אף הנשמה רואה ואינה נראית, ג. מה הקב"ה זן את כל העולם כולו אף הנשמה זנה את כל הגוף, ד. מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה, ה. מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים, יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.
- ט. הקב"ה עשה פשרה בין חזקיהו המלך לישעיהו הנביא, דנחלקו כבוד מי מהם עדיף מלך או נביא, שהביא יסורים על חזקיהו ואמר לישעיהו שילך אליו לבקר. ואז אמר לו הנבואה "כי

ציונים מסכת ברכות לתורה יא

מת אתה" - בעוה"ז, "ולא תחיה" - לעוה"ב, כיון שלא עסק בפריה ורביה, וחזקיהו לא רצה כיון שראה שיצא ממנו בנים שאינם הגונים. וחזקיהו ביקש מישעיהו שיתן לו את בתו לאשה, דאמר אפשר דזכות שנינו יגרמו שיצאו ממני בנים הגונים. א"ל ישעיהו, כבר נגזרה הגזירה שתמות. אך חזקיהו המלך לא התייאש וא"ל, כך מקובלני מבית אבא שאפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל יתייאש מן הרחמים, וכן אפילו בעל החלומות אומר לאדם שמחר ימות לא יתייאש.

דף י:

- י. כתיב "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר", לרשב"ל - היינו שהוא התפלל מקירות לבו, לרבי לוי - היינו על עסקי הקיר, דאשה השונמית עשה אלא קיר א' קטנה החייה אלישע את בנה, עאכו"כ אבי אבא שלמה המלך שחפה את כל ההיכל בכסף וזהב, שבזכות זה אתה צריך להחיות את יוצ"ח.
- יא. כתיב "והטוב בעיניך עשיתי", לרב יהודה - היינו שסמך גאולה לתפלה, לרבי לוי - היינו שגנז ספר רפואות.
- יב. ששה דברים עשה חזקיהו, על ג' הודו לו חכמים: א. גנז ספר רפואות, ב. כתת נחת הנחשת, ג. גירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ועל ג' לא הודו לו: א. סתם מי גיחון, ב. קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור, ג. עבר ניסן בניסן, היינו שעיבר חודש אדר בל' אדר, ביום שראוי לקובעו ניסן.
- יג. כל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, כמשה רבינו שתלה בזכות אביו ותלו לו בזכות עצמו. וכל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, כחזקיהו המלך שתלו בזכות עצמו ותלו לו בזכות דוד.
- יד. כתיב "נעשה נא עליית קיר קטנה", נחלקו רב ושמואל, חד מ"ד - עלייה חסרת תקרה ובנו עליו תקרה, וחד מ"ד - אכסדרה גדולה היתה וחלקה לשניהם.
- טו. הרוצה ליהנות משל אחרים, יהנה כמו אלישע שנהנה מהשונמית. ושאינו רוצה ליהנות משל אחרים, אל יהנה כשמואל הרמתי שהביא לכל מקום שהלך את כלי תשמישו.
- טז. כתיב "כי איש אלקים קדוש הוא", נחלקו רב ושמואל, לחד מ"ד - שלא ראתה זבוב על שולחנו, לחד מ"ד - שלא ראתה קרי על בגדיו. "הוא", רק הוא קדוש אבל משרתו גיחזי אינו קדוש, כי אחזה בדדיה.
- יז. כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין.
- יח. אל יעמוד אדם במקום גבוה להתפלל. וכן המתפלל צריך שיכוין רגליו כמלאכים. וכן לא יאכל אדם קודם התפילה.
- יט. ר"י אומר דזמן קרי"ש עד ג' שעות: הלכה כר' יהושע.
- כ. הקורא אחר זמן קרי"ש לא הפסיד, ויקבל שכר כקורא בתורה: לא"ד א', לרב חסדא - לא יאמר ברכת קרי"ש, ובברייתא איתא - שיברך ברכת קרי"ש. לא"ד ב', גם רב חסדא אומר שלא הפסיד ברכות קרי"ש, ויברך.
- כא. גדול הקורא קרי"ש בזמנה יותר מהעוסק בתורה, דאחר זמן קרי"ש יש לו שכר רק כקורא בתורה.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

יב

כב. משנה: לב"ש - בערב יטה ויקרא קרי"ש דכתיב "בשכבך", ובבוקר יעמוד ויקרא דכתיב "ובקומך". **לב"ה** - כל אדם קורא כדרכו דכתיב "ובלכתך בדרך", דאפילו בהליכה מותר. והפסוק "בשכבך ובקומך" היינו דזמני קרי"ש הוא בזמן שכיבה וקימה. רבי טרפון פעם בדרך נהג כב"ש והיה בסכנה, א"ל חכמים שהיית חייב מיתה שעברת על דברי ב"ה, דהלכה כמותם.

דף יא.

- א. גמרא:** ב"ש לא אמרו כב"ה, דא"כ היה צריך לכתוב "בבוקר ובערב".
- ב.** לב"ש הפסוק "בשבתך בביתך" פרט לעוסק במצוה, "ובלכתך" פרט לחתן שכונס הבתולה שטרוד לבעול שהיא מצוה, ד"ובלכתך" היינו בלכת דידך דהיינו רשות. "בדרך" פרט לשלוחי מצוה.
- ג.** גם ב"ה לומד כל הלימודים כב"ש, ואעפ"כ מגוף התיבה ש"מ שאפשר לקרוא ג"כ כשהוא מהלך.
- ד.** עשה כדברי ב"ש, **לרב יחזקאל** - יצא, **לרב יוסף** - לא יצא, **לרנב"י** - חייב מיתה.
- ה.** **משנה:** בשחרית מברך שתי ברכות לפני קרי"ש וברכה אחת לאחר קרי"ש, בערבית מברך שתי ברכות לפני קרי"ש ושתי ברכות לאחר קרי"ש, א' מהברכות היינו 'אמת ואמונה' ארוכה, וא' מהברכות היינו 'השכיבנו' קצרה.
- ו.** ברכה שאמרו חכמים להאריך אינו רשאי לקצר, וברכה שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך, וכן אצל ברכה שאמרו לחתום, או אמרו שלא לחתום.

דף יא:

- ז. גמרא:** בשחרית מברך שתי ברכות: הראשונה הוא 'יוצר אור ובורא חושך' כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום (ולכן גם בלילה מזכירים 'גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור'). והשניה י"א - 'אהבת עולם', וי"א - 'אהבה רבה'.
- ח.** המשכים ללמוד צריך לברך ברכת התורה, אבל אם קרא קרי"ש וברכותיה אי"צ לברך, דכבר נפטר בברכת 'אהבה רבה' שהוא מעין ברכת התורה.
- ט.** **לרב הונא** - למקרא צריך לברך ברכת התורה, אבל לא למדרש. **לרבי אלעזר** - למקרא ולמדרש צריך לברך, אבל למשנה אי"צ לברך. **לרבי יוחנן** - אף למשנה צריך לברך. לרבא - אף לתלמוד צריך לברך.
- י.** יש לברך ג' ברכות על התורה לפני שלומד, א. 'אקב"ו לעסוק בדברי תורה', ב. 'הערב נא... ג. 'אשר בחר בנו'.
- יא.** אמר להם הממונה לכהנים העוסקים בעבודה בביהמ"ק שיברכו ברכת יוצר אור לפני קרי"ש, וקראו עשרת הדברות, שמע והיה אם שמוע, ויאמר, וברכו את העם ג' ברכות, אמת ויציב, עבודה וברכת כהנים. בשבת הוסיפו ברכה א' למשמר היוצא, היינו 'מי ששכן שמו בבית הזה ישכין ביניכם אהבה ואחווה שלום ורעות'.
- יב.** ברכות אין מעכבות זו את זו, היינו שסדר הברכות אין מעכבות אפילו הוקדם המאוחר או איחר המוקדם יצא.

דף יב.

- א.** גם בגבולין רצו לומר עשרת הדברות לפני קרי"ש, אבל בטלו אותו מפני המינים שלא יאמרו דק זו תורת אמת.

ציונים
מסכת ברכות
לתורה
יג

- ב. אחז בידו כוס יין וחשב בטעות שהיא של שכר והתחיל לברך על דעת לברך 'שהכל' ולבסוף בירך 'בפה"ג' יצא, דגם אם היה מסיים 'שהכל' היה יוצא. אבל אם אחז כוס שכר וחשב בטעות שהוא של יין והתחיל לברך על דעת לברך 'שהכל', נשאר הגמרא בספק.
- ג. טעה בברכת הקרי"ש בשחרית או בערבית, הכל הולך אחר החיתום. וכן באופן שאכל תמרים וחשב שאכל לחם והתחיל לברך על דעת לברך 'ברהמ"ז' וסיים ב'על העץ' שיצא, דגם תמרים מזינים ונכללו בברכת הזן.
- ד. כל שלא אמר 'אמת ויציב' ביום או 'אמת ואמונה' בלילה לא יצא, דכתיב "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות".
- ה. המתפלל צריך לכרוע בברוך וזוקף בשם, רב ששת כרע כחזרא (- כשבת ביד אדם, היינו בתנועה אחת) וזקף כחיויא (- כנחש, היינו מעט מעט).

דף יב:

- ו. **לרבה** - בכל השנה אומרים 'המלך הקדוש' ו'מלך אוהב צדקה ומשפט', חוץ מי' ימים בין ראש השנה ליו"ט. **לרב יוסף** - גם בעשרת ימי תשובה יש לומר ככל השנה. **לר"א** - אם אמר בעשרת ימי תשובה ככל השנה יצא. להלכה כרבה.
- ז. כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא. ואם החולה ת"ח צריך שיחלה עצמו עליו.
- ח. כל העושה דבר עבירה ומתבייש, מוחלין לו על כל עוונותיו.
- ט. בקשו לקבוע לומר פרשת בלק בקרי"ש, דכתיב בה "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" שדומה ל"ובשכבך ובקומך", אבל לא קבעוה מפני טורח הציבור, כי היא פרשה ארוכה.
- י. פרשת ציצית קבעוה בקרי"ש מפני שיש בה ה' דברים, **א**. מצות ציצית (ועשו להם ציצית), **ב**. יציאת מצרים (אשר הוצאתי אתכם), **ג**. עול מצוות (וראיתם אותו וזכרתם), **ד**. זהירות מפני דעת המינים (אחרי לבבכם), **ה**. הרהור עבירה של עריות (אחרי עיניכם) והרהור ע"ז (אתם זונים).
- יא. כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן, דלא פסקה לא פסקינן.
- יב. **משנה**: מזכירין יציאת מצרים בלילה, ודרשה **בן זומא** - דכתיב "ימי חייך" היינו הימים, "כל ימי חייך" היינו גם הלילות. **לחכמים** - "ימי חייך" היינו העוה"ז, "כל ימי חייך" היינו לימות המשיח.
- יג. **גמרא**: כשיבוא משיח יהיה הזכרת הגאולה משעבוד מלכיות עיקר, ויציאת מצרים טפל.

דף יג:

- א. כתיב "לא יקרא עוד שמך יעקב", לא שתעקר, אלא ש'ישראל' יהיה העיקר, ו'יעקב' יהיה טפל.
- ב. כתיב "הנני עושה חדשה..." היינו מלחמת גוג ומגוג שתהיה לפני הגאולה העתידה.
- ג. 'אברם' הוא 'אברהם', בתחילה נעשה אב לארם ולבסוף על כל העולם כולו. 'שרי' הוא 'שרה', בתחילה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו.
- ד. הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, כי כן א"ל ה' "לא יקרא עוד את שמך אברם", אבל הקורא לשרה שרי אינו עובר, כי ה' אמר זאת לאברהם ולא לשרה. וכן ביעקב אבינו שאינו עובר כשקורא לו יעקב כי הפסוק עצמו שוב קראו יעקב.



פרק שני - היה קורא

- א. **משנה:** היה קורא בתורה והגיע זמן קרי"ש, אם כיון לבו בקריאתו יצא חובת קרי"ש.
- ב. **לר"מ** - בין הפרקים של קרי"ש שואל ומשיב לאדם חשוב, ובאמצע ברכת קרי"ש שואל ומשיב לאדם שיירא שלא יהרגנו. **לר"י** - בין הפרקים שואל לאדם חשוב, אבל מותר להשיב לכל אדם, ובאמצע ברכת קרי"ש שואל לאדם שיירא שלא יהרגנו, ומשיב שלום לאדם חשוב.
- ג. בין הפרקים היינו, בין ברכה ראשונה לשניה, ובין שניה ל'שמע', בין 'שמע' ל'והיה אם שמוע', בין 'והיה אם שמוע' ל'ויאמר', בין 'ויאמר' ל'אמת ויציב'. לרבי יהודה בין 'ויאמר' ל'אמת ויציב' לא יפסיק.
- ד. פרשת 'שמע' קדמה ל'והיה אם שמוע', כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ מקבל עליו עול מצוות, 'והיה אם שמוע' קדמה ל'ויאמר', דזה נוהג בין ביום ובין בלילה אבל פרשת ציצית אינו נוהג אלא ביום.
- ה. **גמרא:** משנתנו איירי בא' שקורא להגיה וכיון לבו להקריאה, אבל אין ראייה מכאן דמצוות צריכות כוונה.
- ו. קרי"ש, **לרבי** - דוקא בלשון הקודש, **לחכמים** - בכל לשון. **לרבי** - צריך להשמיע לאזנו, **לחכמים** - אפילו לא השמיע לאזנו יצא. אבל לשניהם אסור לקרוא למפרע.
- דף יג:**
- ז. כוונה בקרי"ש: **לר"א** - צריך כוונה עד "על לבבך". **לר"ע** - כל פרשה הראשונה צריך כוונה. **לר"מ** - רק בפסוק הראשון צריך כוונה. והלכה כר"מ.
- ח. **לרבי זוטרא** - פרשה ראשונה צריך לקרות ולכוין, אבל פרשה שניה אי"צ כוונה. **לרבי יאשיה** - פרשה ראשונה צריך לקרות ולכוין, אבל פרשה שניה אם הרהר בלבו יצא.
- ט. כל המאריך ב'אחד', היינו בהדלי"ת, מאריכין לו ימיו ושנותיו, אבל בלבד שלא יחטוף החי"ת.
- י. צריך להאריך רק כשיעור המספיק לכוון למעלה ולמטה ולד' רוחות השמים.
- יא. צריך לעמוד במקום אחד, **לרבי נתן** - עד "על לבבך", **לרבי יוחנן** - כל הפרשה כולה.
- יב. רבי היה קורא בעת השיעור רק פסוק ראשונה, וכשחזר לאמירת השיעור היה מזכיר יצי"מ. ואחר השיעור **לבר קפרא** - לא היה חוזר וגומרה (וע"כ הזכיר יצי"מ בהשיעור), **לרבי שמעון בר רבי** - היה חוזר וגומרה (והזכיר יצי"מ בעת השיעור כדי להזכירו ביחד עם קרי"ש בזמנה).
- יג. הקורא פסוק הראשון מקרי"ש ונאנס בשינה, והמשיך לקרות בעת שהתנמנם בלי כוונה, יצא.
- יד. אסור לשכוב פרקדן, ואם מטה קצת על צידו מותר, אבל אסור אז לקרוא קרי"ש, חוץ מבעל בשר שמותר.
- טו. הגמרא מתקן את מחלוקת ר"מ ור"י במשנתנו: **לר"מ** - בין הפרקים שואל ומשיב לאדם חשוב, ובאמצע שואל ומשיב מפני היראה. **לר"י** - בין הפרקים שואל לאדם חשוב, אבל מותר להשיב לכל אדם, ובאמצע שואל ומשיב לאדם חשוב.

דף יד.

- א. ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, באמצע הפרק אינו פוסק אבל בין הפרקים פוסק. וימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל, אז אפילו באמצע הפרק פוסק, דאינו אלא מנהג.
- ב. השרוי בתענית מותר לטעום עד רביעית ואין בכך כלום, דאכילה ושתיה קיבל עליו.
- ג. כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל היינו במשכים לפתחו, כאילו עשאו לחבירו במה.
- ד. אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל. כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך, הקב"ה עושה לו חפציו.
- ה. כל הלן שבעת ימים בלי חלום, נקרא רע.
- ו. כל המשביע עצמו בדברי תורה ואח"כ הולך לישון, אין מבשרין אותו בשורות רעות.
- ז. הלכה כרבי יהודה דאין להפסיק בין 'אלקיכם' ל'אמת ויציב'.

דף יד:

- ח. אחר שאמר 'אלקיכם אמת', 'לר"א - חוזר ואומר 'אמת', 'לרבה - אינו חוזר ואומר 'אמת'.
- ט. אין אומרים פרשת ציצית בלילה, ואם התחיל גומרה. התחיל היינו שאמר "ואמרת אלהים", אבל במערבא סוברים שהתחיל היינו שאמר "ועשו להם ציצית". ואנו מתחילים שכך נהגו בא"י, וע"כ אנו גומרים כל הפרשה.
- י. אם קרא פרשת ציצית בלילה, צריך לומר 'אמת', ואם לא קרא, אי"צ לומר 'אמת'.
- יא. אפילו שאי"צ לומר פרשת ציצית בלילה, אבל צריך להזכיר יציאת מצרים, ע"כ יאמר הנוסח "מודים אנחנו לך ה"א שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים..."
- יב. פרשת 'שמע' קודם ל'והיה אם שמוע', א. כדי שיקבל עולם מלכות שמים תחילה ואח"כ עול מצוות, ב. דפרשה ראשונה יש בה ללמוד וללמד ולעשות, 'והיה אם שמוע' קודם 'ויאמר' דיש בה ללמד ולעשות, אבל 'ויאמר' יש רק לעשות בלבד.
- יג. צריך להניח תפילין קודם קרי"ש ותפלה, אבל כשנאנס ואין לפניו תפילין יקרא קרי"ש קודם, וכן עשה רבה כשאיחר שלוחו.
- יד. כל הקורא קרי"ש בלא תפילין כאילו מעיד שקר בעצמו, וכאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלי נסכים.
- טו. הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה, יעשה צרכיו ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קרי"ש ויתפלל. ומעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליה קרבן.

דף טו.

- א. כל הנוטל ידיו לפני התפילה, כאילו טבל במקוה.
- ב. מי שאין לו מים ליטול ידיו לפני התפילה, ינקה בכל מידי דמנקה, וזה מועיל דווקא לקרי"ש אבל לתפלה יהדר ליטול ידיו במים, ואם אין לו מים יחפש מלפניו עד מיל ולאחוריו יחפש עד פחות ממיל.
- ג. משנה: הקורא קרי"ש ולא השמיע לאזנו, לת"ק - יצא, לרבי יוסי - לא יצא.
- ד. קרא ולא דקדק באותיותיה, לרבי יוסי - יצא, לרבי יהודה - לא יצא.
- ה. הקורא קרי"ש למפרע, לא יצא. קרא וטעה, יחזור למקום שטעה.

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

טז

- ו. **גמרא:** לא השמיע לאזנו לא יצא, **לרבי יוסי** - דכתיב "שמע" השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיו. **לת"ק** - "שמע" היינו בכל לשון שאתה שומע, ולר"י גם זה נכלל ב"שמע".
- ז. ת"ק במשנתנו הסובר דלא השמיע לאזנו יצא, **לת"א** - היינו רבי יהודה, ורבי יהודה בשם רבו ראב"ע סובר דרק לכתחילה צריך להשמיע לאזנו אבל דיעבד יצא. **לת"ב** - היינו רבי מאיר, הסובר דלכתחילה אי"צ להשמיע לאזנו, ורבי יהודה סבר כרבו שרק בדיעבד יצא (וע"כ המשנה חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום היינו רבי יוסי. והמשנה לא יברך אדם ברהמ"ז בלחש ואם בירך יצא, **לת"א** - היינו רבי יהודה בשם רבו, **לת"ב** - היינו רבי מאיר. וכן המשנה הכל כשרים לקרות המגילה חוץ מחש"ז ורבי יהודה מכשיר בקטן, או שזה רבי יוסי, או רבי יהודה וסובר כרבו דרק בדיעבד יצא).

דף טז:

- ח. הלכה כרבי יהודה בקרי"ש דלכתחילה צריך להשמיע לאזנו, אבל אם לא השמיע, יצא.
- ט. המחלוקת בין רבי יהודה לרבי יוסי אם צריך להשמיע לאזנו הוא רק בקרי"ש, אבל בשאר מצוות לכו"ע יצא. ומה דכתיב "הסכת ושמע" נאמר לענין מצוות תלמוד תורה.
- י. קרא ולא דקדק באותיותיה, רבי יוסי אומר יצא, רבי יהודה אומר לא יצא: והלכה כדברי שניהם להקל, דבקרא ולא השמיע לאזנו יצא כרבי יהודה, ובקרא ולא דקדק באותיותיה יצא כרבי יוסי.
- יא. כתיב "שלש הנה... שאול ועוצר רחם", היינו כמו שרחם מכניס זרע ומוציא ולד, כן השאול מכניס מתים ומוציא אותם בתחיית המתים. ומה רחם שמכניס בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, כ"ש שאול שמכניסים בקולי קולות שעתידין להוציא ממנו לעתיד לבוא בקולי קולות.
- יב. כתיב "וכתבתם", יש ללמוד שאפילו הפסוקים שבהם הציווים לכתוב פרשיות תפילין ומזוזות, גם הם נכתבין בפרשיות תפילין ומזוזות. דהו"א דיש ללמוד מגז"ש "וכתב וכתב" מסוטה, ובסוטה כותבין רק האלות ולא הציווי, קמ"ל דכאן כותבים הציווים.
- יג. כתיב "ולמדתם", מלמד שיהא לימודך תם בלי חיסורים, שיתן ריוח בין הדבקים.
- יד. כל הקורא קרי"ש ומדקדק באותיותיה, מצננין לו את הגיהנם.

דף טז:

- א. כתיב "כנחלים נטיו... כאהלים נטע", נסמך אוהלים לנחלים לומר, מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אוהלים היינו תורה מעלין את האדם מחובה לזכות.
- ב. הקורא למפרע לא יצא, קרא וטעה יחזיר למקום שטעה: היינו באמצע הפרק יחזור לראש, ובין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון, בין כתיבה לכתובה יחזור לכתובה ראשונה. ודוקא שלא פתח ב'למען ירבו ימיכם', דאז אמרינן שהוא נמשך והולך כרגיל, ואינו צריך לחזור.
- ג. **משנה:** האומנין קורין קרי"ש בראש האילן ובראש הנדבך, אבל בתפילה דצריך כוונה הם צריכים לרדת להתפלל.
- ד. חתן שלא בעל פטור מקרי"ש עד מוצ"ש, ור"ג החמיר על עצמו, שלא רצה לבטל ממנו עול מלכות שמים אפילו שעה אחת.
- ה. **גמרא:** בברייתא איתא שהאומנין יכולין גם להתפלל על האילן, היינו רק בראש הזית ובראש התאנה שענפיהם מרובים ואין מפחדים שיפלו, אבל בשאר האילנות יורדין למטה ומתפללין.
- ו. מה שאמרו שאומנין יכולין לקרוא קרי"ש על האילן והנדבך, היינו בפרשה ראשונה הם צריכים להפסיק ממלאכתן כדי שיקראו בכוונה, אבל בפרשה שניה שאי"צ כוונה, הם ממשיכין במלאכתן.

ז. **פועלים העושין בשכרן** - מתפללים מעין שמו"ע, שלא יפסיקו ממלאכתם, וכן כשאוכלים סעודתן אינם מברכים ברכה לפניה שאינה מה"ת אבל לאחרים מברכים ברכה ראשונה כתיקונה וברכה שניה פותח ב'ברכת הארץ' ומסיים ב'בונה ירושלים' (חוץ אם הבעה"ב מיסב עמהן, שאז מסתמא הוא מוחל להם). **אבל פועלים העושין בסעודתם ואינם נוטלים שכר בעבודתם** - מתפללים שמו"ע ברכות שלמות, וכן מברכים בסעודתן כתיקונה.

ח. חתן פטור מקרי"ש: כתיב "בשבתך בביתך" פרט לעוסק במצוה, "ובלכתך" פרט לחתן שכוונס הבתולה שטרוד לבעול שהיא מצוה, משא"כ הכונס אלמנה שאינו טרוד דחייב בקרי"ש. וכן מי שטבעה ספינתו בים אפילו שהוא טרוד חייב בקרי"ש, דכתיב "ובלכתך" היינו בלכת דידך דהיינו רשות אתה חייב, ורק טרוד במצוה פטור.

דף טז:

- ט. אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה, חוץ מן התפילין שנאמר בה 'פאר'.
- י. **משנה:** אבל אסור ברחיצה, ר"ג רחץ את עצמו במים חמים כיון שהיה איסטניס.
- יא. אין מקבלין תנחומים על מיתת עבדים כנענים, אבל ר"ג קיבל תנחומין על טבי עבדו, לפי שהיה שונה משאר עבדים שהיה תלמיד חכם.
- יב. חתן בלילה הראשון אם רוצה לקרות קרי"ש קורא, אבל רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם שהוא מדקדק במצוות יטול, ורק אם הוחזק כת"ח מותר.
- יג. **גמרא:** ר"ג רחץ עצמו לילה הראשון במים חמים כשהיה אבל, דסבר אנינות בלילה הראשון דרבנן ובמקום איסטניס לא גזרו רבנן.
- יד. עבדים ושפחות כנענים שמתו, אין עומדים עליהם בשורה כשחוזרים מבית הקברות, ואין אומרים עליהם ברכת ותנחומי אבלים. וכן אין מספידין אותן, רבי יוסי אומר אם היה עבד כשר אומרים עליו הוי אבד איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו כפו. אמרו לו חכמים א"כ מה עוד נשאר לומר על יהודים כשרים שמתו.
- טו. כשמתה שפחתו של רבי אליעזר, נכנסו תלמידיו לנחמו, כשראה אותם עלה לעלייה, לאנפילון ולטרקלין, לפי שהם הלכו אחריו, א"ל לא כך שניתי לכם שעל עבדים ושפחות כנענים שמתו אין עומדים עליהם בשורה, ואין אומרים עליהם ברכת ותנחומי אבלים, אלא אומרים לו 'המקום ימלא לך חסרונך'.
- טז. אין קורין לאבות אלא לשלשה - אברהם, יצחק ויעקב, ואין קורין לאמהות אלא לארבע - שרה, רבקה, רחל ולאה, דעד הכא יש להם חשיבות מיוחדת, משא"כ בניהם אחריהם שאין להם חשיבות מיוחדת.
- יז. אין קורין לעבדים ולשפחות כנענים 'אבא פלוני' או 'אמא פלונית' כמו שקורין ליהודים כדי לכבדם, חוץ אם הם חשיבי כמו עבדים ושפחות של רבן גמליאל.
- יח. כתיב "כן אברכך בחייך בשמך אשא כפי", "כן אברכך בחייך" - זו קריאת שמע, 'בשמך אשא כפי' - זו תפלה, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר "כמו חלב ודשן תשבע נפשי", ולא עוד אלא שנוחל העולם הזה והעולם הבא, שנאמר "ושפתי רננות יהלל פי".
- יט. הגמרא מביאה תפלות שהוסיפו תנאים ואמוראים אחר תפלתם.

ציונים
מסכת ברכות
לתורה

- א. כשהיה רב ששת יושב בתענית, אחר שסיים תפילתו, אמר: 'רבון העולמים, גלוי לפניך, בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך, שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני'.
- ב. שהיה רבי יוחנן מסיים ספר איוב, אמר: 'סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים. אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה 'טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו'.
- ג. הגמרא מביאה אימרות שונות של תנאים ואמוראים.
- דבר זה היה רגיל בפי רבי מאיר: 'גמור (- למד), בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתך, נצור תורתך בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי, שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל מקום'.
- ד. דבר זה היה רגיל בפי רבנן דיבנה: 'אני (- העוסק בתורה) בריה וחברי בריה (- עם הארץ), אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי, כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי, ואפשר תאמר (- שהדין עמו, שאינו רוצה לתפוס מלאכתי), לפי שאני מרבה (- בתורה), והוא (- אם היה לומד היה) ממעיט, אין זה נכון כי למדנו, אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים'.
- ה. דבר זה היה רגיל בפי אביי: 'לעולם יהא אדם ערום ביראה, (- שיתנהג בערמומיות נגד היצה"ד ועי"כ יבוא לידי יראת שמים) מענה רך משיב חמה (- תשובה רכה משיבה כעס), ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם, ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות'.
- ו. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק.
- ז. דבר זה היה רגיל בפי רבא: 'תכלית חכמה (- עיקר התורה הוא, שיהא עמה) תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר, 'ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם', לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא'.
- ח. דבר זה היה רגיל בפי רב: 'לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר, 'ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו'.
- ט. ועוד אמר רב: 'גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים, שנאמר, 'נשים שאננות קמנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרת'. היינו שאננות בעוה"ז ובטחות הן בחלקן בעוה"ב.
- י. נשים זוכות בעוה"ב, א. שמביאים בניהם לביהכ"ס, ב. שממתינות לבעליהן, ונותנות להם רשות ללכת ללמוד תורה בעיר אחרת.
- יא. כשהיו נפטרים החכמים מבית מדרשו של רבי אמי, וי"א מבית מדרשו של רבי חנינא, היו החכמים מברכים ואומרים זה לזה: 'עולמך תראה בחייך (- שתמצא כל צרכיך בעוה"ז), ואחריתך לחיי העולם הבא, ותקותך לדור דורים. לבך יהגה (- יתבונן ועי"כ) תבונה, פיך ידבר חכמות ולשוניך ירחיש רננות, עפעפיך יישירו נגדך (- שתבין התורה), עיניך יאירו במאור תורה ופניך

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

ד. העומדים בשורה לנחם האבל, הפנימיים שרואים האבל, פטורים מקרי"ש, והחיצונים שאינם רואים האבל, חייבים בקרי"ש.

דף יח.

א. **גמרא: לרב אשי** - לאו דוקא מי שמתו מוטל לפניו פטור, אלא כל זמן שיש מת המוטל עליו לקבורו כמוטל לפניו דמי, ופטור. **לרב פפא** - דוקא מת המוטל לפניו ונמצא בביתו, ואז מחזיר פניו ואוכל, פטור.

ב. אונן בשבת, **לת"ק** - פטור ממצות עונה, **לרשב"ג** - חייב במצות עונה.

ג. המשמר את המת פטור מקרי"ש, ואם היו שנים משמרים את המת, זה משמר וזה קורא. ובספינה, **לת"ק** - זה משמר וזה קורא דחיישינן לעכברים, **לבן עזאי** - מניח המת בזוית זו ומתפללים שניהם בזוית אחרת, דלא חיישינן לעכברים.

ד. המהלך בבית הקברות תוך ד' אמות של מת, פטור מקרי"ש תפילין ות"ת, משום "לועג לרש חרף עושהו".

ה. המוליך עצמות ממקום למקום, הרי"ז לא יתנם בדסקיא ע"ג החמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון, וה"ה בס"ת, ואם מתיירא מפני הנכרים מותר לו לשבת עליהם.

ו. כל הרואה מת עובר לפניו ואינו מלוהו, עובר משום "לועג לרש", ואם הלוחו עליו הכתוב אומר "מלוה ה' חונן דל ומכבדו חנן אביון".

ז. **לרבי יונתן** - המתים אינם יודעים אם מחרפים אותם, **לרבי חייא** - המתים יודעים. ולמסקנא גם רבי יונתן מודה שהמתים יודעים. והגמרא דן אם רק בצער עצמם ידעו או גם בצער אחרים.

דף יח:

ח. כתיב "כי החיים יודעים שימותו", אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים, דכתיב "ובניהו בן יהודיע בן איש חי (-שאפילו במיתתו קרוי חי) רב פעלים מקבצאל (- שריבה וקבץ פועלים לתורה) הוא הכה את שני אראל מואב (- שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני) והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג" (- או ששבר חתיכת קרח מהבור ביום השלג כדי לטבול לקריו, או שלמד סיפרא דבי רב היינו תורת כהנים, ביום א' בחורף).

דף יט.

א. כל המספר בגנותו של אדם לאחר מותו כאילו מספר אחרי האבן, **י"א** - כיון שהמתים אינם יודעים, **וי"א** - שיודעים אבל לא איכפת להם. אבל כל המספר על ת"ח, נופל בגהינם.

ב. אם ראית ת"ח שעבר עבירה בדברים שבגופו בלילה אל תהרהר אחריו, דודאי עשה תשובה. אבל דברים שבממון אין אומרים שודאי עשה תשובה, עד שמחזיר הכסף לבעליו.

ג. מציינו במשנה, **לריב"ל** - בכ"ד מקומות, **לר"א** - בג' מקומות (א. המזלזל בנט"י, ב. המספר אחר מיטתן של ת"ח, ג. המגיס דעתו כלפי מעלה), שבי"ד מנדין על זלזול בכבוד ת"ח.

ד. אין מוציאין את המת לקבורה סמוך לזמן קרי"ש, ואם התחילו אין מפסיקין. אבל אדם חשוב מוציאין לקבורה אפילו סמוך לזמן קרי"ש.

ה. העוסקים בהספד, היינו שמקשיבים לדברי ההספד והגיע זמן קרי"ש, **אם המת מוטל לפנייהם** - נשמטין אחד אחד וקורין קרי"ש, **כשאין המת מוטל בפניהם** - הן יושבין וקורין קרי"ש, והאונן שפטור מקרי"ש יושב ודומם, הם עומדים להתפלל והאונן עומד ומצדיק עליו את הדין,

ציונים
מסכת ברכות
לתורה
כא

ואומר: 'רבון העולמים, הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף, יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים'. אבל אביי אומר שלא יאמר כך, כדי שלא יפתח פה לשטן.

ו. כשקברו את המת אם יכול להתחיל ולגמור קרי"ש עד שלא יגיע להשורה: היינו אם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פרק א' או פסוק א' עד שלא יגיעו לשורה יתחילו, ואם לאו לא יתחילו.

דף יט:

ז. העומדים בשורה: שורה הרואה פנימה לשטח שהאבל יושב, היינו ב' שורות הפנימיות, פטורים מקרי"ש, אבל שאר השורות חייבים בקרי"ש. לרבי יהודה הבאים מחמת האבל לנחמו פטורים מקרי"ש, אבל הבאים לראות את המאורע ולא לנחם חייבים בקרי"ש.

ח. המוציא כלאיים בבגדו, פושטן אפילו בשוק שמתבזה בכך, דכתיב "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" דכל מקום שיש חילול ה' ע"י החטא אין חולקין כבוד אפילו לרב. ומה שמצינו לכאורה שהקילו בכמה מקומות, אינו כן, א. כשהאבל חוזר מבית הקברות והולכין אחריו, היינו רק בבית הפרס שטמא מדרבנן. ב. כשהיו מדלגין ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל וכן לקראת מלכי אומה"ע (שאם יזכה לראות מלך המשיח, יבחין בין הכבוד של מלכי ישראל לבין הכבוד של מלכי אומה"ע), היינו שהיה חלל טפח חוצץ בפני הטומאה, שטמא רק מדרבנן. ג. מה שלמדנו דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה ולא אמרינן אין חכמה וכו' לנגד ה', זה רק בדברים דרבנן. ד. גבי השבת אבידה שהקילו בכמה אופנים שאפשר להתעלם מהאבידה (כהן בבית הקברות, או זקן שאינו לפי כבודו, או שמלאכתו מרובה משל חבירו), זה רק שם דכתיב "והתעלמת מהם" דפעמים שמותר להתעלם, וא"א ללמוד משם לכלאיים שיהא מותר כשלבש בהם בשוק דאיסורא ממונא לא ילפינן. ה. שאם היה הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו ומצא מת מצוה שצריך ליטמא אפילו שלא יקיים פסח או מילה, כיון דכתיב "ולאחותו" למדין שכבוד המת דוחה את המצוות, וא"א ללמוד משם דשב ואל תעשה שונה מאיסור לבישת כלאיים שהוא איסור בידים.

דף כ:

א. דורות הראשונים שהיו מוסרים את נפשם על קדושת השם היו זוכים לניסים, משא"כ דורות האחרונים.

ב. רב גידל היה עומד בשער בית הטבילה כדי להדריך את הנשים כיצד לטבול כדין, ולא היה מפחד מהיצה"ד כי הן היו שוות בעיניו כאווזים לבנים.

ג. רבי יוחנן היה עומד בשער בית הטבילה כדי שהנשים יסתכלו בו ויהיו להן ילדים יפים כמותו, ולא היה מפחד מעין הרע כיון שהיה מזרעו של יוסף שלא שולט בהן עין הרע, א. מדכתיב "בן פורת עלי עין" כאילו כתוב עולי עין, שעולין על עין הרע ואינה שולטת בהם, ב. מדכתיב "וידגו לרוב" כדגים שהמים מכסין עליהם ולכן אין עין הרע שולטת בהם, ג. מסברא דעינו של יוסף לא רצתה ליזון מאשת פוטיפר, הרי בודאי שאין עין הרע שולטת בו.

דף כ:

ד. משנה: נשים ועבדים כנענים וקטנים פטורים מקריאת שמע ומתפילין. אבל הם חייבין בתפילה שהיא רחמים, ובמזוזה וברכת המזון.

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

כב

- ה. **גמרא:** נשים פטורים מקרי"ש דהוי מצוות עשה שהזמן גרמא, והחידוש הוא אפילו שיש בו קבלת עול מלכות שמים.
- ו. נשים פטורים מתפילין, ולא דורשים הסמיכות למזוזה שיהיו חייבים.
- ז. נשים חייבים בתפילה שהוא בקשת רחמי שמים, ולא אמרינן שהוה מצות עשה שהזמן גרמא דכתיב "ערב ובוקר וצהריים אשיחה ואהמה".
- ח. נשים חייבים במזוזה, ולא דורשים הסמיכות למצות תלמוד תורה שיהיו פטורים.
- ט. נשים חייבים בברכת המזון, ולא אמרינן שזה דומה למצות עשה שהזמן גרמא דכתיב "בתת ה' לכם בערב בשר ולחם בבוקר לשבע".
- י. נשים חייבות במצות קידוש בשבת, דכתיב "זכור ושמור" ודורשים כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה.
- יא. הגמרא מסתפק אם נשים חייבות בברהמ"ז מה"ת או מדרבנן, ונפק"מ להוציא אנשים החייבים בברהמ"ז מה"ת. אבל כשאכלו פחות מכשיעור שחייבים בברהמ"ז רק מדרבנן, בודאי שהנשים יכולין להוציאן ידי חובתן.
- יב. הקב"ה נושא פנים לישראל, כיון שהם נושאים פנים לה' שהם מברכים ברכת המזון אפילו כשאכלו כזית וכביצה, שאינם חייבים מה"ת אלא בכדי שביעה.
- יג. **משנה:** בעל קרי מהרהר רק בפרשיות קרי"ש, אבל לא בברכותיה שהיא מדרבנן, וכשאוכל מברך רק לאחריה היינו ברכת המזון שהיא מה"ת, אבל לא לפניה שהיא מדרבנן. רבי יהודה אומר - שהן בקרי"ש והן בברהמ"ז מברך לפניה ולאחריה.
- יד. **גמרא:** **לרבינא** - הרהור כדיבור דמי ומשום כן יוצא ידי חובתו, אבל לדבר דברי תורה אסור כמו בסיני. **לרב חסדא** - הרהור לאו כדיבור דמי דאם כדיבור דמי למה לא יוציא בשפתיו, אבל הוא מהרהר כדי שלא יהיו כולם עוסקין בקרי"ש והוא יושב ובטל. אבל עם כל זה חייבוהו רק בקרי"ש וברהמ"ז שהיא מה"ת אבל לא בתפלה שהיא דרבנן.

דף כא

- א. ברכת המזון לאחריה הוא מה"ת דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת". ברכת התורה לפניה הוא מה"ת דכתיב "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו". וא"א ללמוד זה מזה מק"ו, דמה למזון שכן נהנה גופו, ומה לתורה שכן מביאה לחיי עוה"ב.
- ב. **לרב יהודה** - ספק קרא קרי"ש אינו חוזר, אבל ספק אם אמר 'אמת ויציב' חוזר, דסובר 'אמת ויציב' היא דאורייתא משום דמזכיר בה יציאת מצרים (ומשנתינו שאומר דבעל קרי יהרהר דוקא בקרי"ש בלבו, כיון דיש בו ב' דברים, א. יציאת מצרים, ב. קבלת עול מלכות שמים), **לרבי אלעזר** - ספק קרא קרי"ש חוזר, ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל. **לרבי יוחנן** - אף בספק תפלה יחזור ויתפלל, דהלואי שהתפלל אדם כל היום כולו.
- ג. היה עומד בתפלת שמו"ע ונזכר שכבר התפלל אותה תפלה, פוסק ואפילו באמצע ברכה. אבל כשטעה בשבת ומתפלל של חול, מסיים אותה הברכה.
- ד. התפלל שמו"ע ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין אותה תפלה, אם יכול לחזור ולהתפלל ולהוסיף בה בקשה חדשה, יתפלל, ואם לאו לא יתפלל.

דף כא

- וחולה לאונסו כבריא לאונסו וצריך רק ט' קבין. **לרבין** - חולה המרגיל כבריא לאונסו וצריך רק ט' קבין, וחולה לאונסו מותר ללמוד בלי טהרה.
- ח. בעל קרי ללמוד תורה לאחרים: **לת"ק** - ט' קבין מהני ללמוד לעצמו, אבל לאחרים צריך מ' סאה, **לרבי יהודה** - בין ללמוד עצמו ובין לאחרים צריכים מ' סאה. ונחלקו אמוראים בב' דברים, א. מה שצריך מ' סאה ללמוד תורה לאחרים הוא רק בחולה המרגיל או גם בחולה לאונסו, ב. אם מ' סאה מהני אפילו בכלים או רק מ' סאה בקרקע.
- ט. להלכה: א. אין חילוק ללמוד לעצמו או לאחרים, אלא סגי בט' קבין, ב. פוסקים כריב"ב שאין נוהגים כהיום בתקנת עזרא, אלא בעל קרי לומד ומלמד, ומברך לעצמו ולאחרים בלי שום טהרה.
- י. **משנה:** העומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי, לא יפסיק אלא יקר כל ברכה.
- יא. בעל קרי שירד לטבול, אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות קרי"ש עד שלא תהא נץ החמה, יעלה ויקרא. אבל אם לא יספיק הזמן יתכסה במים ויקרא. אבל לא יתכסה במים הרעים ובמים ששורים פשתן מפני שמסריחים.
- יב. אין לקרות קרי"ש נגד כלי שיש בו מי רגלים רק ירחיק עצמו ד' אמות, אבל מהני ליתן לתוכו מים. וכן צריך להרחיק מצואה.
- יג. **גמרא:** היה קורא בתורה ונזכר שהוא בעל קרי, **לת"ק** - אינו מפסיק בקריאתו אלא קורא במרוצה, **לר"מ** - מותר לו לקרות רק ג' פסוקים.
- יד. מצא צואה כנגדו, אם אפשר לו ילך לפניו ד' אמות, ואם א"א ילך לצדדין ד' אמות.
- טו. היה מתפלל ומצא צואה בתוך ד"א, תפילתו תועבה כיון שלא בדק לפני שהתחיל להתפלל.
- טז. היה עומד בתפילה ומים שותתין על ברכיו, אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, ואם לא שהה כ"כ, נחלקו אמוראים אי חוזר לראש (דאיש דחוי הוא אצל התפלה, ואין תפילתו תפילה) או ממקום שפסק (דאיש ראוי הוא אצל התפלה, ותפילתו תפילה).
- דף כג.**
- א. הנצרך לנקביו ואינו יכול לשהות בעצמו עד פרסה, לא יתפלל, ואם התפלל תפילתו תועבה. אבל אם יכול לשהות פרסה תפילתו תפילה.
- ב. כתיב "שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלקים", **י"א** - שמור עצמך שלא תחטא, ואם תחטא תלך לבית אלקים והבא קרבן לפני. **וי"א** - שמור נקבך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני.
- ג. כתיב "וקרוב לשמע" - אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן, ואינם יודעים בכלל שהם חטאו.
- ד. הנכנס לבית הכסא **קבוע** - חולץ תפיליו בריחוק ד' אמות, ונכנס. והנכנס לבית הכסא **עראי** - חולץ שם תפיליו ונפנה לאלתר, (כשהוא יוצא מהולך משם ד' אמות ושם חוזר ומניחן, כיון שעשאו בית הכסא קבוע).
- ה. ליכנס בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים: **לב"ש** - חולץ תפיליו בריחוק ד' אמות וכשהוא יוצא מהולך משם ד' אמות ושם חוזר ומניחן (א. שמא יפנה בהן גדולים, ב. שמא יפיח בהן), לב"ה - אוחזן בידו ונכנס, **לר"ע** - אוחזן בבגדו ובידו ונכנס, ומניחם בחורין הסמוכים לבית הכסא, אבל לא יניחם בחורין הסמוכים לרה"ר, שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד (שיאמרו ראו מה נתן לי פלוני בשכרי).

ציונים מסכת ברכות לתורה כה

- ו. בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הכסא, אבל היו באים עכברים ונוטלין אותן. התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרה"ר, אבל היו באים עוברי דרכים ונוטלין אותן. התקינו שיהא אוחזן בידו ונכנס. הלכה: **כשיש שהות ביום ללבשן** - גוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו, ויקפיד שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח. **כשאין שהות ביום ללבשן** - עושה להן כמין כיס שיש בו חלל טפח (וכ"ז בכלי שעשוי לצורך תפילין, אבל כלי שלא עשוי לתפילין אפילו פחות מטפח מותר להניח בתוכו התפילין, דלא בטיל להתפילין) ומניחן בהכיס וכך נפנה.
- ז. רבי יוחנן ורב נחמן, כשהיו צריכים ליפנות, אם היו בידם ספרא דאגדתא היו נותנים אותם להתלמידים, אבל כשאחזו התפילין לא היו נותנים אותם להתלמידים, כי אמרו הואיל והתירו רבנן לאוחזן בידו תשמרנה עליהם מהמזיקין.

דף כג:

- ח. בשעה שמתפלל, לא יאחז ספר תורה, סכין, ומעות, קערה וככר, דאין דעתו מיושבת עליו שדואג שמא יפלו.
- ט. המשתין בבית הכסא קבוע: מותר להשתין כשאוחז התפילין בידו דאין שם ניצוצות. המשתין בבית הכסא עראי: **להברייתא** - אסור לאחוז תפילין בידו. **לרבא** - זה שיטת בית שמאי, אבל בית הלל מתירין, אבל דברי רבא מופרכים, אלא גם בית הלל מודה שאסור.
- י. האוחז תפילין לא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי, דחיישינן שמא יפלו.
- יא. הנפנה לגדולים, **איש** - מגלה טפחיים לפניו וטפח לאחוריו, **אשה** - לפניו ולא כלום וטפח לאחוריו.
- יב. הרוצה ליכנס לסעודת קבע ואינו רוצה ליפנות באמצע, מהלך י' פעמים ד' אמות או ד' פעמים י' אמות ויפנה, ואחר כך נכנס.
- יג. הנכנס לסעודת קבע: **לרבי יצחק** - חולץ תפיליו ואח"כ נכנס דחיישינן שמא ישתכר, **לרבי חייא** - מניחן על שלחנו ולפני ברהמ"ז חוזר ומניחן.
- יד. המקצה סודר לכרוך בו תפיליו, אסור לכרוך עמו מעותיו. אבל סודר שאזמניה לתפילין או לא אזמניה אבל כרך בו תפיליו, מותר לכרוך עמו מעותיו. ולאביי אסור אפילו אם אזמניה ולא כרך בו עדיין.
- טו. להניח תפיליו תחת מרגלותיו: אסור שנוהג בהן מנהג בזיון. אבל תחת מראשותיו, היינו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו: **להברייתא** - אם היתה אשתו עמו אסור, חוץ אם מונח במקום שגבוה או נמוך ג' טפחים. **לשמואל** - מותר אפילו אשתו עמו. והלכה כשמואל, דיותר טוב שיהיו התפילין שמורות מגנבים ועכברים.

דף כד:

- א. לקרות קרי"ש, גבי ערות עצמו: מותר כשמוציא ראשו לחוץ. **שנים ישנים במטה אחת: לשמואל** - כ"א מחזיר פניו וקורא, **לרב יוסף** - אסור לקרות. **כשאשתו עמו: לשמואל** - מותר, **לרב יוסף** - מחלוקת תנאים. **אם היו בניו ובני ביתו קטנים עמו במטה** - מותר, **לאד"א** - תינוקת בת ג' שנים ויום אחד, ותינוק בן ט' שנים ויום אחד, **לאד"ב** - תינוקת בת י"א שנה ויום אחד, ותינוק בן י"ב שנה ויום אחד.
- ב. עגבות אין בהם משום ערוה.
- ג. שער היוצא בבגדו, מותר לקרות קרי"ש כנגדו ואין בזה משום ערוה.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

כו

- ד. אסור לקרות קרי"ש כנגד טפח מגולה באשתו דהוי ערוה. אבל להסתכל אסור אפילו באצבע קטנה שאינו מכוסה.
- ה. שוק, קול ושער באשה הוא ערוה.
- ו. התולה תפיליו ברצועה, יתלו לו חייו. אבל בקציצה או בכיס מותר.

דף כד:

- ז. המגהק ומפהק לאונסו בתפילתו - אין כך כלום, המגהק ומפהק לרצונו - הרי זה מגסי הרוח.
- ח. המעטש מלמעלה - סימן יפה לו (כשם שעושים לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה), המעטש מלמטה - סימן רע לו.
- ט. היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק - מבליעו בטליתו או באפרקסותו. אבל על הריצפה אסור לרוק, חוץ מאיסטונים שמותר לו לזורקו אחוריו.
- י. המשמיע קולו בתפלתו - הרי זה מקטני אמנה (שאינו מאמין שהקב"ה שמוע תפילת לחש). אבל יחיד שאינו יכול לכוין את לבו כשמתפלל בלחש מותר להשמיע קולו (אבל ברבים אסור דמטריד הציבור).
- יא. המגביה קולו בתפלתו - הרי זה מנביאי השקר (שהיה דרכם לצעוק לע"ז).
- יב. רב יהודה סובר שכל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, דכתיב "בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'".
- יג. יש גורסין - היה עומד בתפלה והפיח, ממתין עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל. ויש גורסין - היה עומד בתפלה וביקש להפיח, מרחיק ד' אמות לאחוריו ומתעטש, וממתין עד שיכלה הריח, וחוזר ומתפלל, ואומר: 'רבנו של עולם, יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים, גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלימתנו בחיינו ובאחריתנו רמה ותולעה'.
- יד. היה ישן בטליתו ורוצה לקרות קרי"ש, ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצנה, י"א - שחוצץ בטליתו על צוארו וקורא, דאז אינו רואה ערוותו (אבל סובר שהלב מותר לראות את הערוה). וי"א - שחוצץ בטליתו על לבו (דסובר שאסור ללב לראות את הערוה).
- טו. המהלך במבואות המטונפות ורוצה לקרות קרי"ש: לרב הונא - אם הוא מהלך, מניח הוא את ידו על פיו וקורא, אבל כשעומד אסור לקרות. לרב חסדא - לא יקרא, ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש קרי"ש.
- טז. הקורא קרי"ש ולא פסק כשהגיע למקום טינופת: לרב מיאשה - כתיב "וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו" היינו שלא יחיה. לרב אסי - כתיב "הוי מושכי העון בחבלי השוא" היינו שמושך עון על עצמו. לרב אדא בר אבהו - כתיב "כי דבר ה' בזה" היינו שביזה את דבר ה'. ואם פסק לקרות: יזכה לאריכות ימים, דכתיב "ובדבר הזה תאריכו ימים".
- יז. לקרי"ש - אפילו היתה טליתו חגורה לו על מתניו מותר. לתפילה - מותר רק כשמכסה את לבו.

דף כה:

- א. הנכנס לבית הכסא ושכח לחלוץ התפילין, בעמוד ראשון מניח ידו עליהן (ואינו פוסק מיד, כי עמוד הראשון החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן, וכן סילון החוזר הראשון מביא את האדם לידי ירקון).

ציונים
מסכת ברכות
לתורה
כז

- ב. צואה הנמצאת על בשרו, או ידו מונחת בבית הכסא: **לרב הונא** - מותר לקרות קרי"ש, דכתיב "כל הנשמה תהלל קה", היינו רק הפה והחוטם שנושמים. **לרב חסדא** - אסור לקרות, דכתיב "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך".
- ג. ריח רע שיש לו עיקר: **לרב הונא** - מרחיק מהצואה ד' אמות וקורא קרי"ש, **לרב חסדא** - מרחיק ממקום שפסק הריח ד' אמות וקורא.
- ד. לא יקרא אדם קרי"ש כנגד צואת אדם וצואת חזירים, ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן.
- ה. ריח רע שאין לו עיקר: **דברי תורה** - אם הוא עצמו הפיח אסור, אבל אם חבירו הפיח מותר. **קרי"ש** - לא יקרא.
- ו. צואה עוברת: **לאביי** - מותר לקרות קרי"ש, כמו מצורע דמטמא תחת האילן רק כשהוא עומד. **לרבא** - אסור לקרות קרי"ש, דכתיב "והיה מחניך קדוש", (ואין ראייה ממצורע, דהתם תלוי בקביעות מקומו דכתיב "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו").
- ז. פי חזיר אפילו כשעולה מן הנהר, דינו כצואה עוברת.
- ח. **לאד"א: ספק אם יש צואה** - אסור לקרות קרי"ש, **ספק מי רגלים** - מותר לקרות. **לאד"ב: ספק צואה** - בבית מותר לקרות קרי"ש דמסתבר שאין בה צואה, אבל באשפה אסור לקרות (דכתיב "ויתד תהיה לך וגו' וכסית את צאתך", א"כ ספק ג"כ אסור), **ספק מי רגלים** - אפילו באשפה מותר לקרות (דרך כנגד הקילוח אסור, אבל כשנפלו לארץ אסור רק מדרבנן, וגזרו רק בודאי ולא בספק).
- ט. בודאי מי רגלים אסור רבנן לומר ד"ת כנגדן, **לרב** - כל זמן שרשומן ניכר, **לשמואל** - כל זמן שמטפיחין.
- י. צואה אסורה מה"ת לומר ד"ת כנגדן, **לרב** - י"א עד שקרמו פניה ואז מותר, וי"א - דאפילו יבישה כחרס אסורה לומר ד"ת כנגדן, היינו כל זמן שזורקה ואינה נפרכת, וי"א כל זמן שגוללה ואינה נפרכת.
- יא. להלכה, **צואה כחרס: לאמימר** - אסורה, **למר זוטרא** - מותרת. **ואמר רבא** - הלכה צואה כחרס אסורה. **מי רגלים:** כל זמן שמטפיחין אסור, ואם רשומן ניכר מותר, ובטופח ע"מ להטפיח **לת"ק** - מותר, **לרבי יוסי** - אסור.

דף כה:

- יב. ירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קרי"ש: משנתינו גם כשיטת רבי יהושע דמותר לקרות עד ג' שעות, והכונה שיקרא קרי"ש כותיקין, היינו אנשים שמחבבין המצוות.
- יג. ותיקין היו גומרין קרי"ש עם הנץ החמה.
- יד. ואם לאו יתכסה במים ויקרא: ואיירי במים עכורין שנו, שלבו אינו רואה ערותו.
- טו. היושב במים צלולין ורוצה לקרות קרי"ש, **לת"ק** - ישב במים עד צוארו וקורא (וסובר דלבו ועקבו רואין את הערוה מותר), **ויש אומרים** - עוכרן ברגלו ועל ידי כך המים נעכרין.
- טז. **לרב זביד:** עקבו רואה את הערוה - מותר. עקבו הנוגע בערוה - לאביי אסור, לרבא מותר. **לרב חיננא:** עקבו הנוגע בערוה - דברי הכל אסור. עקבו רואה את הערוה - לאביי אסור, לרבא מותר דלא נתנה תורה למלאכי השרת. **להלכה:** נוגע - אסור, רואה - מותר.

יז. **צואה בעששית:** מותר לקרות קרי"ש כנגדה (דכתיב "וכסית את צאתך", והצואה מכוסה), **ערוה בעששית:** אסור לקרות קרי"ש כנגדה (דכתיב "ולא יראה בך ערות דבר", והערוה נראית).

יח. אם יש צואה כל שהוא, מבטלה ברוק עבה.

יט. אם יש צואה בגומא, מניח סנדלו עליה וקורא.

כ. צואה הדבוקה בסנדלו, תיקו.

כא. **ישראל ערום** - אסור לקרות קרי"ש כנגדו דכתיב "ולא יראה בך ערות דבר". **נכרי ערום** - אסור לקרות קרי"ש כנגדו, דכתיב "וערות אביהם לא ראו", רואים שגם הם נקראים ערוה (ולא תימא דכתיב "בשר חמורים בשרם", א"כ הם כחמור).

כב. לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה: היינו אפילו כשמוסיף עליהן מים, כיון שהם מרובים וסרוחים.

כג. מי רגלים אם מוסיף לתוכן מים (**לרב נחמן:** אם הוסיף בתחלה מים לפני שהונח בתוכן מ"ר - כל שהוא, אבל הוסיף מים בסוף - לת"ק כל שהוא, לבן זכאי רביעית. **לרב יוסף:** אם הוסיף בתחלה מים - מחלוקת ת"ק וכן זכאי, אבל הוסיף מים בסוף - דברי הכל רביעית), מותר לקרות קרי"ש.

כד. גרף של רעי ועביט של מי רגלים: **לת"ק** - בין שהם לפני המטה ובין שהם לאחר המטה שהמטה מפסקת, אסור לקרות קריאת שמע כנגדן ואף על פי שאין בהן כלום, ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים, לת"ק כל שהוא לרבי זכאי רביעית. **לרשב"ג** - לאחר המטה קורא, לפני המטה אינו קורא, אבל מותר כשהוא מרחיק מהן ד' אמות. **לרשב"א** - אפילו אם הבית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה, דסבר שהבית כולו נחשב כד' אמות.

כה. אם הגרף של רעי או עביט של מי רגלים מונחים תחת המטה, אם המטה הוא **פחות מג' טפחים** להקרקה - הוי כלבד, ונחשב כמכוסה. ואם המטה **גבוה עשרה** - אינו נחשב כמכוסה כי נחשב כרשות אחרת. **ומג' עד י' טפחים** - נשאר איבעיא.

כו. **לרב:** הלכה כרבי שמעון בן אלעזר (דאסור לקרוא קרי"ש בכל הבית שנמצא שם גרף או עביט). **לרבא:** אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר.

כז. אסור לשמש בבית שיש בו תפילין או ס"ת רק אם הוא מונח בכלי בתוך כלי (היינו רק אם א' מהכלים אינו מיוחד לכך, דאם ב' הכלים מיוחדים לס"ת, אז אפילו עשרה כלים נחשבים לכלי אחד). לרבי יהושע בן לוי - בס"ת אם אין לו חדר אחר להניחו שם, צריך לעשות מחיצה גבוה י' טפחים דכלי בתוך כלי לא מהני.

דף כח.

א. כמה ירחיק ממי רגלים וצואה ד' אמות: צריכים להרחיק ד"א לקרי"ש ותפלה אם הן לאחוריו, אבל אם הן לפניו צריכים להרחיק מלא עיניו. וכן צריכים להרחיק מבית הכסא אפילו כשאין בו צואה. אבל מותר לקרוא ולהתפלל כנגד בית הכסא חדש. ובית הכסא שרק ייחודוהו לכך הסתפק רבא אם מותר להתפלל בתוכו.

ב. בתי כסאות של פרסיים (- שהיו בחפירה והצואה מתגלגלת בשיפוע ד"א) אפילו שיש בתוכה צואה, מותר לקרוא קרי"ש כנגדן.

ג. **משנה: לת"ק** - זב, וכן נדה שפלטה ש"ז או המשמשת מיטתה שראתה דם נדות, צריכין טבילה לדברי תורה, אע"פ שאין טבילתם מטהרת אותם. **לרבי יהודה** - אי"צ טבילה.

ד. **גמרא:** רבי יהודה פוטר גם בעל קרי שראה זיבה מטבילה.



פרק רביעי - תפלת השחר

- א. משנה: זמן תפלת שחרית: לת"ק - עד חצות, לרבי יהודה - עד ד' שעות.
- ב. זמן תפלת מנחה: לת"ק - עד חשיכה. לרבי יהודה - עד פלג המנחה (- שעה ורבע קודם הלילה).
- ג. זמן תפלת מעריב: אין לה זמן קבוע אלא כל הלילה זמנה.
- ד. זמן תפלת מוסף: לת"ק - כל היום. לרבי יהודה - עד ז' שעות.
- ה. גמרא: ותיקין (- המהדרים במצוות) היו גומרים קרי"ש עם הנץ החמה כדי שיסמכו גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום, אבל לא יקדימו לקרוא קודם הנץ החמה.
- ו. מי שלא התפלל שחרית לפני חצות מותר להשלימו כל היום, אבל לא יקבל שכר כתפלה בזמנה.
- ז. טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים, וכן אם לא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתיים ואפילו שהוא כבר יום אחר, כיון דתפילות הוא בעיקר בקשת רחמים שימלא ה' משאלותינו. אבל מי שהזיד ולא התפלל א' מהתפלות או לא קרא קרי"ש של שחרית או ערבית, הוא "מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות".

דף כו:

- ח. טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל כליל שבת שתי תפלות ערבית של שבת.
- ט. טעה ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצ"ש שתי תפלות ערבית של חול. ואומר 'הבדלה' בתפילתו הראשונה ולא בשניה (דתפילתו הראשונה היא לשם ערבית של מוצ"ש והשניה היא לשם תשלומין של מנחה), ואם אמר הבדלה בתפילתו השניה ולא בראשונה אז תפילתו השניה עלתה לו לערבית של מוצ"ש ותפילתו הראשונה לא עלתה לו כלל, ואפילו שיכול להבדיל על הכוס.
- י. **לרבי יוסי ברבי חנינא:** ג' תפלות תקנו האבות, ואח"כ קבעו רבנן את זמני התפילות כזמני הקרבנות, **אברהם** - שחרית (דכתיב "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ועמידה היינו תפלה), **יצחק** - מנחה (דכתיב "ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב", ושיחה היינו תפלה), **יעקב** - ערבית (דכתיב "ויפגע במקום וילן שם", ופגיעה היינו תפלה), ותפלת מוסף תיקנו אנשי כנסת הגדולה כנגד קרבן מוסף שהיה מוקרב בביהמ"ק.
- לרבי יהושע בן לוי:** התפלות תקנו אנשי כנסת הגדולה כנגד קרבנות התמידין שהקריבו בביהמ"ק בכל יום, **שחרית** - כנגד תמיד של שחר (וע"כ לת"ק זמנה עד חצות, דתמיד של שחר קרב והולך עד חצות. ולר"י זמנה עד ד' שעות, דתמיד של שחר קרב והולך עד ד' שעות), **מנחה** - כנגד תמיד של בין הערבים (וע"כ לת"ק זמנה עד הערב, דתמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב. ולר"י זמנה עד פלג המנחה, דתמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה), **ערבית** - כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שהיו מוקטרים והולכים כל הלילה (וע"כ זמנה כל הלילה), **מוסף** - כנגד קרבן מוסף (וע"כ לת"ק זמנה כל היום, דקרבן מוסף היה קרב כל היום. ולר"י זמנה עד ז' שעות, דקרבן מוסף היה קרב עד ז' שעות).

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

- יא. **זמן מנחה גדולה** - משש שעות ומחצה ולמעלה. **זמן מנחה קטנה** - מתשע שעות ומחצה ולמעלה.
- יב. רבי יהודה החולק על ת"ק וסובר דזמן תפלת מנחה הוא עד פלג המנחה, היינו עד פלג מנחה קטנה שהיא י"א שעות חסר רביע.
- יג. ר"י אומר תפלת השחר זמנה עד ד' שעות, היינו עד ועד בכלל.

דף כז.

- א. רבי יהודה בן בבא העיד ה' דברים: א. שבי"ד מלמדין את הקטנה שתמאן בבעלה, ב. שמיאין את האשה על פי עד אחד שאמר דמת בעלה, ג. על תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש (אע"פ דכתיב "שור" ה"ה לכל בהמה חיה או עוף), ד. על יין בן מ' יום לאחר סחיטתו שנחשב כבר ליין לנסך ע"ג המזבח, ה. על תמיד של שחר שקרב בד' שעות.
- ב. הלכה כרבי יהודה שזמן תפלת שחרית נמשך עוד סוף ד' שעות.
- ג. כתיב במן "וחם השמש ונמס", היינו בד' שעות דאז השמש חם והצל צונן. אפ"ל שהברייתא כרבנן דכתיב "בבקר בבקר" שתחלק את הבוקר לב' בקרים, והיינו שלקטו בחלק הראשון ובחלק השני "וחם השמש ונמס". ואפ"ל שהברייתא כר"י ולדעתו הבוקר נמשך עד סוף ד' שעות וע"כ כתיב בפסוק עו"פ "בבוקר" להקדים לו שעה אחת.
- ד. תפלת המנחה לת"ק - עד הערב, לר"י - עד פלג המנחה. לא נפסקה הלכה כא' מהן, ע"כ דעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד.
- ה. רב התפלל תפלת ערבית של שבת בערב שבת היינו אחר פלג המנחה, כרבי יהודה. רב הונא ורבנן לא התפללו תפלת ערבית עד הערב, כת"ק.
- ו. רב הזדמן פעם לביתו של גניבא והתפלל תפלת ערבית של שבת בער"ש, ותלמידו רבי ירמיה בר אבא התפלל אחוריה דרב, ורב סיים תפלתו לפני תלמידו אבל לא הפסיקו בתפלתו. ויש ללמוד מכאן ג' הלכות, א. שמתפלל אדם של שבת בער"ש, ב. שתלמיד חבר מותר לו להתפלל אחורי רבו, ג. שאסור לעבור כנגד המתפלל.
- ז. אסור לעבור בתוך ד' אמות של מתפלל, אבל חוץ לד' אמות מותר.

דף כז:

- ח. אסור להתפלל ליד או אחורי רבו לפי שיש בזה יוהרא, אבל תלמיד חבר מותר.
- ט. הנותן שלום או המחזיר שלום לרבו כמו שאר בני"א, וכן החולק על ישיבתו של רבו, או אומר דבר שלא שמע מפי רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל.
- י. כשמתפלל ערבית של שבת בער"ש פורשין גם ממלאכה. אבל אם קיבלו השבת משום טעות דהיתה יום המעונן ואח"כ נתפזרו העבים מותר במלאכה וצריך לחזור ולהתפלל שוב ערבית, חוץ אם כל הציבור קיבלו עליהן את השבת דלא מטרחינן הציבור להתפלל שוב (ורב שנכנס למרחץ היה קודם גזירת דרבנן שאסרו).
- יא. המתפלל של שבת בער"ש אומר גם קדושה על הכוס מבעו"י.
- יב. המתפלל של מוצ"ש בשבת אומר הבדלה על הכוס מבעו"י.
- יג. תפלת הערב אין לה קבע: משנתינו כמ"ד שתפלת ערבית רשות. לר"ג - תפלת ערבית חובה, לרבי יהושע - רשות. להלכה: לאביי - הלכה כמ"ד חובה, לרבא - הלכה כמ"ד רשות.

ציונים מסכת ברכות לתורה לא

יד. מעשה ברבי שמעון בר יוחאי שבא לפני רבי יהושע לשאול אם תפלת ערבית רשות או חובה, וענה לו שהיא רשות. וכששאל את ר"ג, אמר לו שהיא חובה. וכששאל שאלתו בבית המדרש, אמר לו ר"ג חובה, ושאל ר"ג אם יש אדם שחולק בדבר זה, ור"י לא רצה לענות, וא"ל ר"ג הלא משמך אמרו לי רשות, וא"ל ר"ג שיעמוד ויעיד שכך אמר, והיה ר"ג יושב ודורש, ור"י עומד על רגליו (כי ר"ג לא נתנו לו רשות לישב), עד שרננו כל העם על זלזול בר"י (כי חוץ מזה זלזול גם בראש השנה דאשתקד, ובבכורות במעשה דרבי צדוק), ואמרו לחוצפית התורגמן שיפסיק לתרגם. רצו להעבירו מהנשיאות, אבל לא ידעו את מי למנות על מקומו, רבי יהושע א"א - כיון שהוא בעל מעשה, רבי עקיבא א"א - דאפשר ר"ג יענש אותו ואין לו זכות אבות (- שהיה בן גרים), ושאלו את רבי אלעזר בן עזריה אם רוצה, שהוא חכם (- שאם יקשה לו ר"ג קושיות יוכל לתרצן) ועשיר (- שאם יהיה צורך לשאת ולתת עם הקיסר הרומי הוא יכול ללכת) ודור עשירי לעזרא הסופר (- ויש לו זכות אבות). וכשהלך לימלך באשתו, א"ל שמא יעבירו אותך אחר יום א'. א"ל כמו מי שיש לו כוס זכוכית יקרה ישתמש באותו יום אפילו אם מחר תישבר, וכשא"ל שאין לו עדיין שערות לבנות, נעשה לו נס וצמחו י"ח שורות שערות לבנות שיהא נראה כזקן (והיינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה, אבל לא בן ע' שנה).

דף כת.

כשהיה ר"ג נשיא היה הוא מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש, ואותו היום שמינהו ראב"ע לנשיא סלקוהו לשומר הפתח ונתנה רשות לתלמידים ליכנס, וניתוספו י"א - מאה ספסלים, וי"א - שבע מאה ספסלים. וכשראה זאת ר"ג נחלשה דעתו דאמר אפשר ח"ו מנעתי תורה מישראל, הראו לו בחלומו כדי חרס לבנים מלאים אפר (- היינו שאינם תלמידים הגונים), אבל באמת אינו כך אלא שהיו תלמידים הגונים, ורק רצו ליישב דעתו של ר"ג.

בו ביום נשנית מסכת עדיות, ובכל מקום שאומרים 'בו ביום' הרי הוא אותו היום. ולא היתה הלכה שהיתה מסופקת בבית המדרש שלא פירשוהו. ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת (דתנן, בו ביום בא גר מעמון ששמו יהודה ושאל אם הוא מותר לבוא בקהל, ר"ג א"ל - אסור אתה לבוא בקהל דכתיב "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'", ור"י א"ל - מותר אתה לבוא בקהל דסנחריב בלבב את כל האומות וכל דפריש מרובא פריש מרוב העולם שאינם מבני עמון, אמר לו ר"ג והלא כתיב "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם ה'" וכבר שבו לארצם, אמר לו ר"י והלא כתיב "ושבתי את שבות עמי ישראל" ועדיין לא שבו וע"כ גם בני עמון לא שבו עדיין, מיד התירוהו לבא בקהל).

וכיון שראה ר"ג שחכמים הסכימו עם ר"י ובחינם ציערו, ע"כ הלך לביתו לפייסו, וכשראה את כותלי ביתו שהם שחורים, א"ל מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה, אמר לו ר"י אוי לו לדור שאתה פרנסו שאין אתה יודע בצערן של ת"ח במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים. וביקש ממנו ר"ג מחילה, אבל ר"י לא רצה למוחלו, וכשביקש ממנו שימחול לו בשביל כבוד אבא, מחל לו. פייס. ולא ידעו מה לעשות, דא"א להוריד את ראב"ע מהנשיאות דמעלין בקדש ואין מורידין, ואם ידרוש שבת א' ר"ג ושבת א' ראב"ע יבואו לידי קנאה, ע"כ עשו שר"ג היה דורש ג' שבתות וראב"ע שבת אחת, והיינו דמצינו בכמ"מ הלשון 'שבת של מי היתה'.

א. זמן תפלת מוסף הוא כל היום: אבל מי שמאחר כ"כ תפילתו נקרא פושע.

ב. מי שחייב להתפלל עכשיו שתי תפלות, היינו מנחה ומוסף, לת"ק - מתפלל מנחה ואח"כ מתפלל מוסף (- דמנחה תדירה ומוסף אינה תדירה), לרבי יהודה - מתפלל מוסף ואח"כ מתפלל מנחה (- שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת), והלכה מתפלל מנחה ואח"כ מתפלל מוסף.

לב	ציונים	מסכת ברכות	לתורה
ג.	כשנחלש רבי זירא מתוך לימודו, היה הולך ויושב בפתח ביהמדר"ר של רבי נתן בר טובי, שאם יעברו שם ת"ח יקום לפנייהם ויקבל ע"ז שכר.		
ד.	המתפלל תפלת שחרית אחר ד' שעות או תפלת מוסף אחר ז' שעות לרבי יהודה, נעשים נוגים היינו שבורים.		

דף כח:

- ה. רב הונא אומר, שאסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת מוסף. אבל אין הלכה כמותו.
- ו. אדם המתפלל בציבור אסור לו שיקדים תפילתו לתפלת הצבור, אבל אם מתפלל ביחידות מותר.
- ז. רבי יהושע בן לוי אומר, כיון שהגיע זמן המנחה אסור לאדם לטעום כלום קודם שיתפלל. אבל אין הלכה כמותו.
- ח. **משנה:** רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל תפלה קצרה בכניסתו לבית המדרש שלא יארע דבר תקלה על ידו, וביציאתו היה נותן הודאה על חלקו.
- ט. **גמרא:** בברייתא כתוב שבכניסתו לביהמדר"ר אומר: 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא ישלחו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם'. ביציאתו מביהמדר"ר אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלקי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאני משכים והם משכימים, אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת'.
- י. כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו, ואמרו לו שילמדם אורחות חיים שנזכה בהן לחיי העוה"ב, אמר להם 'הזהרו בכבוד חבריכם, ומנעו בניכם מן ההגיון (- א. שלא ילמדו מקרא יותר מדי משום שהוא מושך את לבם ויעסקו רק בו וימנעו מתורה שבע"פ, ב. שיחת הילדים שלא יבטלו זמנם בשיחה בטילה) והושיבו בן ברכי ת"ח שילמדו מהם, וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים, ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא'.
- יא. כשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו, וכשראה אותם התחיל לבכות, וכששאלו לו ע"ז, א"ל אילו היו מוליכין אותי לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר ואין כעסו או איסורו (- בבית הסוהר) לעולם, ואין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון, אעפ"כ הייתי בוכה, ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שחי וקיים לעולם וכעסו או איסורו לעולם, ומיתתו מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון, ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים א' של גן עדן וא' של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה. אמרו לו תלמידיו שיברכם, א"ל 'יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם', ושאלו לו האם אי"צ מורא שמים יותר ממורא בשר ודם, א"ל 'ולואי שתזכו לדרגא זו. בשעת פטירתו א"ל רבי יוחנן פנו כלים מן הבית שלא יטמאו, והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא אלי ללוותני'.
- יב. **משנה:** בכל יום מתפלל אדם לרבן גמליאל - שמנה עשרה ברכות, לרבי יהושע - מעין שמונה עשרה, לרבי עקיבא - אם יכול להתפלל בלי לטעות מתפלל שמונה עשרה ברכות ואם לאו מתפלל מעין שמונה עשרה.

- ג. העושה תפלתו כחוק קבוע אין תפלתו בקשת רחמים ותחנונים.
- יד. ההולך במקום סכנה ואינו יכול לכוין מתפלל תפלה קצרה ואומר: 'הושע ה' את עמך את שארית ישראל, בכל פרשת העבור יהיו צרכיהם לפניך, ברוך אתה ה' שומע תפלה'.
- טו. הרוכב על החמור לא יתפלל בעת שהוא רוכב אלא ירד ויתפלל, ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו לצד ירושלים, ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.
- טז. היה מהלך בספינה או באסדא ואינו יכול לעמוד יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים.
- יז. **גמרא:** י"ח ברכות שתיקנו חכמים, **לרבי הלל** - כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד "בהבו לה' בני אלים", **לרב יוסף** - כנגד י"ח אזכרות שבקרי"ש, **לרבי יהושע בן לוי** - כנגד י"ח חוליות שבשדרה.
- יח. במקומות שצריך לכרוע בתפילתו, **לרבי יהושע בן לוי** - עד שיתפקקו (- שיבלטו בגבו קשרי) כל חוליות שבשדרה, **לעולא** - עד כדי שיראה איסר כנגד לבו (- שיהיו לו ב' קמטים כנגד לבו מלמעלה ומלמטה וביניהם רוחב בגודל איסר), **לרבי חנינא** - אם הוא חולה או זקן ואינו יכול לכרוע כריעה גמורה סגי במה שנענע ראשו.
- יט. במשנה נזכר י"ח ברכות אבל באמת יש י"ט ברכות ד' ברכת המינים' (- ולמלשינים) תיקנו ביבנה. ונתקן כנגד, **לרבי הלל** - כנגד 'קל הכבוד הרעים', **לרב יוסף** - כנגד אחד שבקרי"ש, **לרבי יהושע בן לוי** - כנגד חוליא קטנה שבשדרה.
- כ. שמואל הקטן תיקן לפני רבן גמליאל ביבנה את 'ברכת המינים', ולשנה אחרת שכחה והתבונן לזכור את נוסח הברכה משך ב' וג' שעות ולא העבירוהו ממקומו כש"ץ, אפילו ששנינו דש"ץ שטעה בכל הברכות אין מעבירין אותו אבל טעה בברכת המינים מעבירין אותו דחיישינן שמא הוא מין, **לאביי** - כיון שהוא תיקנה לא חיישינן, דאדם טוב לא נעשה רע, **לרבא** - כיון שהתחיל הברכה רק שכח ההמשך ע"כ לא העבירוהו ממקומו.

דף כט.

- א. כתיב "ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול" (- שצדיק עלול לשוב מצדקתו ולעשות עול), **לאביי** - זה רשע מעיקרו אבל צדיק מעיקרו לא (ויוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי, זה ינאי שהרג את חכמי ישראל והיה רשע מתחילתו), **לרבא** - אפילו צדיק מעיקרו יכול לחזור מצדקתו (שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי).
- ב. ז' ברכות שבתפלת שבת, נתקן כנגד ז' קולות שאמר דוד 'בקול ה' על המים'.
- ג. ט' ברכות שבתפלת ראש השנה, נתקן כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה, דבר"ה נפקדה שרה, רחל וחנה.
- ד. כ"ד ברכות שבתפלת תענית, נתקן כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס הארון לבית קדשי הקדשים ואז ביקש רחמים גם אנחנו אומרים אותו בשעה שאנו צריכים לרחמים.
- ה. לרבי יהושע אומרים מעין שמנה עשרה: **לרב** - מעין כל ברכה וברכה, **לשמואל** - אומר הנוסח 'הביננו ה' אלקינו לדעת דרכיך, ומול את לבבנו ליראתך, ותסלח לנו להיות גאולים, ורחקנו ממכאובינו, ודשננו בנאות ארצך, ונפוצותינו מארבע תקבץ, והתועים על דעתך ישפטו, ועל הרשעים תניף ידיך, וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא אתה תענה, ברוך אתה ה' שומע תפלה'. **ואביי** קילל למי שמתפלל 'הביננו' במקום שמו"ע ברכות.

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

לד

- ו. כל השנה כולה מתפלל אדם 'הביננו', חוץ ממוצ"ש ומוצ"ט מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת, וא"א לאומרה כברכה בפנ"ע כשיטת ר"ע כיון דתיקנו רק ז' ברכות ולא ח' ברכות (וכן בכל השנה לא פסקינן כוותיה דר"ע דחכמים תיקנו י"ח ברכות ולא י"ט). אבל קשה למה לא נכלול את ההבדלה בברכת 'הביננו' ונאמר "הביננו ה"א המבדיל בין קודש לחול".
- ז. כל השנה כולה מתפלל אדם 'הביננו' חוץ בימות החורף שצריך לשאול על גשמים ב'ברכת השנים', וא"א לכלול את שאלת גשמים באמצע הברכה דיבוא להתבלבל כיון שאוחז באמצע הברכה (אבל אין לתרץ דמשום כן לא אומרים 'הבדלה' ב'הביננו', כיון דהבדלה אומרים בתחילת הברכה ולא יתבלבל), וא"א לשאול על הגשמים ב'שומע תפלה' כדין מי שטעה ולא הזכיר, דמי שטעה יש לו דין שונה.
- ח. טעה ולא אמר 'הבדלה' בחונן הדעת - אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס. טעה ולא הזכיר 'גבורות גשמים' בתחיית המתים - מחזירין אותו. טעה ולא אמר 'שאלה' בברכת השנים - אם נזכר לפני שומע תפלה אומר אותו בשומע תפלה, ואם נזכר אחר שומע תפלה מחזירין אותו.

דף כט:

- ט. טעה ולא הזכיר של ר"ח (- יעלה ויבוא) בעבודה - חוזר לעבודה, נזכר בהודאה או ב'שים שלום' או כשעדיין לא עקר את רגליו - חוזר לעבודה, ואם עקר רגליו - חוזר לראש, ולרנב"י לל"ק: עקר רגליו חוזר לראש דוקא כשאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לעבודה, לל"ב: לא עקר רגליו חוזר לעבודה דוקא כשרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לראש.
- י. העושה תפלתו קבע אין תפילתו תחנונים: היינו, לרבי יעקב בר אידי - שתפלתו דומה עליו כמשוי, לרבנן - כל שאינו אומרה בלשון תחנונים, לרבה ורב יוסף - כל שאינו מוסיף בה דבר רק מתפלל בנוסח קבוע (רבי זירא אומר שהוא יכול לחדש בה, אבל מתיירא שיתבלבל בתפילתו ולא יוכל לחזור), לאביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין - כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה, היינו שחרית בזריחת המש ומנחה בשקיעת השמש, דמצוה להתפלל עם דמדומי חמה דכתיב "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". בא"י קללו מי שמתפלל מנחה עם דמדומי חמה, דשמא תיטרף לו השעה ותשקע החמה ויעבור זמן התפלה.
- יא. המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה... בכל פרשת העבור: היינו לרב חסדא לל"ק - אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם כעס כאשר עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך, לל"ב - אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך.
- יב. המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה: לרבי אליעזר - 'עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה' שומע תפלה', לרבי יהושע - 'שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם, ברוך אתה ה' שומע תפלה', לרבי אלעזר ברבי צדוק - 'שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם ברוך אתה ה' שומע תפלה', לאחרים - 'צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה ברוך אתה ה' שומע תפלה'. והלכה כאחרים.
- יג. אליהו הנביא אמר לרב יהודה, א. אל תכעס ועי"כ תבוא לידי חטא, ב. אל תשתכר ועי"כ תבוא לידי חטא, ג. כשאתה יוצא לדרך טול רשות מה' (היינו 'תפלת הדרך').

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

לו

- יב.** שמואל לא התפלל מעולם תפלת מוסף, דפסק כר"י בראב"ע ודר בנהרדעא שתמיד התקיימה שם תפלה בציבור, חוץ מיום שבא לשם חיל המלך והופרעו החכמים ולא התפללו מוסף, ואז התפלל שמואל ביחידות.
- יג.** רבי אמי ורבי אסי התפללו ביחידות באותו ביהכנ"ס שלמדו במשך היום, אפילו שהיה י"ג ביהכנ"ס בעיר טבריא.
- יד.** ש"ץ שטעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית, אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית, בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוסף, במוסף אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה, אבל יחיד שטעה חוזר ומתפלל.
- טו.** **לרב** - יחיד שטעה ולא הזכיר של ר"ח בתפלת ערבית, אינו חוזר ומתפלל דאין מקדשין את החודש אלא ביום, **ואמימר אומר** - דמסתבר דברי רב בחדש מלא, אבל בחדש חסר מחזירין אותו, **אבל להלכה** - אין חילוק בין מלא וחסר אלא בכ"א אינו חוזר ומתפלל.
- טז.** המתפלל ב' תפלות צריך לשהות בין תפלה לתפלה, **י"א** - כדי שתתחונן דעתו עליו (- שתתישב דעתו עליו שיוכל להתחנן לפני ה'), **וי"א** - כדי שתתחולל דעתו עליו (- שתתישב דעתו עליו).


פרק חמישי - אין עומדין
דף ל':

- א.** **משנה:** אין עומדין להתפלל שמו"ע אלא מתוך הכנעה.
- ב.** חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת לפני התפילה במקום שהתפללו, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים.
- ג.** אם מלך שואל בשלומו לא ישיבנו, וכן נחש כרוך על עקבו לא יפסיק תפילתו.
- ד.** **גמרא:** אין עומדין להתפלל אלא מתוך הכנעה: דכתיב "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה".
- ה.** "וגילו ברעדה", דאף במקום שמחה של מצוה צריכה להיות ברעדה.
- ו.** אביי ורב ירמיה אע"פ שהיו עליזים ביותר, אבל כיון שהתפילין היו מונחות עליהן, לא היו נראים כפורקי עול.

דף ל"א:

- א.** בכמה חתונות שעשו רבנן לבניהם, ורבנן שם היו עליזים ביותר, היו שוברים לפניהם כוס יקרה כדי שיתעצבו, או ששרו להם קינה כדי שיתעצבו.
- ב.** אסור לאדם שימלא פיו בצחוק בעוה"ז, דכתיב "אז ימלא שחוק פינו", דרק לעתיד לבוא מותר.
- ג.** אין עומדין להתפלל, לא מתוך דין או דבר הלכה, שאפשר להרהר בה בתפילתו, אלא מתוך הלכה פסוקה (כגון, א. בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה ז' נקיים, ב. מערים אדם על תבואתו ומכניסה לביתו בפסולת שבה, שתהיה פטורה להפריש תרו"מ עליהן, ג. המקיז דם בבהמת קדשים, אותו דם אסור בהנאה ומועלין בו).

ציונים מסכת ברכות לתורה לו

- ד. אין עומדין להתפלל, לא מתוך עצבות, עצלות, שחוק, ליצנות, קלות ראש, דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה.
- ה. לא יפרד אדם מחבירו, לא מתוך שיחה, שחוק, קלות ראש, דברים בטלים, אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו.
- ו. כתיב "בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם", שכל ארץ שגזר עליה אדם הראשון שתתישב נתישבה, וכל ארץ שלא גזר עליה לא נתישבה.
- ז. המתפלל צריך שיכוין לבו לשמים, סימן לדבר דכתיב "תכין לבם תקשיב אזנך".
- ח. רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר בתפילתו שלא להכביד על הציבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, מפני ריבוי כריעות והשתחויות.
- ט. צריך להתפלל בבית שיש בו חלונות, דכתיב "וכוין פתיחן ליה".
- י. צריך להתפלל ג' תפילתן ביום ולא כל היום, דכתיב "וזימנין תלתה".
- יא. צריך להתפלל בג' זמנים ביום, דכתיב "ערב ובוקר וצהריים".
- יב. צריך להתפלל נגד ירושלים.
- יג. צריך קודם לשבח את ה' ואח"כ לשאול צרכיו, דכתיב "לשמוע אל הרנה ואל התפילה", דרנה זו תפילה ואח"כ התפילה שהם הבקשות.
- יד. אין לבקש צרכיו אחר 'אמת ויציב'. ובברכת 'שומע תפלה' מותר לבקש בקשה קצרה. אבל אחר התפילה מותר אפילו בקשות ארוכות כסדר וידוי של יו"כ.
- טו. כתיב "וחנה היא מדברת על לבה", מכאן לומדים שהמתפלל צריך לכוין לבו בתפילתו.
- טז. כתיב "רק שפתיה נעות", מכאן לומדים שהמתפלל צריך לחתוך המילים בשפתיו.
- יז. כתיב "וקולה לא ישמע", מכאן לומדים שאסור להגביה קולו בתפילתו.
- יח. כתיב "ויחשבה עלי לשכורה", מכאן לומדים ששיכור אסור להתפלל.
- יט. כתיב "ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרון", מכאן לרואה בחבירו דבר שאינו הגון שצריך להוכיחו.

דף ל"א:

- כ. כתיב "ותען חנה ותאמר לא אדני" שאמרה, א. לא אדון אתה בדבר זה, ורוח הקודש אינו שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה, ב. האם אין שכינה ורוח הקודש נמצאים אליך, ואינך יודע שאשה קשת רוח אנכי.
- כא. כתיב "ויין ושכר לא שתיתי", מכאן לומדים שאם חושדין אדם בדבר שאין בו שצריך להודיעו.
- כב. כתיב "אל תתן את אמתך לפני בת בליעל", מכאן לומדים לשיכור שמתפלל שנחשב כאילו עובד עבודה זרה.
- כג. כתיב "ויען עלי ויאמר לכי לשלום", מכאן לומדים שהחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו וגם צריך לברכו, דכתיב "ואלקי ישראל יתן את שלתך".

כד. כתיב "ותדר נדר ותאמר ה' צבאות", מיום שברא הקב"ה את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא 'צבאות', עד חנה (שאמרה חנה לפני הקב"ה, רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד).

כה. למ"ד בסוטה דכתיב "ונקתה ונזרעה זרע", שאם היתה עקרה נפקדת - היינו דכתיב "אם ראה תראה", אמרה חנה לפני הקב"ה, 'אם ראה' את עניי ותברכני בילד מוטב, ואם לא 'תראה' מה שאעשה להכריח לך שתתן לי בן, שאסתתר בפני אלקנה בעלי, ואז אזכה לבן. ולמ"ד "ונקתה ונזרעה זרע" היינו שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח - "אם ראה תראה", דברה תורה כלשון בני אדם.

כו. כתיב "בעני אמתך, אל תשכח את אמתך, ונתתה לאמתך", ג' אמתות כנגד ג' בדקי או דבקי מיתה יש באשה א. נדה, ב. חלה, ג. הדלקת הנר. אמרה חנה להקב"ה כלום עברתי על אחת מהן.

כז. כתיב "ונתתה לאמתך זרע אנשים", א. איש שיהיה חשוב להימנות בין אנשים, ב. זרע שיהיה מושח שני אנשים, היינו שאול ודוד, ג. זרע שיהיה שקול כשני אנשים, היינו משה ואהרן, ד. זרע שמובלע בין אנשים ואינו בולט, היינו לא ארוך ולא נמוך, לא קטן ולא שמן, לא לבן ולא אדמומי, לא חכם ולא טפש.

כח. כתיב "אני האשה הנצבת עמכה בזה", מכאן לומדים שאסור לישב בתוך ד' אמות של המתפלל.

כט. כתיב "אל הנער הזה התפללתי", כיון ששמואל היה מורה הלכה לפני רבו עלי, שאמר דשחיטה כשרה גם בזר, וע"כ היה חייב מיתה. ועלי אמר לחנה שיתפלל לה' שיתן לה בן יותר גדול ממנו, אמרה חנה שאינה רוצה, ד'אל הנער הזה התפללתי'.

ל. כתיב "וחנה היא מדברת על לבה", היינו על עסקי לבה, שאמרה להקב"ה שכל מה שברא לא ברא דבר אחד לבטלה, א"כ דדים הללו שנתת על לבי למה, תן לי בן ואניק בהן.

לא. כל היושב בתענית בשבת, קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה, וכדי שלא יפרעו ממנו על ביטול עונג שבת, ישב עוד תענית לכפר על שישב בתענית בשבת.

לב. כתיב "ותתפלל על ה'", מכאן שחנה דיברה כלפי מעלה.

לג. גם אליהו הנביא דיבר כלפי מעלה, דכתיב "ואתה הסבת את לבם אחורנית". ובדורו של מיכה הודה הקב"ה לאליהו שצדקו דבריו, דכתיב "ואשר הרעתיו".

דף ל"ב.

א. אם לא היה כתוב ג' פסוקים אלו, לא היה אפשר לבני ישראל לעמוד בדין לפני הקב"ה, א. דכתיב "ואשר הרעתיו", שה' גרם לבנ"י להיות רעים משום שיש להם יצה"ר, ב. דכתיב "הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל", שביד ה' לבטל היצה"ר כשיעלה הרצון לפניו לעשות כן, ג. דכתיב "והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר", שה' מביטיח גם לבטל היצה"ר, (לרב פפא - מדכתיב "ואת רוחי אתן בקרבכם").

ב. גם משה רבינו דיבר כלפי מעלה, **לרבי אלעזר** - דכתיב "ויתפלל משה אל ה'", ומפרשים כמו שהיה כתוב 'על' ה' (דאל"ף נתחלף בעי"ן). **לרבי ינאי** - דכתיב "ודי זהב", שבשביל רוב זהב שהשפעת להם לישראל עשו את העגל, וחזר הקב"ה והדה למשה דכתיב "וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל".

ציונים מסכת ברכות לתורה לט

- ג. כתיב "לך רד", רד מגדולתך, דכל הגדולה לא נתתי לך אלא בשביל ישראל, וכשאמר לו ה' "הרף ממני ואשמידם" אמר משה דבר זה תלוי בי, שאני יכול לבטלו מיד התחזק בתפלה וביקש רחמים על בני ישראל.
- ד. כתיב "ועתה הניחה לי", כביכול שתפס משה את ה' כאדם שתופס חברו, ואמר רבש"ע אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם.
- ה. כתיב "ואעשה אותך לגוי גדול", אמר משה להקב"ה, א. ומה עם שיש להם זכות של ג' אבות אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כ"ש עם שאתה אומר לבנות ממני שלא תעמוד להם זכותי, ב. שיש לי בושתי פנים מאבות, שיאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם, ביקש אותו פרנס גדולה על עצמו להעמיד ממנו עם חדשה ולא ביקש על בנינו רחמים.
- ו. כתיב "ויחל משה", היינו א. שהפציר בו ריבוי תפילה, ב. שהפר לה' את נדרו שרצה להשמיד את בני"י, ג. שמסר עצמו למיתה עליהם דכתיב "מחני נא מספרך", ד. שהחלה על בני"י את מדת הרחמים של ה', ה. שאמר, רבש"ע חולין הוא לך מעשות כדבר הזה, ו. שעמד בתפילה עד שנחלה במחלת 'אחילו', היינו אש של עצמות.
- ז. כתיב "זכור לאברהם... אשר נשבעת להם בך", דכמו ששם ה' קיים לעולמי עד, כך השבועה שנשבעת להאבות להרבות את זרעם קיימת לעולמי עד.
- ח. כתיב "וכל הארץ הזאת אשר אמרתי", והיה צריך לומר 'אשר אמרתי', לרבי אלעזר - עד כאן היה דברי משה רבינו, מכאן ואילך תשובתו של ה' אליו. לרבי שמואל בר נחמני - אמר משה, רבש"ע דברים שאמרתי לי שאומר לבני"י בשמך והלכתי ואמרתי להם, עכשיו אם לא תקיים את הבטחתך מה אומר לבני ישראל.
- ט. כתיב "מבלתי יכולת ה'", לשון נקבה, דמשה אמר לה' שאם ישמיד את בני"י יאמרו אומות העולם שתשש כחה של ה' כנקבה ואינו יכול להציל את בני"י, ואפילו שעשה להם ניסים במצרים זה היה רק נגד מלך א', אבל נגד ל"א מלכים אינו יכול לעמוד. וחזר ה' והודה לו למשה, דכתיב "סלחתי כדברך".
- י. כתיב "ואולם חי אני", שאמר הקב"ה למשה החייתיני בפני אומות העולם בדברך.
- יא. לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, דכתיב "ואתחנן אל ה'... אתה החלת..." ורק אח"כ התפלל "אעברה נא".

דף ל"ב:

- יב. גדולה תפילה יותר ממצעשים טובים, דמשה רבינו לא נענה אלא כשהתפלל, דכתיב "עלה אל ראש הפסגה", שנתן לו הקב"ה רשות לראות ארץ ישראל.
- יג. גדולה תענית יותר מן הצדקה, דתענית הוא בגופו, אבל צדקה הוא בממונו.
- יד. גדולה תפילה יותר מן הקרבנות, דכתיב "למה לי רוב זבחים... ובפרישכם כפיכם", דהקב"ה פירט שגם התפילות לא יתקבל אפילו שכבר אמר שלא יקבל הקרבנות.
- טו. כהן שהרג אדם לא ישא את כפיו, דכתיב "ידיכם דמים מלאו".
- טז. מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפילה, אבל לא שערי דמעות.
- יז. רבא לא גזר תענית ביום המעונן, דכתיב "סכות בענן לך מעבור תפלה".
- יח. מיום שחרב ביהמ"ק חומת ברזל מפסקת בין ישראל לאבינו שבשמים.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

מ

- ט.** כל המאריך בתפילתו ואינו מצפה שתיעשה בקשתו, אין תפילתו חוזרת ריקם. אבל המאריך בתפילתו ומצפה שתתקבל, סוף הוא בא לידי כאב לב, רק ילמוד תורה ואז יתקבל תפילתו.
- כ.** מי שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל.
- כא.** ד' דברים צריכין חיזוק בכל יום, תורה, מעש"ט, תפילה ודרך ארץ (מלאכתו של אדם).
- כב.** כתיב "ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני", אמרה כנסת ישראל להקב"ה: כשאדם נושא אשה נוספת על הראשונה הוא זוכר עדיין את מעשה הראשונה, אבל אתה עזבתני ושכחתני. אמר הקב"ה: בתי בראתי י"ב מזלות ולכאו"א מהם בראתי ל' לגיון, ולכאו"א ל' רהטון, ולכאו"א ל' קרטון, ולכאו"א ל' גסטרא, ולכאו"א תליתי בו שס"ה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה, וכולן לא בראתי אלא בשבילך.
- כג.** כתיב "התשכח אשה עולה", אמר הקב"ה לא אשכח העולות והבכורות שהקרבת לפני במדבר.
- כד.** אע"פ שאין שכחה לפני כסא כבודו, הוא ישכח את מעשה העגל. אבל מעשה הר סיני לא ישכח לעולם.
- כה.** חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת: דכתיב "אשרי יושבי ביתך" ורק אח"כ "עוד יהללוך סלה".
- כו.** המתפלל צריך לשהות שעה אחת קודם תפלתו, ושעה אחת אחר תפלתו.
- כז.** חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת אחר התפלה, והיו מתפללין שעה אחת, ומתוך שהם חסידים תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת.
- כח.** אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: היינו במלכי ישראל, אבל במלכי אומות העולם כשאפשר ללו לקצר יקצר, ואם לאו פוסק אפילו באמצע שמו"ע.
- דף לג.**
- א.** אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: אבל לעקרב פוסק, דעקרב עלול לעקוץ יותר מנחש (-) אבל כשהם נחלצים מחמת שנפל עליהן וכדו' גם הנחש עוקץ). וכן פוסק לשור שחור ביומי ניסן, בשור תם נ' אמה ובשור מועד כמלא עיניו.
- ב.** פעם היה ערוד במקום אחד שהיה מזיק את הבריות, וכשהלך לשם לרבי חנינא בן דוסא יצא הערוד ונשכו ומת הערוד, נטלו רבי חנינא על כתפו והביאו לבית המדרש להראות להם שאין הערוד ממית אלא החטא ממית.
- ג.** **משנה:** מזכירין 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בברכת 'תחיית המתים' (- היינו ברכה השניה), ושואלין 'ותן טל ומטר' ב'ברכת השנים' (- היינו ברכה התשיעית).
- ד.** מבדילין 'אתה חוננתנו' במוצ"ש ויו"ט: **לת"ק** - בברכת 'חונן הדעת' (- היינו ברכה הרביעית), **לר"ע** - אומרים אותה ברכה בפני עצמה, **לר"א** - אומרים אותה בברכת הודאה (- היינו ברכה השמונה עשרה).
- ה.** **גמרא:** מזכירין 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בברכת 'תחיית המתים': כיון שהיא שקולה כתחיית המתים.
- ו.** שואלין 'ותן טל ומטר' ב'ברכת השנים': כיון שהיא נצרך לפרנסה.
- ז.** מבדילין 'אתה חוננתנו' בברכת 'חונן הדעת': **לרב יוסף** - כיון שהיא חכמה, **לרבנן** - כיון שהיא בא לציין שמתחילים ימות החול לפיכך קבעוה בברכה ראשונה ששייכת לימות החול.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

מב

- כג. יש לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים.
 כד. האומר 'שמע שמע' היינו כל הפסוק פעמיים, משתקין אותו דנראה כמקבל עליו שתי רשויות.
 אבל מי שכופל התיבות בקרי"ש הרי זה מגונה דנראה כמתלוצץ.
 כה. מלמדים לו לאדם לכוון בתפלתו, ואם יתרגל שלא לכוון מכים אותו.

דף לד.

- א. **משנה:** האומר בתפלתו 'ברוך טובים', הרי זה דרכי מינות, דהמשמעות הוא שרק הטובים צריכים לברך ולא הרשעים.
 ב. ש"ץ שטעה בתפלתו ואינו יכול להמשיך בתפלתו, יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן, והוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה הש"ץ.
 ג. ש"ץ לא יענה אמן אחר ברכת כהנים מפני הבלבול. ואם אין שם כהן אלא הש"ץ, לא ישא את כפיו, דחוששין שלא יוכל לחזור לתפלתו. ואם בטוח שיוכל לחזור לתפלתו, מותר לו לישא כפיו.
 ד. **גמרא:** אדם שמבקשים ממנו לעבור לפני התיבה, פעם ראשונה צריך לסרב (דאם עובר מיד נראה כחוסר דרך ארץ), בפעם שניה מהבהב (- מזמין עצמו לילך), בפעם שלישית יורד לפני התיבה.
 ה. ג' דברים יש שאין להרבות בהם אבל מיעוטן יפה, א. שאור, ב. מלח, ג. סרבנות.
 ו. המתפלל שמו"ע ודילג בטעות על ברכה: **בג' ברכות ראשונות** - חוזר לראש. **בברכות אמצעיות** - **לרב הונא:** חוזר ל'אתה חונן' (דכל הברכות אמצעיות נחשב כברכה אחת), **לרב אסי:** במקום שנזכר שדילג ברכה זו אומר אותה במקום שנזכר (דברכות אמצעיות אין להם סדר). **בג' ברכות אחרונות** - חוזר לברכת 'רצה'.
 ז. אל ישאל אדם צרכיו הפרטיים בג' ברכות ראשונות (דהם סידור שבחו של הקב"ה), ולא בג' אחרונות (דהם הודאה לה' על הטובות שהיטיב לנו), אלא בברכות אמצעיות.
 ח. אין חסרון להאריך בתפלה יותר מדאי, דכתיב אצל משה רבינו שהתפלל באריכות "את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה". וגם אין חסרון לקצר בתפלה יותר מדאי, דכתיב אצל משה רבינו שהתפלל בקצרה "אל נא רפא נא לה".
 ט. המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו, כמ"ש ש'שמשה רבינו התפלל על מרים ולא הזכיר שמה'.
 י. כריעות והשתחוואות בשמו"ע: **הדיוט** - שוחה בברכת 'אבות' ו'בהודאה' בתחלת הברכה ובסופו, ואם רוצה לשוח בסוף שאר הברכות מלמדין אותו שלא ישחה. **כהן גדול** - שוחה בסוף כל ברכה וברכה. **המלך** - לרבי שמעון בן פזי: שוחה בתחלת ובסוף כל ברכה וברכה. לרבי יצחק בר נחמני: כיון שכרע בתחלת התפלה שוב אינו זוקף.

דף לד:

- א. **קידה:** על אפים (- היינו ששוחה עד שפניו מגיע לארץ). **כריעה:** על ברכים. **השתחוואה:** היינו פשוט ידים ורגלים.
 ב. אביי ורבא לא עשו פשוט ידים ורגלים בעת 'נפילת אפים' בתחנון, אלא הטו על צידיהם.
 ג. צריכין לכרוע ב'מודים' בתחלה וסוף, אבל הכורע ב'הלל' או ב'הודאה' של ברכת המזון, הרי זה מגונה.

מג **לתורה** מסכת ברכות **ציונים**

- יד. **משנה:** יחיד המתפלל וטעה, סימן רע לו (שאיך הקב"ה חפץ בתפלתו). ש"ץ שטעה בתפלתו, סימן רע לשולחיו, (דשלוחו של אדם כמותו).
- טו. רבי חנינא בן דוסא כשהיה מתפלל על החולים היה אומר 'זה חי וזה מת', דאם תפלתו היה שגור בפיו סימן שיחיה ואם לאו סימן שימות.
- טז. **גמרא:** רבי חייא מבאר דמה ששנינו במשנה שאם טעה בתפלתו סימן רע לו, זה רק בברכת 'אבות'. וי"א שרבי חייא דיבר בענין ההלכה שהמתפלל צריך לכוין את לבו בכל הברכות, ואם אינו יכול לכוין בכל הברכות יכוין את לבו בברכת 'אבות'.
- יז. יש רמז למה שאמר רבי חנינא בן דוסא שתלוי אם התפלה שגור בפיו, דכתיב "בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו".
- יח. כל הנביאים כולן לא נתנבאו הטובות והנחמות, אלא למי שמישיא בתו לת"ח, ולעושה סחורה לת"ח, ולמהנה ת"ח מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמן "עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו".
- יט. **לרבי יוחנן** - כל הנביאים כולן לא נתנבאו הטובות והנחמות אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא "עין לא ראתה אלקים זולתך". **לשמואל** - גם לימות המשיח יהיה עניים ורק ישתחררו משעבוד מלכיות, וע"כ שהטובות והנחמות שדיברו הנביאים יהיה לעוה"ב.
- כ. **לרבי יוחנן** - כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים "עין לא ראתה אלקים זולתך". **לרבי אבהו** - מעלתם של בעלי תשובה הם יותר מצדיקים.
- כא. כתיב "עין לא ראתה", **לרבי יהושע בן לוי** - זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, **לרבי שמואל בר נחמני** - זה 'עדן' שלא שלטה בו עין כל בריה, ואדם הראשון היה רק ב'גן' שלפני ה'עדן' אבל לא ב'עדן' עצמו.
- כב. רבי חנינא בן דוסא היה דומה כעבד לפני המלך (שהוא בן בית ונכנס ויוצא בלא רשות, וע"כ דבריו נשמעים), ורבי יוחנן בן זכאי רבו, היה דומה כשר לפני המלך (שאינו רגיל לבוא לפניו בכל שעה).
- כג. אל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות, דכתיב "זכוין פתיחן ליה בעליתה נגד ירושלם".
- כד. המתפלל במקום פרוץ בלי מחיצות, הוא חציף.
- כה. המגלה ומפרסם את חטאיו ברבים, הוא חציף.



פרק חמישי - כיצד מברכין

דף לה.

- א. **משנה:** לפני שאוכלין כל דבר מברכין לה', על פירות האילן - 'בורא פרי העץ', חוץ מן היין שמברך - 'בורא פרי הגפן'. על פירות הארץ - 'בורא פרי האדמה', חוץ מן הפת שמברך - 'המוציא לחם מן הארץ'. על הירקות - לת"ק: 'בורא פרי האדמה', לרבי יהודה: 'בורא מיני דשאים'.

- ב. **גמרא:** כתיב "קדש הלולים לה", הילולים לשון רבים, למ"ד הגורס בכל מקום נטע רבעי - הילול אחד: שפירות רבעי נאכל חוץ לירושלים ע"י פדיון, והילול שני: שמברכים על הפירות דאסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך, למ"ד הגורס בכל מקום כרם רבעי - הילול אחד: שפירות רבעי נאכל חוץ לירושלים ע"י פדיון, והילול שני: שקדושת רבעי נוהגת רק בכרם.
- ג. החיוב לברך לפני אכילה הוא סברא דאסור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה.
- ד. אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה, וילך אצל חכם שילמדנו ברכות, כדי שלא יבא לידי מעילה (- דנחשב כאילו נהנה מקדשי שמים).

דף לה:

- ה. כתיב "לה' הארץ ומלואה" שגם הארץ שייך לה', זה לפני שמברכין על המאכל. וכתב "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם", זה אחר שמברכין עליו.
- ו. כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נחשב כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל, דכתיב "גוזל אביו (- היינו הקב"ה) ואמו (- היינו כנסת ישראל) ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית" (- חבר לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים).
- ז. כתיב "ולקחתני דגני בעתו" שהדגן שייך לה', וכתב "ואספת דגנך" שהדגן שייך לישראל, דכאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, וכאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.
- ח. כתיב "ואספת דגנך" וכתב "לא ימוש ספר התורה הזה מפריך", **לרבי ישמעאל** - יחד עם דברי תורה תעסוק גם בפרנסה, **לרבי שמעון בן יוחאי** - בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, והם גם נענשים שמלאכת אחרים נעשית על ידן. הרבה עשו כר"י ועלתה בידם (- שהצליחו להתפרנס וגם לעסוק בתורה), כרשב"י ולא עלתה בידם (- שהיו טרודים במלאכתם והתבטלו מד"ת).
- ט. רבא ביקש מתלמידיו, דביומי ניסן וביומי תשרי לא תתראו לפני ללמוד תורה אלא תתעסקו במלאכתכם כדי שלא תהיו טרודים בפרנסתכם כל השנה.
- י. דורות הראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן שהצליחו בתורה ובפרנסה, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן שלא הצליחו לא בתורה ולא בפרנסה.
- יא. דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך שערי החצר והבית כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות חצרות וקרפיפות כדי לפטרן מן המעשר (דכתיב "בערתי הקדש מן הבית" דאין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית, ורבי יוחנן חולק שאפילו חצר קובעת למעשר דכתיב "ואכלו בשעריך ושבעו").
- יב. חוץ מן היין שמברך בורא פרי הגפן: מברכין על היין ברכה מיוחדת כיון שהיין משיב (אם שותה מעט, דיין הרבה אינו משיב רק מעורר תאבון) וכן לחם משיב ומברכין עליו ברכה מיוחדת, אבל יין יש לו מעלה מיוחדת שג"כ משמח. (ולא סגי הטעם שנברך עליה כיון דאישתני למעליותא דגם שמן זית אישתני למעליותא ועכ"ז אין מברכין ברכה מיוחדת כיון דאינו משיב). אבל אין מברכין על היין אחר אכילתו ג' ברכות כמו על הלחם כיון דאנשים אין קובעים סעודתם על היין, ואפילו אם א' יקבע עליו סעודה אינו מברך דבטלה דעתו אצל כל אדם.

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

ח. מותר לאכול קפריסין של ערלה בחו"ל, אפילו דכתיב "וערלתם ערלתו את פרו" את הטפל לפריו והיינו שומר לפרי, דשומר הוא דוקא שאם תסיר את השומר יתייבש הפרי אבל קפרס כשתסיר אותה מן האביונה לא תמות ע"כ אין לו דין שומר לפרי ומותר בחו"ל.

ט. קליפי רמון והנץ שלו וכן קליפי אגוזים והגרעינים חייבין בערלה דהם שומרים לפרי.

י. סמדר (- ענב קטן קודם בישולו), **לרבי יוסי** - אסור בערלה מפני שהוא פרי, **לרבנן** - מותר דאינו נחשב עדיין פרי.

יא. מאיזה זמן אסור לקצוץ אילנות בשביעית, **לב"ש** - כל האילנות משיוציאו, **לב"ה** - החרובין משישרשו, הגפנים משיגרעו (היינו כגודל פול הלבן), הזיתים משיניצו, ושאר כל האילנות משיוציאו.

יב. האוכל פלפלי יבש, **לרב ששת** - מברך 'שהכל', **לרבא** - אינו מברך דאינם ראויים לאכילה, וע"כ האוכלו ביו"כ פטור מכרת, אבל פלפלי רטוב מברך וחייב בערלה דכתיב "וערלתם ערלתו את פרו", איני יודע שעץ מאכל הוא אלא להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה, וזה הפלפלין.

יג. וכן האוכל זנגבילא יבש לרבא פטור מכרת, אבל זנגבילא כשהוא רטוב ראוי לאכילה ומברכים עליו 'בופה"א', אבל אין בו משום בישולי עכו"ם.

יד. חביץ קדרה (- מין מאכל קפוי מקמח דבש ושמן) וכן דייסא (העשוי כעין חביץ קדרה), **לרב יהודה** - מברך 'שהכל' (דבש הוא עיקר המאכל ופטר הקמח), **לרב כהנא** - מברך 'בורא מיני מזונות' (דקמח הוא עיקר המאכל והדבש הוא טפל לו). ומסתברא כרב כהנא דרב ושמואל סוברים כל שהוא מחמשת מיני דגן מברכין עליו בורא מיני מזונות.

טו. דייסא גרידא, לכו"ע מברך 'בורא מיני מזונות'.

טז. **לרב ושמואל** - כל שהוא מחמשת מיני דגן או שיש בו מחמשת מיני דגן מברכין עליו בורא מיני מזונות. אבל אורז ודוחן אפילו כשהם בעין אין מברכים עליהם 'בורא מיני מזונות', **לרבי יוחנן בן נורי** - דין אורז כדין חמשת מיני דגן ומברכין עליו 'בורא מיני מזונות' וחייבין על חמוצו כרת, ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח.

דף לז.

א. לרב ושמואל פת של אורז או דוחן דינו כמעשה קדרה שמברכין עליו תחלה וסוף, בתחלה מברך עליו 'שהכל' ולבסוף 'בורא נפשות רבות'.

ב. הכוסס חטה חיה מברך עליה, **לרבנן** - 'בופה"א', **לרבי יהודה** - 'בורא מיני זרעים'. טחנה אפאה ובשלה, בזמן שהפרוסות של הלחם קיימות - בתחלה מברך עליה 'המוציא לחם מן הארץ' ולבסוף מברך עליה 'ברהמ"ז', אם אין הפרוסות קיימות - בתחלה מברך עליה 'בורא מיני מזונות' ולבסוף מברך עליה **לר"ג** - 'ברכה אחת מעין שלש', **לרבנן** - 'בורא נפשות רבות'.

ג. הכוסס את האורז - מברך עליו 'בופה"א'. טחנו אפאו ובשלו - אף על פי שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו 'בורא מיני מזונות' (זה שיטת רבנן דלא כרב ושמואל שסוברים דמברכים 'בורא מיני מזונות' רק על חמשת מיני דגן), ולבסוף מברך עליו, **לר"ג** - 'ברכה אחת מעין שלש', **לרבנן** - 'בורא נפשות רבות'.

ד. האוכל משבעת המינים אפילו שאינו מין דגן או מין דגן ולא עשאו ממנו פת אלא מעשה קדירה מברכים אחר אכילתו, **לר"ג** - 'ברהמ"ז', **לרבנן** - 'ברכה אחת מעין שלש'. (ומעשה בר"ג והקנים שהיו מסובין בעלייה ביריחו והביאו לפניהם תמרים ואכלו, ונתן ר"ג רשות לר"ע לברך ברכה

מז **לתורה** מסכת ברכות **ציונים**

אחרונה, ובירך 'ברכה אחת מעין שלש', אמר לו ר"ג 'עקיבא עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת', אמר לו למדתנו רבינו יחיד ורבים הלכה כרבים, והלכה כחמים שמברכים 'ברכה אחת מעין שלש'.

דף לז:

ה. חביץ קדירה (- העשוי מקמח ודבש) אפילו של בני הכרך שאינם מרבים בו קמח - מברך 'בורא מיני מזונות' משום דבריהם של רב ושמזאל הסוברים דכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברכין עליו 'בורא מיני מזונות'.

ו. חביצא (- פירורי לחם שנתבשלו), **אם יש בה כזית פרורים** - בתחלה מברך עליו 'המוציא' (וראיה מישראל המביא קרבן מנחה ואחר הקרבת הקומץ אוכל הכהן שיירי המנחה, ואם יש בה כזית מברך עליה 'המוציא'), ולבסוף מברך עליו 'ברהמ"ז', **אם אין בה כזית פרורים** - בתחלה מברך עליו **לרב יוסף: 'בורא מיני מזונות', לתנא דבי רבי ישמעאל: 'המוציא', ולבסוף 'ברכה אחת מעין שלש'. ואם הפירוורים באים מלחם גדול אפילו שאין בו כזית** - גם לרב יוסף מברך עליו 'המוציא'. **להלכה: אפילו שאין בו פירוורים בגודל כזית מברך עליו 'המוציא', ובתנאי שיש בו מראית לחם.**

ז. המלקט מפתיתי מנחות כשיעור זית ואכלן, אם הוא חמץ ענוש כרת, ואם הוא מצה אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח.

ח. ישראל שמביא קרבן מנחה, אם לא הביא מנחה להקרבה ימים רבים מברך 'ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה'.

ט. טרוקנין (- כובא באדמה ונותנים בתוכו מים וקמח), **בבבל אמרו** - שחייב בחלה, **לרבי יוחנן** - פטור מחלה.

י. טריטא (- א. בלילה מרותחת, ב. לחם הודי, ג. לחם העשוי לכותח ונאפית בשמש) פטור מחלה.

יא. לחם העשוי לכותח, אם העיסה **עשוי כעבין** (- כצורת לחם) - חייב בחלה, ואם **עשוי כלימודין** (- לא נעשית כצורת לחם) - פטור מחלה.

דף לח:

א. האוכל טרוקנין (- כובא באדמה ונותנים בתוכו מים וקמח) מברך עליו, **לרב יוסף** - 'בורא מיני מזונות', **למר זוטרא** - 'המוציא', **ומר בר רב אשי** - מוסיף שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח דנחשב כלחם עוני.

ב. השותה דבש תמרים, יין תפוחים, חומץ ספוניות ושאר מי פירות של תרומה, **לרבי אליעזר** - חייב קרן וחומש כאוכל תרומה בשוגג, **לרבי יהושע** - פטור דמי פירות אינם אוכל אלא סתם זיעה.

ג. **לרבי יהושע** (הנ"ל, וכן פסקינן) מברכים על דבש תמרים 'שהכל' דאינו עיקר הפרי אלא זיעה בעלמא.

ד. האוכל טרימא (- כל מאכל שכתוש קצת ואינו מרוסק לגמרי) של תמרים, מברכים עליהם 'בופה"ע' דהם קיימים כבתחילה ולא נעשו דבר אחר. וע"כ מותר לעשות טרימא מתמרים של תרומה דאינו מפסידם אבל אסור לעשות מהם שכר דנפסדים.

ה. האוכל שתיתא (- עשוי מקמח קליות), **עבה** - עושים אותה לאכילה ומברכים 'בורא מיני מזונות', **רכה** - עושים אותה לרפואה ולכן מברכים עליה 'שהכל' (ואפילו שנעשית לרפואה אבל כיון שיש לו הנאת אכילה מברך עליה).

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

מח

- ו. כל האוכלין אוכל אדם לרפואה בשבת וכל המשקין שותה, וכן בוחשין את השתות ושותין זיתום המצרי, אפילו שיש בו משום רפואה אבל כיון שהאדם מכויין באכילתו לשם אכילה ולא לרפואה מותר.
- ז. על הפת מברך 'המוציא': **האומר 'מוציא'** (בלי ה"א לפניו) לחם מן הארץ, לכו"ע יצא דמוציא משמע שהוציא כבר דכתיב "קל מוציאם ממצרים". **האומר 'המוציא'** לחם מן הארץ, **לרבי נחמיה** - לא יצא דהמוציא משמע מי שמוציא כדכתיב "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים", **לרבנן** - יצא דהמוציא משמע גם שהוציא כבר כדכתיב "המוציא לך מים מצור החלמיש" (ומש"כ "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים" היינו שהקב"ה אמר לישראל דכאשר אוציא אתכם ממצרים אעשה לכם ניסים כדי שתדעו שאני הוא שהוצאתי אתכם ממצרים). **להלכה**: מברך 'המוציא לחם מן הארץ' כרבנן.

דף לח:

- ח. על הירקות מברך 'בופה"א': מברכים על ירקות מבושלים, **לרב ואביי** - 'בופה"א', **לרבי יוחנן** - 'שהכל' [ועי' לקמן שנחלקו תלמידיו בדעת רבי יוחנן], **לרב חסדא** - ירק כשאוכלים אותו חי מברכים עליו 'שהכל' (כגון כרוב סלקא וקרא דאין אוכלים אותו חי), לכן מברכים אחר בישולם 'בופה"א', אבל ירק כשאוכלים אותו חי מברכים עליו 'בופה"א' (כגון שומים וכרישים), לכן מברכים אחר בישולם 'שהכל' כיון שנשתנו לרעה ע"י בישולם.
- לרב נחמן** - נחלקו בזה שמואל ועולא, **לשמואל**: מברכים 'בופה"א', **לעולא**: 'שהכל', (ומבאר ר"נ שהם נחלקו על כל מיני ירקות בין שנאכלים חיים ובין שנאכלים מבושלים, ובסברת מחלוקת תנאים במצה, דלכו"ע יוצאים חובת מצה ברקיק השרוי במים, אבל רקיק מבושל שלא נמוח **לרבי מאיר**: יוצא בזה חובת מצה, **לרבי יוסי**: אינו יוצא בזה חובת מצה. ורב נחמן מבאר שר"מ ור"י נחלקו אם מצה מבושל נקרא לחם שיוכל לצאת בזה חובת מצה וה"ה כאן בירק נחלקו שמואל ועולא אם ירק מבושל נקרא לברך עליו 'בופה"א', והגמרא דוחה דבאמת גם רבי יוסי מודה שמבושל אינו משנה הברכה ורק במצה סובר שאינו יוצא בזה יד"ח מצה כיון דבעינן טעם מצה).
- ט. **לרבי חייא בר אבא** - סובר רבי יוחנן שעל פירות מבושלים מברכים עליהם 'בופה"א', **לרבי בנימין בר יפת** - סובר רבי יוחנן שמברכים 'שהכל'. וברור שדברי רבי חייא בר אבא נכונים, א. שהיה מדייק הלכה כשלמד מרבי יוחנן, ב. שהיה חוזר על לימודו לפני רבי יוחנן כל ל' יום, ג. דהיה תורמסין ששלקו ז' פעמים ואמר רבי יוחנן שמברכים עליהם 'בופה"א', ד. שהיה מברך על אכילת זית (היה זית גדול דאפילו אחר שהוציא ממנו גרעינו נשאר בו שיעור זית בינוני) בתחילה 'בופה"א' ובסוף 'ברכה מעין שלש' ואם על מבושל סובר רבי יוחנן שמברכים 'שהכל' אין עליו ברכה אחרונה, והגמרא דוחה דאפשר שבירך 'בורא נפשות'.
- י. אלו ססוברים שמברכים על ירקות שנתבשלו 'בופה"א' לא קשה למה אין יוצא בזה אכילת מדור, כיון דבעינן טעם מדור וליכא.

דף לט:

- א. זית בינוני נקרא אגורי, אבל שמו האמיתי הוא אברוטי או סמרוסי, ונקרא אגורי ששמנו אגור בתוכו כמו ענבים ולא נבלע בפרי כמשקה כתפוחים ותותים.
- ב. ב' תלמידים ישבו לפני בר קפרא והביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות ונתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך להוציא שאר המסובים בברכה ראשונה, קפץ א' ובירך על הפרגיות, לגלג עליו חברו, וכעס בר קפרא על שניהם, על המלגלג שלגלג, ועל המברך שלא שאל על איזה מהם

ציונים **מסכת ברכות** **לתורה** **מט**

- לברך. הגמרא סובר שנחלקו אי מברך על מבושלים 'בופה"א' או 'שהכל', ודוחה דאפשר נחלקו אי חביב עדיף או כרוב עדיף שהוא מזין.
- ג. גרגלידי דלפתא (- ראשי לפתות) **אם חתך אותם לחתיכות גדולות - 'בופה"א', אם חתך אותם לחתיכות קטנות - לרב הונא: 'שהכל', לרב יהודה: 'בופה"א' דעושים אותו למתק המאכל ונשאר עליו ברכתו.**
- ד. על תבשיל של סלק שאין מרבים בו קמח - 'בופה"א', על תבשיל של לפת שמרבים בו קמח - ג"כ מברכים 'בופה"א', דמרבים בו קמח רק לדבק התבשיל.
- ה. תבשיל של תרדין שנתבשל יפה (עד שקול רתיחתו נשמע כ'תוך תוך') יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים.
- ו. מים שנתבשלה בהם סלק או לפת וכן מים שנתבשלו בהם כל ירק מברכים על המים 'בופה"א', ונסתפק רב פפא בדין מים שנתבשלה בהם שבת, אם השבת עשויה להמתיק המאכל או להעביר הזוהמא, ופושט שנעשה להמתיק המאכל ומברכים עליו 'בופה"א'.
- ז. על פת צנומה בקערה, **לרב חייא בר אשי - מברכים 'המוציא', לרבי חייא - מברכים רק על פת שלימה 'המוציא' ולא על צנומה.**

דף לט:

- ח. **לרבי חייא וכן נהגו בני נהרדעא - בוצע על הפת ביחד עם סיום הברכה, לרבא וכן נהגו רבנן - מברך ואחר כך בוצע כדי שתכלה הברכה כולה על פת שלמה. להלכה: נוהגים כרבא.**
- ט. אם הביאו לפני מסובין פתיתין ושלמין, **לרב הונא - יכול לברך על הפתיתין ופוטר את השלמין, לרבי יוחנן - מצוה מן המובחר לברך על שלמה.**
- י. אבל לכו"ע אם הפרוסה הוא של חטין והשלמה מן השעורין שמברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורין. (וזה תלוי במחלוקת תנאים כשרוצה לתרום תרומה ואן שם כהן, אם תורמין בצל קטן שלם ששלם עדיף או חצי בצל גדול דחשוב עדיף, אבל לכו"ע כשיש שם כהן יתרום חצי בצל גדול דחשוב עדיף). וירא שמים (כמר בריה דרבינא ושלמן) יוצא ידי שניהן, שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע.
- יא. בפסח כו"ע מודים שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע, דכתיב "לחם עני" ודרכו של עני בפרוסה.
- יב. חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת, דכתיב "לחם משנה" אבל בוצע רק על אחד מהם.
- יג. רב כהנא היה בוצע בשבת מן הפת פרוסה גדולה שמספיקה לכל הסעודה משום חביבות סעודת שבת, ולא היה נראה נראה כרעבתן כיון שלא היה עושה כן כל יום.
- יד. כשהזדמן לפני רב אמי ורב אסי לחם שעירבו בו עירובי חצירות, היו מברכין עליה 'המוציא' דמאחר שנעשה בו מצוה אחת נעשה בו מצוה אחרת.

דף מ:

- א. המברך על לחם והפסיק בינו לבין אכילה, אם דיבר לצורך הברכה אי"צ לחזור ולברך, ואם לא צריך לחזור ולברך. וע"כ האומר 'טול ברוך טול ברוך' - אי"צ לברך. האומר 'הבא מלח', 'הבא לפתן' - לרב: צריך לברך דאינו לצורך הברכה, לרבי יוחנן: אי"צ לברך. האומר 'גביל לתורי גביל לתורי' - לרבי יוחנן: צריך לברך, לרב ששת: אי"צ לברך דאסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, דכתיב "ונתתי עשב בשדך לבהמתך" ורק אח"כ כתיב "ואכלת ושבעת".

לתורה
מסכת ברכות
ציונים

- ב. אין הבוצע רשאי לברך על הלחם, עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל המסובין שלא יצטרכו להפסיק בין הברכה לאכילה, אבל פת נקיה שטעים בלי להוסיף מלח ולפתן אי"צ להמתין.
- ג. אין מי רגלים יוצאים לגמרי מן הגוף אלא בישיבה, אבל כשיש עפר תיחוח שאין מ"ר ניתזים עליו, אז אפילו בעמידה יוצאים הם לגמרי מן הגוף. ואם ליכא עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון, שאז ג"כ לא יחשוש שניתזים עליו.
- ד. האוכל מלח אחר אכילתו והשותה מים אחר שתייתו אינו ניזוק. ואם לא עשה כן, ביום ידאג מריח הפה, ובלילה ידאג מפני אסכרה.
- ה. השותה מים רבים אחר אכילתו אינו בא לידי חולי מעים, והיינו שישתה לכל פת שאכל קיתון של מים.
- ו. הרגיל לאכול עדשים אחת לל' יום מונע אסכרה מתוך ביתו, כיון שאסכרה בא מעצירות ועדשים משלשלים. אבל לא יאכל אדם עדשים כל יום כיון שגורמת לריח הפה.
- ז. הרגיל לאכול חרדל אחת לל' יום מונע חלאים מתוך ביתו, אבל לא יאכל אדם עדשים כל יום כיון שגורמת לחולשת הלב.
- ח. הרגיל לאכול דגים קטנים אינו בא לידי חולי מעיים, ולא עוד אלא שהם מפרין ומרביין ומברין כל גופו של אדם.
- ט. הרגיל לאכול קצח אינו בא לידי כאב לב, אבל ריחו של קצח מזיק (דהוא אחד מששים סמני המות).
- י. רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים: אין הלכה כרבי יהודה. וטעמו של רבי יהודה דכתיב "ברוך ה' יום יום", וכי רק ביום מברכין אותו ולא בלילה אלא לומר לך שכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו, ה"נ כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו.
- יא. שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, דמדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק כלי מלא אינו מחזיק, אבל דבר שנעשה ע"י הקב"ה אינו כן אלא אדרבה מלא מחזיק, היינו ת"ח המלא בחכמת התורה מחזיק עוד יותר תורה, וריקן אינו מחזיק, דכתיב "ויאמר אם שמוע תשמע", א. אם שמוע תשמע (אם שמעת בתחילה תשמע בעתיד) ואם לאו לא תשמע, ב. אם שמוע בישן תשמע בחדש (אם תחזור על מה שלמדת תתחכם בו להבין דברים חדשים) ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע.
- יב. **משנה:** בירך בטעות על פירות האילן 'בופה' א' יצא.
- יג. בירך בטעות על פירות הארץ 'בופה' ע' לא יצא.
- יד. ועל כל דבר אם בירך 'שהכל' יצא.
- טו. **גמרא:** משנתינו רבי יהודה שסובר דעיקר גידול פירות האילן בא מכח האדמה, וכדתנן לגבי ביכורים יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא דאינו יכול לומר 'האדמה אשר נתתי לי' כיון שיבש האילן והמעין, לרבי יהודה מביא וקורא כיון שהאדמה עצמה עדיין קיימת.
- טז. על פירות הארץ מברך 'בופה' ע': משנתינו צריך ללמד זאת לדעת רבי יהודה שאומר דחטה מין אילן היא וס"ד [ע"י לקמן] שיברך עליו 'בופה' ע' ע"כ המשנה מודיעה לנו שאינו כן אלא מברכים 'בופה' ע' דוקא באילן שכאשר נוטלים ממנו פירותיו נשאר הענף של העץ והוא מוציא עוד פירות אבל במקום שאחר נטילת הפרי לא שאר הענף מברכים על פרי כזה 'בופה' א'.
- יז. אילן שאכל ממנו אדם הראשון היה, **לרבי מאיר** - גפן (שאינן לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין, דכתיב "וישת מן היין וישכר"), **לרבי נחמיה** - תאנה (דבדבר שנתקלקלו בו נתקנו, דכתיב "ויתפרו עלה

ציונים מסכת ברכות לתורה נא

תאנה"), **לרבי יהודה** - חטה (שאינן התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן, דדגן מביא את האדם לידי דעת א"כ מסתבר שעץ הדעת היתה חטה).

דף מ:

יח. ועל כולן אם אמר 'שהכל' יצא: **לרב הונא** - חוץ מפת ויין שלא יצא וצריך לחזור ולברך, **לרבי יוחנן** - אפילו פת ויין.

יט. הרואה פת ואומר 'כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה' או תאנה ואומר 'כמה נאה תאנה זו ברוך המקום שבראה', **לרבי מאיר** - יצא, **לרבי יוסי** - לא יצא דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא יד"ח. (ולא נחלקו כרב הונא ורבי יוחנן אי בירך 'שהכל' על פת ויין אי יצא, דרב הונא יכול לסבור גם כר"מ דמה שר"מ אמר שיצא כיון שהזכיר שם פת בברכתו אבל כשבירך 'שהכל' שלא הזכיר שם פת בברכתו גם ר"מ מודה שלא יצא. ורבי יוחנן יכול לסבור גם כרבי יוסי דמה שר"מ אמר שלא יצא כיון שאמר נוסח הברכה שלא תיקנו רבנן אבל כשבירך 'שהכל' שהוא נוסח דתיקון רבנן גם ר"מ מודה שיצא).

כ. האומר פרשת סוטה, וידוי מעשר, קריאת שמע, ותפלה, בלשון חול הנוסח שתקנו חכמים בלשון הקודש יצא, והאומר בלשון חול ברכת המזון אפילו בלשון שונה שתקנו חכמים כגון 'ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא' יצא ידי ברכה ראשונה.

כא. **לרב** - כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, **לרבי יוחנן** - כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. כתיב "לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי", 'לא עברתי' - מלברך, 'ולא שכחתי' - **לרב**: מלהזכיר שמך עליו, **לרבי יוחנן**: מלהזכיר שמך ומלכותך עליו.

כב. **משנה**: על דבר שאין גדולו מן הארץ מברך 'שהכל'.

כג. על החומץ, הנובלות, הגובאי, **לת"ק** - מברך 'שהכל', **לרבי יהודה** - אינו מברך כיון שהם מינים הבאים ע"י קללה.

כד. היו לפניו מינין הרבה, **לרבי יהודה** - אם יש ביניהן מין מז' המינים שנשתבחה בהם א"י מברך עליו, **לחכמים** - מברך על איזה מהן שירצה.

כה. **גמרא**: יש להגיה במשנתנו על דבר שאין יונק מן הארץ מברך 'שהכל', כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים, חלב וביצים וגבינה, פת שעפשה, יין ותבשיל שנתקלקל, מלח וזמית, כמהין ופטריות אפילו שהם גדלים ומתרבים מלחות הארץ אבל כיון שאינם יונקים מן הארץ.

כו. הנודר שלא ליהנות מפירות הארץ, אסור לו בפירות הארץ ומותר לו ליהנות מכמהין ופטריות כיון שאינם פירות הארץ, אבל הנודר שלא ליהנות מגידולי קרקע, אסור לו ליהנות מכמהין ופטריות כיון שהם גדלים ומתרבים מלחות הארץ.

כז. על הנובלות מברך 'שהכל': נובלות היינו תמרים שנשרפו בחום השמש, וע"כ סובר רבי יהודה כיון שהם מין קללה אין מברכין עליהם.

כח. נובלות תמרה המוזכר במשנה במסכת דמאי, **י"א** - תמרים שנשרפו בחום השמש, **וי"א** - תמרים שהרוח השירתם מן העץ.

כט. השיתין (- מין תאנים), והרימין (- כנדי, לוטוס), והעוזרדין (- טולשי, תפוחי חוזרר), בנות שוח (- תאנים לבנות גרועות), ובנות שקמה (- תאיני עץ השקמה), וגופנין (- ענבים הגדלים בסוף הקיץ שאינם מתבשלים), ונצפה (- אביונה, פרי עץ הצלף), ונובלות תמרה (- כנ"ל, **י"א**: תמרים שנשרפו בחום השמש, **וי"א**: תמרים שהרוח השירתם מן העץ).

ל. לקט שכחה ופאה שעשאן העני גורן נתחייבו במעשר.

דף מא.

א. היו לפניו מינין הרבה: היו לפניו צנן וזית והצנן עיקר מאכלו והזית טפל לו - מברך על הצנן ופוסט את הזית, וכשאינן הצנן עיקר - מברך על איזה מהן שירצה וחוזר ומברך על השני, וב' מינים בעלמא שברכותיהם שוות - לחכמים: מברך על איזה מהן שירצה דחביב עדיף, לרבי יהודה: מברך על הזית דפרי מז' המינים עדיף.

ב. נחלקו רבי אמי ורבי יצחק נפחא, אי רבי יהודה וחכמים נחלקו כשברכותיהם של המינים שוות דר"י סובר מין שבעה עדיף וחכמים סוברים שמין חביב עדיף, אבל כשאין ברכותיהם שוות לדברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. או שנחלקו אף כשאין ברכותיהם שוות איזה מהם יש להקדים אי מין שבעה או חביב, כדמצינו דין קדימה בברכות דכתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש" דכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה.

ג. כתיב "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש", לרב יוסף או רבי יצחק - כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה, לרב חנן - כל הפסוק בא ללמד את שיעורי התורה, 'חטה': דהנכנס לבית המנוגע ובגדיו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידי, הוא ובגדיו וסנדליו וטבעותיו טמאין מיד, היה לבוש בבגדיו וסנדליו וברגליו וטבעותיו באצבעותיו, הוא טמא מיד ובגדיו וסנדליו וטבעותיו טהורים עד שיששו שם בכדי אכילת פרס היינו פת חטים ולא פת שעורים מיסב ואוכלן בלפתן. 'שעורה': דעצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל. 'גפן': דכדי רביעית יין לנזיר. 'תאנה': דשיעור מאכל שחייבים על הוצאתו בשבת הוא כגרוגרת. 'רמון': דכל כלי בעלי בתים שניקבו שיעורן להטהר מטומאתם הוא נקב כרמונים. 'ארץ זית שמן': ארץ שרוב שיעוריה כזיתים. 'דבש': דהאוכל ביום הכפורים חייב על אכילתו כשאוכל ככותבת הגסה. (ולרב יוסף או רבי יצחק שלמדים מהפסוק לד"א, מתרצים דהשיעורים הללו אינו כתוב בפסוק בפירוש אלא הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא).

דף מא.

ד. רב חסדא ורב המנונא היו יושבים בסעודה והביאו לפניהם תמרים ורימונים, לקח רב המנונא תמר וברך עליו קודם, דתמר הוא פרי שני הנזכר אחרי 'ארץ' ורימונים הוא פרי חמישי הנזכר אחרי 'ארץ'.

ה. פירות הנאכלים בתוך הסעודה לרב הונא ורב נחמן - טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם כי ברהמ"ז פורתם, לרב ששת - טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם דאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין, לרבי חייא - אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם דפת פוטרת כל מיני מאכל בתוך הסעודה וכן יין פוטר כל מיני משקים. להלכה: דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה - אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה - טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם, לאחר סעודה - טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם.

ו. פת אינו פוטר יין הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה מברכתו כיון שהוא גורם ברכה לעצמו כגון קידוש והבדלה.

דף מב.

א. האוכל פת הבא בכוסנין כשיעור שאחרים קובעים עליו סעודה, לרב הונא - אינו מברך ברהמ"ז, לרב נחמן - צריך לברך ברהמ"ז.

- ב. האוכל פת הבא בכוסנין ולא קבע עליה סעודתו, **לרבי מונא** - מברך עליו 'המוציא'. **לשמואל**: הלכה כרבי מונא, **לרב יהודה**: אין הלכה כרבי מונא. ואם קבע עלי סעדתו גם לרב יהודה מברך עליה 'המוציא', ומערבין בהם עירובי חצירות.
- ג. גמר לאכול סעודתו והביאו לפניו מאכל מותר לאכול, אבל כשאמר סלק אסור לאכול עד שיברך ברהמ"ז ויחזור ויברך ברכה ראשונה דהסיח דעתו מלטאכול עוד. רבא ורבי זירא הזדמנו לביתו של ריש גלותא, לאחר שסילקו השולחן מפניהם שלחו להם עוד מנה מבית ריש גלותא, רבי זירא לא אכל דסלק אסור מלאכול, אבל רבא אכל דאין סילוק השולחן נחשב סיום הסעודה כיון שהוא אורחו של הריש גלותא ודעתו לאכול כל מה שיתן לו מארחו.
- ד. הרגיל למשווח ידיו בשמן לאחר שאכל, אפילו שגמר לאכול אינו נחשב כמי שסיים סעודתו עד שיביאו לפניו שמן. אבל אין הלכה כן אלא תלוי במים אחרונים דמשנטל מים אחרונים אסור לאכול.
- ה. יש ג' תכיפות (שחייב להסמיך), א. תיכף לסמיכה (על הקרבן) שחיטה, ב. תיכף לגאולה תפלה, ג. תכף לנטילת ידים ברהמ"ז. אביי מוסיף תיכף לת"ח (הבא להתארח) ברכה (שמביא ברכה בביתו דכתיב "ויברכני ה' בגללך", או דכתיב "ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף").
- ו. **משנה**: בירך על יין שלפני הסעודה פוטר את היין שלאחר הסעודה לפני ברהמ"ז, וכן כשבירך על הפרפרת שלפני הסעודה פוטר את הפרפרת שלאחר הסעודה לפני ברהמ"ז.
- ז. בירך על הפת פוטר את הפרפרת שאוכלים בסוף הסעודה לפני ברהמ"ז, אבל אם בירך על הפרפרת לא פוטר את הפת, ולבית שמאי הוא גם לא פוטר מעשה קדרה.
- ח. אם היו יושבין ביחד שלא בהסיבה כל אחד מברך לעצמו, אבל אם הסבו ביחד אחד מברך לכולן, ואם הביאו לפניהם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, ואם הביאו יין אחר הסעודה מברך אחד לכולם והוא גם מברך על המוגמר (- בשמים) שמביאים אחר ברהמ"ז אפילו שאינו נחשב מצרכי הסעודה.

דף מב:

- ט. **גמרא**: מה שאמרו שברכת היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר הסעודה הוא רק בשבתות וימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין, וכן בשעה שיוצא מבית המרחץ ובשעת הקזת דם, אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס.
- י. בא להם יין בתוך המזון ובירכו עליו, **לרב ור"נ** - פוטר את היין שלאחר המזון מברכה (דבמשנתנו כתוב בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון אפילו ששם שניהם הוא לשתות וכאן ששותים אחר המזון הוא לשרות האוכל), **לרב ששת** - אינו פוטר את היין שלאחר המזון (דיש לחלק בין משנתנו למקרה שלנו כי כאן איירי ששותים רק לשרות וזה לא פוטר את היין שלאחר המזון).
- יא. בית שמאי אומרים אף פטר לא מעשה קדרה: הגמרא נסתפק על איזה דין נחלקו בית שמאי, אם על רישא של משנתנו שאומר ת"ק בירך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה, ונחלקו ב"ש דאי"צ לומר שברכת הפת אינה פוטר את הפרפרת מברכה אלא אפילו את חובת הברכה על מעשה קדירה אינה פוטר, או על סיפא של משנתנו בירך על הפרפרת לא פטר את הפת דמשמע דרק פת הוא דלא פוטר אבל מעשה קדרה נפטר ע"י ברכת הפרפר, וע"ז נחלקו ב"ש דאפילו מעשה קדרה נמי לא נפטר מברכת הפרפרת.

יב. היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולם: רק כשהם הסבו מברך אחד לכולם אבל אם רק ישבו ביחד מברך כל אחד לעצמו, אבל אם אמרו נלך ונאכל לחם במקום פלוני אז אפילו כל אחד אוכל מכרו מברך אחד לכולם.

יג. כשמת רב וחזרו תלמידיו מהלווייתו אמרו נלך ונאכל ליד נהר דנק, ואחר שנתיישבו לאכול נסתפקו אם רק הסבו או אפילו ישבו (ונתבטא אז רב אדא בר אהבא שרב מת ולא הספקנו ללמוד ממנו אפלו הלכות ברהמ"ז) עד שבא ההוא סבא וביאר להם דאם אמרו נלך וכו' מברך אחד לכולם.

דף מג.

א. הסבו אחד מברך לכולם: **לאד"א: לרב** - דוקא פת שצריך הסבה אבל יין שלא צריך הסבה אפילו אם רק ישבו לשתות מברך אחד לכולם, **לרבי יוחנן** - אפילו יין צריך הסבה. **לאד"ב: לרב** - דוקא פת שמועילה בה הסבה מברך אחד לכולם אבל יין שאין מועילה הסבה בכ"א מברך כל אחד לעצמו, **לרבי יוחנן** - אפילו יין מועילה הסבה ואם הסבו יוכל אחד לברך לכולם.

ב. כך היה סדר סעודת הקבע הנאכלת בהסבה, אורחים הראשונים נכנסים ויושבים ע"ג ספסלים ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כל האורחים, הביאו להם מים כל אחד נוטל ידו אחת כדי לקבל הכוס לשתות לפני המזון, וכשהביאו לפניו היין כל אחד מברך לעצמו (ולא קשה על אד"א לרב שאפילו על יין כשיושבים מברך אחד לכולם, דכאן שהאורחים דעתם להיעקר ממקום זה ולהכנס למקום המסיבה מברך כ"א לעצמו), אח"כ עלו על המטות והסבו והביאו להם פעם שניה מים אפילו שכבר נטלו ידו אחת חוזרים ונוטלים ב' הידים, הביאו להם יין אפילו שכל אחד בירך קודם לעצמו אחד מברך לכולם (ולא קשה על אד"ב לרב שעל יין צריך כ"א לברך לעצמו, דכיון שהועילה ההסבה לגבי הלחם להחשיב שהם יושבים יחדיו בסעודה ה"ה שמועילה אף לגבי היין).

ג. בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו ולאחר המזון אחד מברך לכולם: והטעם דבתוך המזון כל אחד מברך לעצמו, כיון שעסוקים באכילה אין שמים לב לצאת יד"ח בברכת המברך.

ד. והוא מברך גם על המוגמר: אפילו שנמצא שם מי שיותר גדול ממנו אבל כיון שנטל ידיו תחלה הוא מברך ברהמ"ז, וכדאמר רב דהנוטל ידיו תחלה באחרונה מזומן לברכה.

ה. מברכין על הריח משתעלה תמרתו אפילו שלא הריח עדיין כיון שדעתו להריח.

ו. **לרב** - כל המוגמרות מברכים עליהם 'בורא עצי בשמים', חוץ ממושק (שבא מן חיה ולא מן העץ) שמברכים עליו 'בורא מיני בשמים', **לברייתא** - מברכים 'בורא עצי בשמים' אלא על אפרסמון של בית רבי ושל בית קיסר, ועל ההדס.

ז. מברכים על שמן אפרסמון, **לרב יהודה** - 'בורא שמן ארצנו', **לרבי יוחנן** - 'בורא שמן ערב'.

ח. מברכים על קושט (כשרתא) 'בורא עצי בשמים'. **שמן שטמון בו קושט, לרב אדא בר אהבה** - אין מברכים, **לרב כהנא** - מברכים 'בורא עצי בשמים'. **שמן שטחנו בו קושט, לרב כהנא** - אין מברכים, **חכמי נהרדעא** - מברכים 'בורא עצי בשמים'.

דף מג.

ט. מברכים על יסמין (סמלק) 'בורא עצי בשמים'.

י. מברכים על גבעולי הנרד (חלפי דימא) 'בורא עצי בשמים'.

יא. מברכים על ורד, **כשגדל בגינה** - 'בורא עצי בשמים', **כשגדל בחוץ** - 'בורא עשבי בשמים'.

ציונים מסכת ברכות לתורה נה

יב. מברכים על סיגלי 'בורא עשבי בשמים'.
 יג. המריח אתרוג או חבוש מברך 'ברוך שנתן ריח טוב בפירות'.
 יד. היוצא בחודש ניסן ורואה אילנות פרי שמלבלבים מברך 'ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם'.
 טו. מברכין על הריח דכתיב "כל הנשמה תהלל קה" איזהו דבר שרק הנשמה נהנית ממנו ולא הגוף זה הריח.

טז. עתידים בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח טוב כלבנון.
 יז. כתיב "את הכל עשה יפה בעתו" דהקב"ה הטביע שכל אחד ימצא אומנתו חן בעיניו.
 יח. שד נראה לאדם א' ומזיק לו, לב' אנשים נראה ואינו מזיק, לג' אינו נראה כל עיקר. ואדם ההולך עם אבוקה נחשבת כב' אנשים ביחד אתו, וירח המאיר נחשבת כג' אנשים ביחד אתו.
 יט. נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל יבייש פני חברו ברבים.
 כ. כשמביאים לפניו שמן והדס, לב"ש - יברך על השמן ואח"כ יברך על ההדס, לב"ה - יברך על ההדס ואח"כ יברך על השמן, רבן גמליאל מכריע - דיברך קודם על שמן שזכינו לריחו ולסיכתו משא"כ הדס שזכינו רק לריחו ולא לסיכתו. להלכה: כר"ג.

כא. כשמביאים לפניו שמן ויין, לב"ש - מברך על השמן 'בורא שמן ערב' וחוזר ומברך על היין, לב"ה - אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו ומברך על היין וחוזר ומברך על השמן, ומקנח השמן בראש השמש כדי שלא יצא לשוק עם ידים מבושמות, ואם השמש הוא ת"ח מקנחו בכותל דגנאי לת"ח לצאת לשוק כשהוא מבושם.

כב. ו' דברים הוא גנאי לת"ח, א. שלא יצא לשוק כשהוא מבושם (במקום שחשודים על משכב זכור. וכ"ז בבגדו אבל אם גופו מבושם אין בזה חשד כין דהזיעה מבטלת את ריח הבושם, ולבשם שערו - י"א שדינו כבגדו ואסור וי"א שדינו כגופו ומותר), ב. אל יצא יחידי בלילה (משום חשד שעוסק בזנות. וכ"ז אם אין לו זמן קבוע ללמוד אצל רבו דאם יש לו זמן קבוע ידעו שהולך ללמוד), ג. אל יצא במנעלים המטולאים (שגנאי לת"ח. וכ"ז בחלק העליון כשהולך בדרך בימות החמה. וטלאי ע"ג טלאי מותר), ד. אל יספר עם אשה בשוק (אפילו היא אשתו או בתו או אחותו לפי שאין הכל בקיין בקרובותיו), ה. אל יסעוד בחבורה של עמי הארץ (שלא יבוא להגרר אחריהם), ו. אל יכנס באחרונה לבית המדרש (משום דנקרא פושע, מתעצל) ויש מוסיפין - ז. שלא יפסיע פסיעה גסה (דנוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ויוכל לתקן זאת ע"י שתיית יין הקידוש של לילי שבתות), ואל יהלך בקומה זקופה אפילו ד' אמות (דכאילו דוחק רגלי שכינה).

דף מד.

א. משנה: הביאו לפניו מאכל שהוא מליח לאכול תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו. דכל מאכל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך רק על העיקר ופוטר את הטפלה.
 ב. גמרא: מצינו אופן שהמליח הוא עיקר ופת טפלה לו באוכלי פירות גנוסר שהם מתוקים ביותר.
 ג. שבח פירות גינוסר: סיפר רבה בר בר חנה כשהיינו הולכים אחרי רבי יוחנן לאכול פירות גנוסר כשהיינו ק' אנשים היה כל א' לוקח בשבילו י' פרות וכשהיינו מאה י' אנשים היה כל א' לוקח בשבילו ק' פירות, והפירות היה כ"כ גדולים שסל המחזיק ג' סאין החזיק ק' פירות, ואחר שרבי יוחנן אכל כולם היה נשבע שלא טעם דבר שמזין ומשביע.

ציונים
מסכת ברכות
לתורה

- ד. רבי אבהו אכל מהם, עד שהזבוב היה מחליק מעל מצחו.
- ה. רב אמי ורב אסי היה אוכלים אותם, עד ששערים היה נושר.
- ו. רבי שמעון בן לקיש היה אוכלם עד שדעתו היתה מטרפת עליו, ואז היה רבי יוחנן מודיע על כך לבית הנשיא והנשיא-רבי יהודה נשיאה היה שולח אנשים שהיו מביאים אותו אל ביתו.
- ז. עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך, שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא קערות של דג טונה להאכיל את הפועלים שמלקטים את התאנים מער"ש לער"ש.
- ח. אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך, שהיו מורידים ממנו מ' סאה גוזלות ג"פ בחדש.
- ט. עוד בשבח ארץ ישראל: עיר אחת בשם גופנית היתה בא"י שהיו בה פ' זוגות אחים כהנים נשואים לפ' זוגות אחיות כהנות. וחכמים חיפשו בבבל מסורא ועד נהרדעא ולא מצאו מקרה כזה, חוץ מבנות רב חסדא שהיו נשואות לב' אחים רמי בר חמא ומר עוקבא בר חמא, וגם זה לא היה דומה לחלוטין, דאע"פ שאחיות היו כהנות אבל האחים לא היו כהנים.
- י. כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה חשובה.
- יא. כל סעודה שאין בה תבשיל לח שיש בה מרק אינה סעודה.
- יב. **משנה:** האוכל ענבים או תאנים או רמונים, לר"ג - מברך אחריהם ברהמ"ז, לחכמים - מברך ברכה אחת מעין שלש, לר"ע - אפילו כשאכל שלק והוא מזונו מברך עליו ברהמ"ז.
- יג. השותה מים לצמאו, לת"ק - מברך 'שהכל', לר"ט - 'בורא נפשות רבות'.
- יד. **גמרא:** טעמו של ר"ג דכתיב "ארץ חטה ושעורה... וכתוב "ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם... (- שלא תאכל בה פת חריבה כדרך העני ומסכן) וכתוב "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך". וחכמים אומרים ד'ארץ' מפסיק הענין ואינו המשך ישר, ולר"ג 'ארץ' בא לשלול הכוסס את החטה שאינו מברך ברהמ"ז.
- טו. כל מאכל שהוא מה' מיני דגן, מברך עליו בתחלה **לרבי חנינא** - 'בורא מיני מזונות', **לרבי יהושע בן לוי** - 'בורא פרי העץ'. ולבסוף מברך עליו 'ברכה אחת מעין שלש'.
- טז. נוסח הברכה מעין שלש: על ז' מינים שהם פירי דעץ מברך, 'על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה, רחם ה' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל', תושבי בבל מסיימים 'על הארץ ועל הפירות' ובני א"י מסיימים 'על הארץ ועל פירותיה'. על ה' מיני דגן מברך, 'על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה... ומסיים 'על הארץ ועל המחיה'.

דף מד:

- יז. **לרב יצחק בר אבדימי** - האוכל ביצים או בשר, בתחלה מברך 'שהכל' ובסוף מברך 'בורא נפשות רבות' אבל על ירק אינו מברך בגמר אכילתו, **לרבי יצחק** - מברך 'בורא נפשות רבות' אפילו על ירק אבל על מים אינו מברך בגמר אכילתו, **לרב פפא** - אפילו על מים מברך 'בורא נפשות רבות'.
- יח. כל דבר שצריך ברכה לאחריו צריך ברכה לפניו, ויש שצריך ברכה לפניו ואינו צריך ברכה לאחריו, והיינו **לרב יצחק בר אבדימי** - למעט ירק וכ"ש מים שאינו מברך לאחר מכן, **לרבי יצחק** - למעט מים, **לרב פפא** - למעט מצות שאין מברכים אחר עשייתה, ולבני א"י שברכו

אחר חליצת תפיליהם 'אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו' למעט ריח שמברכים רק לפני שמריחים אותו אבל לא לאחר מכן.

ט. אין לך מאכל בשיעור גודל של ביצה שמועילה לגוף כמו הביצה. ביצה הצלויה צליה קלה טובה הוא לגוף כששה קייסים (- מדה המחזיקה לוג) של סולת, ביצה הצלויה צליה קשה טובה הוא לגוף מארבעה קייסים של סולת, ביצה המבושלת במים כל מאכל שהוא בשיעור הביצה הביצה טובה לגוף ממנו חוץ מן הבשר.

כ. ר"ע אומר אפילו אכל שלק שמזונו מברך עליו מעין שלש: והיינו בקלח של כרוב שאוכלים אותו לשם מזון.

כא. טחול יפה לשינים וקשה לבני מעיים, ע"כ יש לו ללעוס אותו ולפולטו מתוך פיו שלא יזיק למעיים.

כב. כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעיים, ע"כ יבשלם הרבה שיהיו רכים מאוד ולבולעם מבלי ללעוס אותם.

כג. כל ירק חי שאוכלים בסעודה הראשונה אחר הקזת דם, נוטל את צבע הפנים.

כד. כל האוכל ירק קודם ד' שעות ביום אסור לדבר עמו משום הריח, ועוד משום דאכילת ירק על קיבה ריקה קשה לו.

כה. כל דבר שאוכלים אותו כשהוא קטן אם לא הגיע לרבע גידולו מעכב את הגדילה של האדם, ואפילו בגדי שמן וטוב הנמכר בזוז, אבל אם כבר הגיע לרבע גידולו אין בו כל נזק.

כו. כל דבר שהיה בו נפש, אפילו דגים גלדנא שהם קטנים מאוד, משיב את נפש האוכלו.

כז. בשר מן הצואר שבא ממקום חיותה של הבהמה (דקרוב ללב ולמעיים), משיב את הנפש.

כח. כרוב טוב לרפואה ולמזון.

כט. ו' דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתם מתקיימת, א. כרוב, ב. תרדין, ג. מי סיסין, ד. קיבה, ה. הרת (- רחם), ו. יותרת הכבד.

ל. תרדין הוא טוב לרפואה.

לא. לפת הוא מאכל קשה לבריאות, אבל אינו מזיק לרב - כשנתבשלה עם בשר, לשמואל - כשנתבשלה הרבה, לרבי יוחנן - כששתה יין.

לב. דג קטן מליח שלא נצלה כל צרכו פעמים שהוא ממית את האוכלו, היינו ביום הז', י"ז, כ"ז למליחתו, וי"א גם ביום כ"ג למליחתו. אבל אם שתה שכר אחריו אין מזיק.

דף מה.

א. השותה מים לצמאו מברך 'שהכל': אבל הנחנק ע"י חתיכת בשר ושותה מים כדי לסלקו אינו מברך 'שהכל'.

ב. לר"ט מברך על מים 'בורא נפשות רבות', להלכה: נוהגים לברך 'שהכל' קודם לשתיית המים, ו'בורא נפשות רבות' לאחריה.



פרק שביעי - שלשה שאכלו

- א. משנה:** ג' אנשים שאכלו יחד חייבין לזמן לברהמ"ז.
- ב.** אם א' מהם אכל דמאי (שאסור לאכלו רק מדרבנן) או מעשר ראשון שנטלה תרומתו או מעשר שני והקדש שנפדו (שמותרים באכילה), וכן השמש שאכל כזית והכותי מצטרפין לזימון. אבל אם א' מהם אכל טבל או ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או ומעשר שני והקדש שלא נפדו (שאסורים באכילה), וכן השמש שאכל פחות מכזית, והנכרי אין מצטרפין לזימון.
- ג.** נשים ועבדים וקטנים אינם מצטרפין לזימון.
- ד.** כדי להתחייב בזימון צריך לאכול, לת"ק - כזית, לרבי יהודה - כביצה.
- ה. גמרא:** ג' אנשים שאכלו ביחד ראויים להצטרף לזימון, לרב אסי - דכתיב "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו" ('גדלו' משמע ברבים ויחד עם המדבר הוא ג'), לרבי אבהו - דכתיב "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו" ('הבו גודל' לשון רבים ויחד עם המדבר ויחד עם המדבר הוא ג').
- ו.** העונה אמן אחר הברכה לא יגביה קולו יותר מן המברך דכתיב "גדלו לה' אתי (בשוה, דהמברך אומר לעונים) ונרוממה שמו יחדו".
- ז.** וכן המתרגם קריה"ת לארמית לא יגביה קולו יותר מן הקורא דכתיב "משה ידבר והאלהים יעננו בקול" היינו בקולו של משה. ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ינמך הקורא קולו ויקרא.
- ח.** שנים שאכלו ביחד ורצו לזמן, לרב - הם יכולים לזמן, לרבי יוחנן - אינם רשאים לזמן (אין ראה ממשנתינו דדוקא ג', דבג' יש חובה לזמן אבל בב' אפשר יש רשות בידם לזמן. וכן אין ראה דמותר בב' ממה שנסים מזמנים לעצמם וק' מהן חשוב כב' אנשים, דכיון שיש ג' דעות, ואעפ"כ לא יזמנו נשים ועבדים יחד משום פריצות).
- ט.** ג' אנשים שאכלו ביחד ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ואם הוא עונה עמהם מזמנין עליו. אבל י' אנשים שאכלו ביחד ויצא אחד מהם לשוק, למר זוטרא - אין מזמנים עליו עד שיבוא שוב אליהם ויברכו יחד, לרב אשי - כ"ש שמזמנים (דט' אנשים נראין כ' אנשים אבל ב' אין נראין כג'). להלכה: פסקינן כמר זוטרא, משום דב' אנשים צריכים להזכיר שם שמים ואין דרך ארץ להזכיר בפחות מ'.
- י.** ב' אנשים שאכלו ביחד ושניהם יכולים לברך ברהמ"ז מצוה ליחלק ויברך כ"א בפנ"ע, אבל אם א' מהם הוא בור שאינו יכול לברך הבור יוצא בברכת חבירו.
- יא.** ג' אנשים שאכלו ביחד, אם שנים גמרו סעודתם מפסיק אחד לשנים כדי לזמן עמהם, וכשגומר סעודתו הוא חוזר לברך, לרב זביד - חוזר לתחילת ברהמ"ז, לרבנן - ממקום שפסק היינו מברכת הארץ. אבל אין שנים מפסיקין לאחד.
- יב.** יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי סעדו ביחד, וכשרצו לזמן אמרו דמה שאמרו דג' אנשים שאכלו ביחד חייבין לזמן וא' מברך לכולם הוא רק אם יש ביניהם אדם גדול אבל כאן שכולם חשובים יברך כ"א לעצמו, כשאמרו זאת למרימר א"ל שהם יצאו ידי ברכה אבל לא ידי זימון, ואין הם יכולים לחזור עכשיו לזמן דאין זימון למפרע.

דף מה:

ציונים מסכת ברכות לתורה נט

ג. א' שבא מן השוק ומצא ג' אנשים שמזמנים, אם מצאם כשהמזמן אומר 'נברך' אומר 'ברוך' ומבורך, ואם מצאם כשהם אומרים 'ברוך שאכלנו' עונה אמן.
 ד. העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה, אבל העונה אחר ברכת 'בונה ירושלים' הרי"ז משובח.
 טו. אביי - היה עונה אמן אחר ברכת 'בונה ירושלים' בקול רם כדי שהפועלים ישמעו שנגמרה הברכה ויחזרו למלאכתם דברכת 'הטוב והמטיב' הוא מדרבנן, רב אשי - היה עונה אמן בלחש כדי שלא יזלזלו ב'הטוב והמטיב' שהוא מדרבנן.

דף מו.

א. בעל הבית בוצע על הלחם כדי שיבצע בעין יפה, וברהמ"ז, לרב הונא - הבוצע מברך, לרבי שמעון בן יוחי - האורח מברך כדי שיברך בעל הבית, ומברך 'יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא', ורבי מוסיף בהברכה 'ויצלח מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידיו, ואל יזדקק (- יזדמן) לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם'.
 ב. ברכת הזימון הנאמרת רק בג', לרב נחמן - עד 'נברך שאכלנו משלו', לרב ששת - עד אחר 'ברכת הזן'.
 ג. פועלים העסוקים במלאכתם מברכים רק ב' ברכות, היינו שפותחים ב'הזן' וכולל 'בונה ירושלים' ב'ברכת הארץ'.
 ד. ברכת 'הטוב והמטיב' אינו דאורייתא, א. שפועלים עוקרים אותה, ב. שפותח בברוך ואין חותם בברוך [כדלהלן], ג. שעוקרין אותה בבית האבל, דלת"ק - מברכים ברכת 'ברוך הטוב והמטיב' וגם 'דין האמת', לר"ע - מברך רק 'ברוך דין האמת'. מר זוטרא בירך בבית רב אשי כשהיה אבל 'הטוב והמטיב קל אמת דיין אמת שופט בצדק לוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים'.

דף מז:

ה. כל הברכות כולן פותח בברוך וחותם בברוך חוץ מברכת הפירות (היינו ברכת הנהנין), ברכת המצוות, ברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרי"ש, שיש מהן שפותח בברוך ואין חותם בברוך, ויש מהן שחותם בברוך ואין פותח בברוך, וברכת 'הטוב והמטיב' פותח בברוך ואין חותם בברוך כיון שהיא ברכה בפני עצמה.
 ו. מנהגי פרסיים בעת סעודתם: א. אם יש ב' מטות הגדול מיסב בראש והשני מיסב למעלה מראשותיו (וכשהגדול רוצה לשוחח עמו אי"צ לשבת, כי הפרסיים נוהגים להראות רמזים בידיהם ואי"צ להראות לו הפנים כשמדברים), ואם יש ג' אנשים הגדול מיסב באמצע והשני למעלה מראשותיו והשלישי לצד מרגלותיו למטה ממנו. ב. מתחילים מים ראשונים מן הגדול, ואי"צ להמתין לאחרים שיטלו ידיהם כי מיד מבחאים לפניו שולחן לאכול. ג. מתחילים מים אחרונים והגדול אי"צ להמתין עד שיטלו כולם ידיהם כי לא מסלקים השולחן שלפניו עד שמביאים לו מים ליטול. (ואמר רב ששת דהוא ידע לנהוג כך ע"פ ברייתא ולא מן הפרסיים, והדין במים אחרונים שמתחילים מן הקטן הוא רק כשיש ה' אנשים ופחות אבל אם יש מאה אנשים מתחילים מן הקטן עד שמגיעים לחמישי וחוזרים ומתחילים מן הגדול, ולמקום שמים אחרונים חוזרים שם ברכת המזון חוזרת, דמי שנוטל קודם הוא מברך).

דף מז.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

ס

- א. אין מכבדים לילך קודם א. בדרכים חוץ מפתח הראוי למזוזה, ב. בגשרים, ג. בידיים מזוהמות ליטול קודם מים אחרונים.
- ב. אין המסובין בסעודה רשאים לאכול כלום עד שיטעום הבוצע מן הפת (רב ספרא שנה: אין המסובין רשאים לטעום, ואין נפק"מ רק שחייב אדם לומר בלשון רבו).
- ג. ב' אנשים שאוכלים מקערה אחת אם אחד מפסיק באכילתו ממתין לו השני, אבל ג' אנשים שאוכלים מקערה אחת אין ממתנין זה לזה.
- ד. הבוצע על הלחם הוא נוטל תחילה, ואם רוצה לחלוק כבוד לרבו או לגדול ממנו הרשות בידו.
- ה. אין הבוצע רשאי לבצוע את הפת, **לרבב"ח** - עד שיכלה אמן מפי העונים, **לר"ח** - עד שיכלה אמן מפי רוב העונים, דהרי נגמרה הברכה והמאריך בעניית אמן טועה ע"כ אי"צ להמתין לו.
- ו. אין עונין לא אמן חטופה (- קורא האל"ף בחטף ולא בפתח) ואם עונה יתחטפו ימיו. ולא אמן קטופה (- שמבליע האות נו"ן בסופו) ואם עונה יתקטפו ימיו. ולא אמן יתומה (- שעונה אמן בלי לשמוע הברכה) ואם עונה יהיו בניו יתומים. ולא יזרוק ברכה מפיו (- במהירות, שנראה שהברכה דומה עליו כמשא). וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו.
- ז. רב ושמזאל ישבו בסעודה והצטרף עמהם רב שימי, ורב ראה שרב שימי ממנהר לאכול, א"ל האם אתה ממנהר כי אתה רוצה להצטרף עמנו לזימון הרי אנו כבר אכלנו וכבר גמרנו הסעודה ואין אתה מחייבנו בזימון, אמר שמזאל לרב כיון שאם היו מביאים לנו עכשיו כמהין ופטריות וכדו' לאכול לקינוח האם לא היינו אוכלין, א"כ עדיין לא הסחנו דעתנו מהסעודה, וא"כ מצטרף רב שימי עמנו לזימון כאילו אכלנו ביחד.
- ח. מי שהיה בתחילת הסעודה מברך ומזמן לכולם ולא מי שבא באמצע הסעודה אפילו אם הוא אדם גדול. להלכה: גדול מברך אפילו שבא בסוף הסעודה.
- ט. אכל דמאי מזמנין עליו: לפי שאם אדם רוצה יכול הוא להפקיר נכסיו ולהיות עני ואז מאכילין לו דמאי א"כ נחשב דמאי כמזון הראוי ומזמנים עליו.
- י. **לב"ש** - אין מאכילין את העניים וחיילי המלך דמאי, **לב"ה** - מאכילין אותם דמאי.
- יא. מעשר ראשון שנטלה תרומתו מזמנין עליו: אפילו אם נטל הלוי לפני הכהן את המעשר ראשון והפריש ממנו תרומת מעשר ולא תרומה גדולה, (דמעשר ראשון שהקדימו בשבלים פטור מתרומה גדולה דכתיב "והרמתם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר" דרק מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר, אבל אם הקדימו בכרי לאחר מירוח אינו פטור מלתת תרומה גדולה דכתיב "מכל מעשרתיכם תרימו" ואחר מירוח כבר נעשה דגן ונתחייבה בתרומה גדולה).

דף מז:

- יב. מעשר שני והקדש שנפדו מזמנין עליו: אפילו שנתן רק הקרן ולא החומש לפי שאין חומש מעכב.
- יג. השמש שאכל כזית מזמנין עליו: אפילו שאין לו קביעות שהולך ובא, אעפ"כ מצטרף עמהם.
- יד. הכותי מזמנין עליו: משנתנו מדברת, **לאב"י** - בכותי חבר דכותי עם הארץ אינו מצטרף כמו שאר עם הארץ שאין מזמנים עליו, **לרבא** - מזמנים אפילו בכותי עם הארץ, אבל כותי עם הארץ שאינו מעשר פירותיו כראוי אין מזמנים עליו, כדתניא איזהו עם הארץ **לר"מ** - כל שאינו אוכל חוליו בטהרה, **לחכמים** - כל שאינו מעשר פירותיו כראוי, לפי שהכותים מעשרים כראוי לפי שכתוב בתורה וכל מצוה שהחזיקו בה כותים מדקדקין בה הרבה יותר מישראל.

ג. משה תיקן לישראל 'ברכת הזן' כשירד להם מן. יהושע תיקן 'ברכת הארץ' כשנכנסו לארץ. דוד ובנו שלמה תיקנו 'בונה ירושלים' דוד תיקן 'על ישראל עמך ועל ירושלים עירך', ושלמה תיקן 'על הבית הגדול והקדוש'. ברכת 'הטוב והמטיב' תיקנו חכמים ביבנה על הרוגי ביתר כשניתנו לקבורה, הטוב - שלא הסריחו, והמטיב - שניתנו לקבורה.

ד. סדר ברכת המזון, א. ברכת הזן, ב. ברכת הארץ, ג. בונה ירושלים, ד. הטוב והמטיב.

ה. בשבת מוסיף בענין קדושת היום, לת"ק - באמצע ברכת 'בונה ירושלים' ובדיעבד אם אומרה בברכה אחרת אינו חוזר ומברך, לרבי אליעזר - אפשר לאומרה בא' משאר הברכות, לחכמים - אם הזכיר שלא בברכת 'בונה ירושלים' חוזר ומברך.

ו. חייבים לברך אחר אכילה ברכת המזון מה"ת דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת" זו ברכת הזן, "את ה' אלקיך" זו ברכת הזימון, "על הארץ" זו ברכת הארץ, "הטובה" זו בונה ירושלים, "אשר נתן לך" זו הטוב והמטיב.

ז. חייבים לברך מה"ת לפני אכילה, לת"ק - מק"ו דאם כשהוא שבע מברך כ"ש כשהוא רעב, לרבי - דכתיב "אשר נתן לך" מיד כשנותן לך לפני אכילה, לרבי יצחק - דכתיב "וברך את לחמך ואת מימך" ודרשינן וברך (בקמ"ץ ולא בציר"י) לשון ציווי ולחם נקרא קודם שאוכלים, לרבי נתן - דכתיב "כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים" רואים שיש לברך על הזבח לפני אכלה.

ח. הנערות האריכו לדבר עם שאול, לת"ק - לפי שהנשים דברניות הן, לשמואל - כדי להסתכל ביפיו דכתיב "משכמו ומעלה גבה מכל העם", לרבי יוחנן - לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ולא הגיע עדיין שעתו של שאול למלוך.

ט. מברכים לפני הלימוד, לרבי ישמעאל - מק"ו דאם על חיי שעה מברכים כ"ש על חיי עוה"ב, לרבי חייא בר נחמני בשם רבי ישמעאל - דכתיב "על הארץ הטובה אשר נתן לך" וכתוב "ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה" ודרשינן נתנה נתנה שם מברכים גם על התורה, לרבי יהודה בן בתירה - דכתיב "ואכלת... אל הארץ הטובה" וטובה זו התורה דכתיב "כי לקח טוב נתתי לכם".

י. רבי מאיר דרש הפסוק "אשר נתן לך ה' אלקיך" דכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, דנזכר ב' שמות מדת הדין ומדת הרחמים, שה' הוא דיינך בכל דין שדנך, בין מדה טובה ובין מדה פורענות.

יא. מה שצריכים להזכיר בברכת הארץ: לרבי אליעזר - אם לא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה לא יצא יד"ח, לנחום הזקן - צריך שיזכור ברית, לרבי יוסי - צריך שיזכור תורה, לפלימו - צריך שיקדים ברית לתורה לפי שהתורה ניתנה בג' בריתות וברית ניתנה בי"ג בריתות, לרבי אבא - צריך שיאמר הודאה בתחלה (- נודה לך) וסוף (- אנחנו מודים לך), והפוחת בלשונות הודאה לא יפחות מהודאה אחת ואם פוחת מאחת הרי זה מגונה.

יב. כל החותם 'מנחיל ארצות' בברכת הארץ, ו'מושיע את ישראל' בבונה ירושלים, הרי זה בור.

יג. מי שאינו אומר מלכות בית דוד ב'בונה ירושלים' לא יצא יד"ח.

דף מט.

א. נחלקו אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן אם צריך לומר מלכות (- מלך העולם) בברכת הטוב והמטיב, י"א - שצריכה מלכות דסבר דרבנן תיקנוה ואינו ברכה הסמוכה לחברתה, וי"א - שאינה צריכה מלכות דהוא מה"ת וסמוכה לחברתה.

- ב. בברכת 'בנין ירושלים' חותם, לת"ק - בונה ירושלים, לרבי יוסי ברבי יהודה - אפילו אם חתם מושיע ישראל ולא חתם בונה ירושלים יצא.
- ג. אין חותמין ברכה אחד בשני ענינים לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות (ומה שחותמים על הארץ ועל המזון היינו על הארץ המוציאה מזון, וכן על הארץ ועל הפירות היינו על הארץ המוציאה פירות, וכן מקדש ישראל והזמנים היינו מקדש ישראל המקדשים הזמנים, וכן מקדש ישראל וראשי חדשים היינו מקדש ישראל המקדשים את ראשי חדשים) חוץ בתפילת יו"ט שחל בשבת שחותמים 'מקדש השבת וישראל והזמנים' לפי שהוא שבח אחד שמברך הקב"ה שמקדש השבת וישראל והזמנים. להלכה חותמים ברכת בונה ירושלים: **לרב ששת** - אם פתח ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל ואם פתח ברחם על ירושלים חותם בבונה ירושלים, **לרב נחמן** - אפילו כשפתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים.
- ד. לרב, אם לא אמר ברית ותורה ומלכות בברכת הארץ יצא, ברית לפי שאינה נוהגת בנשים, תורה ומלכות לפי שאינן נוהגת לא בנשים ולא בעבדים.
- ה. כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה. בברכת 'הטוב והמטיב' אומרים ב' מלכות (מלך העולם... מלכנו) א' של עצמה וא' של 'בונה ירושלים', **לרבי זירא** - אין אומרים ג' מלכות גם כנגד 'ברכת הארץ' לפי שהיא ברכה הסמוכה לחברתה אבל 'בונה ירושלים' אפילו שסמוכה לחברתה אומרים בה מלכות לפי שמזכירים בה מלכות בית דוד משום כן מזכירים גם מלכות שמים, **לרב פפא** - אומרים ג' מלכות גם כנגד 'ברכת הארץ' (מלך העולם... מלכנו... המלך הטוב והמטיב לכל).
- ו. אמר רב גידל אמר רב, טעה ולא הזכיר של שבת בברהמ"ז ונזכר לפני שפתח בברכת הטוב והמטיב, אומר 'ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת'. וכן טעה ולא הזכיר של יום טוב בברהמ"ז אומר 'ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים'. טעה ולא הזכיר של ראש חודש בברהמ"ז אומר 'ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון'. ורבי זירא לא ידע אם הלכה זו של ראש חודש ג"כ אמרה רב או רב גידל בעצמו, ואם אומרים בה 'שמחה' או רק 'לזכרון' ואם חתם בברכה זו ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים'.

דף מט:

- ז. אבל אם פתח בברכת 'הטוב והמטיב' חוזר לראש.
- ח. טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלה, מחזירין אותו, לפי שתפלה הוא חובה. אבל טעה בברהמ"ז אין מחזירין אותו לפי שאין חובה לאכול, ומשום כן בשבתות וימים טובים די שחיוב לאכול, אם טעה חוזר ומברך.
- ט. מזמנים לר"מ עד כזית לר"י עד כביצה: שיעורים של ר"מ ור"י מצינו להיפך במי שיצא מירושלים ונזכר שהיה בידו בשר קדש, אם עבר צופים שורפו במקומו ואם לאו חוזר ושורפו לפני הבירה מעצי המערכה, ועד כמה חוזרים, **לרבי מאיר**: זה וזה (בשר קדשים וכן בחמץ) בכביצה, **לרבי יהודה**: זה וזה בכזית. **וע"כ לרבי יוחנן** - במשנתנו צריכים להפך דברי ר"מ ור"י, **לאביי** - אי"צ להפך לפי שכאן הם נחלקו בפסוק, דכתיב "ואכלת ושבעת וברכת" **לר"מ**: "ואכלת" זו אכילה "ושבעת" זו שתיה, ואכילה בכזית, **לרבי יהודה**: "ואכלת ושבעת" זו אכילה שיש בה שביעה שזו כביצה, ושם נחלקו בסברא **לר"מ**: חזרתו כטומאתו מה טומאתו בכביצה אף חזרתו בכביצה, **לר"י**: חזרתו כאיסורו מה איסורו בכזית אף חזרתו בכזית.

י. **משנה:** נוסח הזימון, בשלשה אומר 'נברך', בשלשה והוא (- שיש ג' מלבד המזמן) אומר 'ברכו'. בעשרה אומר 'נברך אלקינו', בעשרה והוא אומר 'ברכו'. מעשרה ולמעלה **לרבי עקיבא** - אין משנים הנוסח כמו שמצינו בביהכנ"ס דאחד מרובים ואחד מועטים אומר 'ברכו את ה', **לרבי יוסי הגלילי** - במאה אומר 'נברך ה' אלקינו', במאה והוא אומר 'ברכו ה' אלקינו'. באלף אומר 'נברך לה' אלקינו ישראל', באלף והוא אומר 'ברכו...'. ברבוא אומר 'נברך לה' אלקינו אלקי ישראל אלקי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו', ברבוא והוא אומר 'ברכו...'. וטעמו של ריה"ג לפי שמברכים לפי רוב הקהל דכתיב "במקהלות ברכו אלקים ה' ממקור ישראל".

יא. כענין שהוא מברך כך עונים אחריו, וכגון בריבוא עונים 'ברוך ה' אלקינו אלקי ישראל אלקי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו'.

יב. רבי ישמעאל אומר שמוסיפים 'המבורך' על נוסח ברכו את ה' המבורך.

יג. **גמרא:** לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל, וכשאכלו ד' אנשים כאחת, טוב יותר שיכלול עם הכלל ויאמר 'נברך'. ומה שכתוב במשנתנו שבג' והוא אומר 'ברכו', היינו שיכול גם לומר 'ברכו' אבל יותר טוב שיאמר 'נברך', וראיה לזו דששה שאכלו נחלקין עד עשרה (שאז צ"ל עם הזכרת השם) ומשום ד'נברך' עדיף משו"ה נחלקין אבל אם עדיף לומר 'ברכו' למה נחלקין. ועוד ראיה דתניא בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך והדייקנים תופסין אותו על כך.

דף ג.

א. מברכותיו של אדם ניכר אם הוא ת"ח או לא, דת"ח אומר 'ובטובו חיינו' ובור אומר 'ומטובו' (- דהיינו רק מעט), ומה שכתוב "ומברכתך יברך בית עבדך לעולם" דבבקשה שונה דעדיף לבקש דבר מועט, אבל לבקש תורה יבקש לתת לו חכמה מרובה דכתיב "הרחב פיך ואמלאהו".

ב. **לרבי** - האומר 'בטובו חיינו' הרי"ז ת"ח, אבל האומר 'בטובו חיים' (- דמשמע על אחרים) הרי"ז בור, **לבני נהרבלאי** - שונים איפכא 'בטובו חיינו' הרי"ז בור, 'בטובו חיים' הרי"ז ת"ח. ואין הלכה כבני נהרבלאי.

ג. האומר 'נברך שאכלנו משלו' הרי"ז ת"ח, אבל האומר 'למי שאכלנו משלו' (- דנראה כמברך לבעה"ב) הרי"ז בור. אבל בהגדש"פ אומרים 'למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו' לפי שהדברים מוכיחים שהכוונה לה' דמי עושה ניסים אם לא ה'.

ד. האומר 'ברוך שאכלנו משלו' הרי"ז ת"ח, אבל האומר 'על המזון שאכלנו' אם הם ג' שאכלו כיחד הרי"ז בור (- דנראה שמברך את המזון שאכל) אבל אם הם עשרה אנשים שהם מזכירים שם שמים בזימון מותר דהדברים מוכיחים שמברך לה'.

ה. אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אין משנים הנוסח: זו דברי רבי עקיבא, אבל לרבי יוסי הגלילי משנים הנוסח כמש"כ בהמשך המשנה דכתיב "במקהלות ברכו אלקים" דנוסח משתנה לפי רוב הקהל. ור"ע דרש את הפסוק "במקהלות" לומר דאפילו עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים, וריה"ג לומר זאת ממה דכתיב "ממקור ישראל". להלכה: פסקינן כר"ע.

ו. אמר רבא כשהיינו אוכלים אצל הריש גלותא היינו מברכים בזימון בחבורת שלשה שלשה, ולא היו מזמנים בעשרה כדי שלא ישמע ריש גלותא ויקפיד, וגם לא המתינו כשריש גלותא יברך ואז יהיו עשרה ויזכירו שם שמים דכיון שהיו שם מסובים רבים היה רעש גדול ולא היו יכולים לשמוע את קולו של המברך.

ציונים מסכת ברכות לתורה סה

ז. ג' שאכלו ביחד וקדם אחד ובירך, אז אחר שגמרו הב' לאכול הם יכולים לצרף עמהם השלישי שקדם ובירך והם יוצאים יד"ח זימון אבל הוא אינו יוצא בזה ידי זימון לפי שאין זימון למפרע. רבי ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך: רפרם בר פפא הזדמן לביהכנ"ס של אבי גיבר וקרא בס"ת ובירך 'ברכו את ה' ושתק, צעקו עליו כל הקהל 'ברכו את ה' המבורך', א"ל רבא למה לך להיכנס במחלוקת שגם ר"ע מודה שיוכל לומר 'המבורך' וגם דנוהג בעולם לומר כר"י 'המבורך'.

ט. משנה: שלשה שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק כיון שנתחייבו בזימון, וכן ארבעה או חמשה. אבל ששה נחלקים לב' קבוצות עד עשרה שאז אין נחלקים דנתחייבו בזימון בשם, ועשרה אין נחלקים עד עשרים.

י. שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון, ואם לאו כל חבורה מזמן לעצמו.

יא. לרבי אליעזר - אין מברכין על היין חי 'בופה"ג' עד שיתן לתוכו מים, לחכמים - מברכין אפילו על יין חי.

יב. גמרא: החידוש של משנתנו שג' אנשים אין נחלקין, א. שאפילו רק נתיישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינם רשאים ליחלק, ב. דאע"פ שכל אחד אוכל מכרו ואינם אוכלים בסעודה אחת אינם רשאים ליחלק, ג. דאפילו שלשה שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם והצטרפו עכשיו לחבורה אחת אינם רשאים ליחלק, ורק אם לא הקדימו אלו לזמן עליהם במקומם הראשון כגון שהיו ד' בחבורה אבל אם כבר זימנו שם אינם חוזרים ומתחייבים עכשיו בזימון (כמ"ש במטה שנגנבה חציה או שאבדה חציה או שחלקה אחין או שותפין שטהורה, אבל אם החזירה מקבלת טומאה מכאן ולהבא אבל לא למפרע דכיון שחילקו אותה פרחא טומאתה ממנה).

דף נ:

ג. שתי חבורות שאכלו בבית אחד בזמן שאין רואין אלו את אלו מזמן כ"א לעצמו: ואם יש שמש ביניהם השמש מצרפן שנחשבים כחבורה אחת.

יד. לר"א אין מברכים על יין חי ולחכמים מברכים: לר"א - יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכים עליו 'בופה"ג' אלא 'בופה"ע' ונוטלים ממנו לידים לפי שנחשב כמים ולא כיון שפסול לנט"י אבל משנתן לתוכו מים מברכין עליו 'בופה"ג' ואין נוטלין ממנו לידים. לחכמים - בין כך ובין כך מברכין עליו 'בופה"ג' ואין נוטלין הימנו לידים.

טו. שמואל אומר דעושה אדם כל צרכיו בפת ואין חוששים להפסד אוכלים, וזהו כשיטת רבי אליעזר שמתיר ליטול ידים עם יין.

טז. מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים דבעינן מצוה מן המזבח.

יז. לרבנן יין חי ראוי למשקה קורייטי (- שמעורב בו יין בלי למוזגו).

יח. ד' דברים נאמרו בפת, א. אין מניחין בשר חי על הפת לפי שנמאסת, ב. אין מעבירין כוס מלא על הפת שלא יישפך עליו ותימאס, ג. אין זורקין את הפת לפי שהוא בזיון, ד. אין סומכין את הקערה בפת דשמא יישפך מן התבשיל עליו ותימאס.

יט. אין זורקים אוכלים שע"י הזריקה ימאסו, אבל אוכלים שאינם נמאסים בזריקתם מותר.

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

- כ. מזרימים יין בצנורות לפני חתן וכלה, ואין בזה משום בזיון והפסד לפי שנשפך מן הצינור לכלי. וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה שהקרקע יבש ואינם נמאסים, אבל לא בימות הגשמים, אבל גלוסקאות אסור לזרוק בין בימות החמה ובין בימות הגשמים לפי שנמאסות בזריקתם.
- כא. שכח והכניס אוכלין לתוך פיו, במשקה בולען בלא ברכה, בדברים שאינם נמאסים ע"י פליטתם פולטן ומברך, אבל דברים שנמאסים ע"י פליטתן מסלקן לצד אחד ומברך.

דף נא.

- א. מי שאכל ושתה ולא בירך ורוצה לאכול עוד חייב לברך (דמי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר, כדי שיהא ריחו נודף יותר), ואפילו גמר סעודתו יחזור ויברך לאחר האכילה את הברכה שמברכים לפנייה (וראיה לזה, דמי שטבל ועלה אומר בעלייתו 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה' הרי שאפשר לברך אף לאחר קיום המצוה, אבל אין זו ראייה דשם האדם אינו ראוי לברך לפני טבילתו משא"כ כאן שראוי לברך וכיון שנדחה נדחה).
- ב. אספרגוס (- משקה העשוי מתערובת יין עם תבשיל של כרוב, והיו שותים אותו כל בוקר לרפואה על קיבה ריקה) יפה ללב וטוב לעינים וכ"ש לבני מעיים, והרגיל בו יפה לכל גופו אבל המשתכר הימנו קשה לכל גופו, וכ"ז אם עשוי מיין ישן אבל אספרגוס העשוי מיין חדש קשה למעיים (ועל כן האומר קונם יין שאני טועם לפי שהיין קשה לבני מעיים אסור ביין חדש אבל מותר ביין מיושן).
- ג. ו' דברים נאמרו באספרגוס, א. אין שותין אותו אלא כשהיין חי והכוס מלא, ב. מקבלו ביד ימין ושותהו ביד שמאל, ג. אין משיחין אחריו ואין מפסיקין בשתייתו, ד. אין מחזירין אותו כוס אלא למי שנתנו לו, ה. ויורק אחר שתייתו, ו. אם עשוי משכר - אין אוכלים אחריו מיד אלא במינו, ואם עשוי מיין - אוכלים אחריו פת.
- ד. אספרגוס העשוי מיין - ללע"ט (- ל"ב, ע"ן, ט'חול) יפה לרמ"ת (- ר'אש, מ'עיים, ת'חנותיות) קשה, אבל אספרגוס העשוי משכר - לרמ"ת יפה ללע"ט קשה.
- ה. מה שאמרנו שצריך לירוק אחריו הוא רק באספרגוס העשוי משכר, אבל אספרגוס העשוי מיין אסור לירוק אחריו והרק אחריו לוקה במחלה מסיומת.
- ו. אמר רבי ישמעאל בן אלישע ג' דברים סח לי סוריאלי שר הפנים, א. אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש אלא טול את החלוק בעצמך, ב. אל תטול ידיך שחרית ממי שלא נטל ידיו, ג. אל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכספית (- חבורת שדים) וי"א אסתלגנית (- חבורת מלאכי חבלה) מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד.
- ז. אמר רבי יהושע בן לוי ג' דברים סח לי מלאך המות, א. אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש אלא טול את החלוק בעצמך, ב. אל תטול ידיך שחרית ממי שלא נטל ידיו, ג. אל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפנייהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל, ואם פגע אדם בנשים החוזרות יקפוץ ממקומו ד' אמות אם יש שם נהר יעברוהו ואם יש שם דרך אחרת ילך בה ואם יש שם קיר יעמוד מאחוריו, ואם אינו יכול לעשות אחד מהדברים הללו יחזור פניו ויאמר הפסוק "ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך..." ויחזור ויאמר עד שתעבורנה הנשים מלפניו.

ח. י' דברים נאמרו בכוס של ברכה, א. טעון הדחה (- מבפנים), ב. שטיפה (- מבחוץ), ג. חי, ד. מלא, ה. עיטור (רב יהודה - היה מעטרו בתלמידים, רב חסדא - היה מעטרו בכוסות אחרות של יין חי, וישלמלאם כשמגיעים לברכת הארץ), ו. עיטוף (- רב פפא - היה מתעטף בטליתו, רב אסי - היה פורס סודר על ראשו), ז. נוטלו בשתי ידיו (- דכתיב "שאו ידכם קדש וברכו את ה'"), ח. נותנו בימין (הראשונים נסתפקו אם יד שמאל יכול לסייע ליד ימין, וכיון דלא נפשט ספיקם נוהגים לחומר שלא תסייע), ט. מגביהו מן הקרקע טפח (- דכתיב "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא"), י. נותן עיניו בו (- כדי שלא יסיח דעתו ממנו), וי"א אף משגרו במתנה לאנשי ביתו (- כדי שתתברך אשתו בזכות השתיה מכוס של ברכה).

ט. אמר רבי יוחנן אנו אין נוהגים לעשות אלא ד' דברים, א. הדחה, ב. שטיפה, ג. חי, ד. מלא.

י. כל המברך על כוס מלא, לרבי יוחנן - נותנין לו נחלה בלי מצרים דכתיב "ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה", לרבי יוסי בר חנינא - זוכה ונוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב.

דף נא:

יא. עולא הזדמן לביתו של רב נחמן, ולא רצה לשלוח כוס של ברכה לילתא אשת רב נחמן, לפי שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש, דכתיב "וברך פרי בטנך".

יב. אין מסיחין על כוס של ברכה, היינו מעת שנוטל המברך את הכוס עד סיום הברכה.

יג. אין מברכין על כוס של פורענות, היינו על כוס זוגי כיון שעלול להינזק ע"י שדים.

יד. האוכל ומהלך צריך להפסיק ולעמוד כשהוא מברך. והאוכל מעומד צריך לברך מיושב. המיסב ואוכל יושב ומברך. להלכה: בכולם יושב ומברך.



פרק שמיני - אלו דברים

א. משנה: בית שמאי ובית הלל נחלקו בכמה דברים הנוהגות בסעודה:

א. לב"ש - מברך על קדושת היום ואח"כ מברך על היין, לב"ה - מברך על היין ואחר כך מברך על היום.

ב. לב"ש - נוטלין לידיים ואח"כ מוזגין הכוס, לב"ה - מוזגין הכוס ואח"כ נוטלין לידיים.

ג. לב"ש - מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן כדי שיוכל לקנח בה ידיו באמצע הסעודה, לב"ה - מניח המפה על הכסת ולא על השולחן.

ד. לב"ש - מכבדין הבית ואח"כ מברכים ברהמ"ז, לב"ה - קודם מברכים ברהמ"ז ואח"כ מכבדין הבית.

ה. לב"ש - נר ומזון בשמים והבדלה, לב"ה - נר ובשמים מזון והבדלה.

ו. לב"ש - מברכים על הנר במוצ"ש שברא מאור האש, לב"ה - בורא מאורי האש.

ז. מי שאכל ושכח לברך ברהמ"ז לב"ש - יחזור למקומו ויברך, לב"ה - יברך במקום שנזכר, ויוכל לברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו.

ציונים
מסכת ברכות
לתורה

- ח. אם הובא להם יין אחר המזון לפני ברהמ"ז ואין שם אלא אותו כוס לב"ש - מברך על היין ואח"כ מברך על המזון, לב"ה - מברך על המזון ואחר כך מברך על היין כדי שיברך ברהמ"ז על כוס של ברכה.
- ב. אין מברכין על הנר או בשמים של נכרים או של מתים או של עבודה זרה.
- ג. השומע ברכה מישראל אפילו לא שמע אלא סוף הברכה עונה אמן, אבל בברכת כותי אינו עונה עד שישמע את כל הברכה.
- ד. אין מברכין על הנר עד שיהנו לאורו.
- ה. **גמרא:** המחלוקת הראשונה: לב"ש - מברך על קדושת היום ואח"כ מברך על היין, א. לפי שהיום גורם ליין שיבא, ב. לפי שכבר קידש היום והיין אינו בא אלא בסעודה. לב"ה - מברך על היין ואחר כך מברך על היום, א. לפי שהיין גורם לקדושה שתאמר, ב. דברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר קודם. והלכה: כב"ה, אפילו שיצא בת קול שהלכה כדבריו, א. דהברייתא נאמרה קודם שיצא הבת קול, ב. דהברייתא סוברת כרבי יהושע שאמר דאין משגיחין בבית קול.

דף נב

- א. בית שמאי סוברים דברכת היום עדיף רק להכנסת שבת, כדי להקדים לקבל שבת, אבל בהוצאת שבת כל כמה שמאחרים אותה עדיף. וע"כ לב"ש הנכנס לביתו במוצ"ש מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה, ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו.
- ב. נחלקו תנאים בדעת בית שמאי אם ברהמ"ז טעונה כוס או לא, והברייתא סובר דלב"ש צריך כוס, ואירי שטועם מעט מן היין ע"י ידו דאז אינו פוגם היין כיון דמברך על הכוס צריך שיטעום ואירי כשיש יותר מרביעית דאל"כ מיעט אותה מן השיעור הראוי.
- ג. המחלוקת השניה: לב"ש - נוטלין לידיים ואח"כ מוזגין הכוס, לפי שאם מוזגין את הכוס תחלה גזרינן שיטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידיו ויחזרו ויטמאו את הכוס וידיים שניות הם שעושים שלישי לטומאה בחולין ע"י משקין. לב"ה - מוזגין הכוס ואח"כ נוטלין לידיים, א. שאם נוטלין לידיים תחלה גזרינן שיטמאו משקין שבידיים מחמת הכוס בכלי שנטמאו אחוריו במשקין, דתוכו ואוגנו ואזנו וידיו טהורים וגבו טמא. ונחלקו לבית שמאי אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין גזרה משום ניצוצות, וע"כ ליכא למיגזר כב"ה שיטמאו המשקים שבידיים בכוס, לבית הלל מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקים וניצוצות לא שכיחי, וע"כ יש לחשוש שיטמאו משקין שבידיים מחמת הכוס. ב. דתיכף לנטילת ידיים סעודה.

דף נב

- ד. המחלוקת השלישית: לב"ש - מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן כדי שיוכל לקנח בה ידיו באמצע הסעודה, שאם יניחנה על הכסת גזרינן שיטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידיים (ואין הכסת מטמא את המפה לפי שאין כלי מטמא כלי, וכן הכסת לא יטמא את האדם עצמו, לפי שאין כלי מטמא אדם), לב"ה - מניח המפה על הכסת ולא על השולחן, א. עסקינן בשולחן שהוא שני לטומאה ואם יניחנה על השלחן גזרינן שיטמאו משקים שבמפה מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין ואין שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקין. ונחלקו לבית שמאי אסור להשתמש בשולחן שני גזירה משום אוכלי תרומה שיטמאו תרומתם, לבית

הלל מותר להשתמש בשולחן שני לפי שאוכלי תרומה זריזים הם ויזהרו מליטמא תרומתם, ב. דאין חיוב נטילת ידים לחולין מה"ת וע"כ מוטב שיטמאו ידים דאין לה שורש מה"ת ולא יטמאו אוכלים שיש לה שורש מה"ת.

ה. המחלוקת הרביעית: **לב"ש** - מכבדין הבית ואח"כ מברכים ברהמ"ז, שאם נוטלים לידיים תחלה נמצא שמפסיד את האוכלים לפי שהמים ניתזים על המאכלים והם נמאסים, **לב"ה** - קודם מברכים ברהמ"ז ואח"כ מכבדין הבית, לפי שאם השמש ת"ח הוא נוטל הפירורים שיש בהם כזית לפני ברהמ"ז ומניח רק פירורים שאינם כזית ואין איסור לאבדם. ונחלקו לבית שמאי מותר להשתמש בשמש עם הארץ, לבית הלל אסור להשתמש בשמש עם הארץ. **להלכה: לרבי יוסי בר חנינא** - בכל הפרק הלכה כבית הלל חוץ ממחלוקת זו שמוותר להשתמש בשמש עם הארץ, **רבי אושעיא** - שנה כאן במשנתנו את דברי ב"ש וב"ה להיפך וא"כ גם כאן הלכה כב"ה.

ו. המחלוקת החמישית: **לב"ש** - נר ומזון בשמים והבדלה, **לב"ה** - נר ובשמים מזון והבדלה. משנתנו הוא נוסחת רבי מאיר שנחלקו כך ב"ש וב"ה, אבל לרבי יהודה נחלקו ב"ש וב"ה על המאור ועל הבשמים, **לב"ש** - מברכים קודם על המאור ואח"כ על הבשמים, **ולב"ה** - מברכים קודם על הבשמים ואח"כ על המאור, ונהגו העם כבית הלל אליבא רבי יהודה, שמברכים קודם על הבשמים.

ז. המחלוקת השישית: **לב"ש** - מברכים על הנר שברא מאור האש, **לב"ה** - בורא מאורי האש, **לרבא** - 'ברא' לכו"ע משמע לשון עבר וע"כ ראוי לומר כן, ונחלקו אם 'בורא' משמע על העתיד (ב"ש) וע"כ אין ראוי לומר כן או שג"כ משמע על העבר (ב"ה), **לרב יוסף** - 'ברא' או 'בורא' משמע לשעבר וע"כ ראוי לומר כן, ונחלקו על 'מאור' או 'מאורי' דלב"ש יש להזכיר מאור לשון יחיד דהיה סוג אחד של אש, ולב"ה יש להזכיר מאורי שון רבים דיש סוגים רבים של אור (-) שלהבת אדומה, לבנה, ירקרקת).

ח. אין מברכים על נר ובשמים של נכרים: נר לפי שלא שבת ממלאכת איסור, ובשמים איירי שבא ממסיבת עכו"ם שסתם מסבת עכו"ם הוא לעבודה זרה (וסיפא במשנתנו שלמדנו דאין מריחים מבשמים של ע"ז הוא פירוש על הרישא).

דף נג.

א. אור ששבת ממלאכת איסור מברכין עליו, אבל אם לא שבת ממלאכת היתר מברכים עליו, וע"כ מברכים על נר של יולדת וחולה, אבל נר שלא שבת ממלאכת איסור אין מברכין עליו.

ב. נכרי שהדליק נר מנר ישראל וישראל שהדליק נר מנר של נכרי מברכין עליו, לפי שמתווספת לה אש חדשה והוא מברך על התוספת.

ג. נכרי שהדליק מנר של נכרי אין מברכין עליו, דמן הדין היה מותר לפי שמברך על תוספת אש חדשה אבל גזרינן שיבוא לברך על נר שהדליק הנכרי בשבת עצמו.

ד. המהלך חוץ לכרך במוצ"ש וראה אור אם רוב אנשי העיר הם נכרים אינו מברך על אש זו, אבל אם רוב אנשי העיר הם ישראלים או מחצה על מחצה מברך עליו.

ה. היה מהלך חוץ לכרך סמך לשקיעת החמה וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם הוא ישראל מברך עליו (אבל אם הוא גדול בודאי הוא נכרי לפי שישראל לא היה ממנהר לאחוז אבוקה בידו מיד בצאת השבת) ואם הוא נכרי אינו מברך.

ציונים

מסכת ברכות

לתורה

- ו. אור של כבשן, בתחילה אין מברכין עליו לפי שאין האש משמשת להאיר אבל בסוף מברכים עליו לפי שמשתמשים בה גם לאורה.
- ז. אור של תנור וכירים בתחילה אין מברכין עליו לפי שאין האש מיועדת להאיר אלא לבשל אבל בסוף מברכין עליו לפי שמשתמשים לאורו.
- ח. אור של בית הכנסת ובית המדרש, **לת"א** - אם יש שם אדם חשוב שהאור נעשית לכבודו אין מברכין עליו אבל אם אין שם אדם חשוב מברכין עליו, **לת"ב** - אפילו כשיש שם אדם חשוב מברכין עליו חוץ אם יש שם שמש בביהכ"ס שהאור נעשית בשביל השמש דאז אין מברכין עליו, **לת"ג** - אפילו כשיש שם שמש מברכין עליו חוץ כשאין הירח מאיר שאז נעשית האור לכבוד האדם חשוב דאז אין מברכים עליו.
- ט. היו יושבין בביהמ"ד במוצ"ש והביאו אור לפניהם, **לב"ש** - כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני בטול בית המדרש שלא יצטרכו להפסיק מלימודם, **לב"ה** - אחד מברך לכולן דכתיב "ברב עם הדרת מלך".
- י. כסברת ב"ש מצינו במקום אחר, דבני הבית של בית רבן גמליאל לא היו אומרים 'מרפא' לאדם המתעטש בביהמ"ד מפני בטול בית המדרש.
- יא. אין מברכין על נר ובשמים של מתים: נר משום דעשוי לכבודו של המת ולא להאיר, ובשמים עשוי להעביר הריח הרע של המת ולא להריח.
- יב. מה שאמרו במשנה שאין מברכים על נר של מת, הוא רק למת חשוב שגם אם היה מת ביום היו מדליקין לכבודו נר שאז הנר עשוי לכבוד ולא להאיר, אבל מת שאינו חשוב שאם היה מת ביום לא היו מדליקין לכבודו נר אז אם מת בלילה במוצ"ש מברכים על הנר כיון שעשוי להאיר.
- יג. בשמים של בית הכסא או שמן מבושם העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכים עליו. אבל הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם כיון שהבשמים מיועדים גם ליהנות מריחם כדי שאנשים יריחו אותם ויקנו ממנו (אבל אם ישב שם כל היום אינו מברך אלא פעם אחד).
- יד. היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח, אם רוב אנשי העיר הם נכרים אינו מברך, אבל אם רוב אנשי העיר הם ישראלים, **לת"ק** - מברך, **לרבי יוסי** - אינו מברך לפי שמיעוט בנות ישראל מקטרות להעביר רוחות רעות ומיעוט עושים כן לבשם הבגדים א"כ רוב הבשמים אינו מיועד ליהנות מריחם.
- טו. המהלך ער"ש בטבריא או מוצ"ש בצפורי והריח ריח אינו מברך דחזקתו שאינו עשוי אלא לבשם הבגדים (בטבריא היו מבשמים הבגדים בער"ש ובצפורי היו מבשמים במוצ"ש).
- טז. המהלך בשוק של עבודה זרה והריח הבשמים ברצון הרי זה חוטא לפני שנהנה מע"ז.

דף נג:

- יז. אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו: **לרב ורב אשי** - אי"צ שהמברכים יהנו ממש מאורו אלא אפשר לברך אפילו בריחוק מקום, אם העומדים קרוב לנר יכולים להשתמש לאורו, אבל אם ראה שלהבת שהולך ונכבה שאפילו העומדים בקרוב, אינם יכולים להשתמש לאורו אינו מברך, **לרבא** - צריכים שהמברכים יהנו ממש מאורו. וצריך לעמוד קרוב, **לעולא**: כדי שיכיר בין איסר לפונדיון, **לחזקיה**: כדי שיכיר בין משקולת של טבריא לשל ציפורי.

ציונים מסכת ברכות לתורה עא

יח. וכן אין מברך על נר טמונה בחיקו או בפנס, או נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת (כגון שהנר עומד בקרן זווית מאחורי בנין ונהנה מהאור), עד שיראה שלהבת וישתמש לאורה.

יט. מברכים על גחלים לוחשות, דהיינו שאילו מכניס לתוכן קיסם הוא יידלק מאליו. אבל אין מברכים על גחלים אוממות.

כ. אוממות כותבים בעי"ן ולא באל"ף, דכתיב "ארזים לא עממהו בגן אלהים.

כא. אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצות.

כב. מי שאכל ושכח לברך ברהמ"ז, לב"ש - יחזור למקומו ויברך, לב"ה - יברך במקום שנזכר: המחלוקת הוא רק בשכח אבל במזיד לדברי הכל יחזור למקומו ויברך (ולא תאמר שהמחלוקת גם במזיד ומש"כ במשנה שכח להודיע כוחו של ב"ש שאפילו בשכח חייב לחזור).

כג. אמרו ב"ה לב"ש, לדבריהם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא בירך יחזור לראש הבירה ויברך, א"ל ב"ש לב"ה לדבריהם מי ששכח ארנקי בראש הבירה האם לא יעלה ויטלנה, ואם לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן.

כד. היו ב' תלמידים, א' החמיר כב"ש אפילו בשכח וחזר למקום שאכל, ומצא שם ארנק מלא מטבעות זהב. וא' הקיל כב"ה אפילו במזיד, ואכלו ארי. וכן היה עם רבה בר בר חנה שהלך עם שיירה ושכח לברך ברהמ"ז, ולא רצה לומר להם ששכח לברך דאז יאמרו לו שיברך כאן, אלא א"ל ששכח יונה של זהב (דכנסת ישראל נמשלה ליונה דכתיב "כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ", מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות) וחזר למקום שאכל, ומצא שם יונה של זהב.

כה. מברך ברהמ"ז עד שיתעכל המזון שבמעיו: לרבי יוחנן - היינו כל זמן שאינו רעב, לריש לקיש - באכילה מרובה הוא כשיעור הזמן שאדם הולך ד' מילין ובאכילה מועטת הוא כל זמן שהוא צמא מחמת אכילתו.

כו. עונין אמן אחר ישראל המברך אפילו אם לא שמע אלא סוף הברכה: היינו כשלא אכל עמהם ואינו יוצא בהברכה, דאם אכל עמהם צריך לשמוע כל הברכה.

כז. נחלקו תנאים אם המברך ברכה עדיף או העונה אמן, י"א - שהמברך עדיף לפי שממהרין לתת שכר למברך יותר מן העונה אמן, וכך סבר רב ורב הונא שהיו אומרים לבניהם חטוף וברוך, וי"א - שהעונה אמן עדיף דגדול העונה אמן יותר מן המברך, וראיה לכך דבעת מלחמה חיילים הפשוטים מעוררים את האויב במלחמה והגיבורים יורדין אח"כ ומנצחים כן העונה עדיף מהמברך.

כח. אחר הכל עונים אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל שהם מברכים אבל בעת שהם מברכים בקריאת ההפטרה מברכים כיון שהם מתכוונים לברך.

כט. שמן שהיו רגלים לסוך אחר מים אחרונים כדי לנקות הידיים, לרבי זילאי - אסור לזמן ולברך לפני שיביאוהו, לרבי זיואי - אינו מעכב, לרבי אחא - שמן טוב מעכב, לרבי זוהמאי - כשם שמזוהם פסול לעבודה בביהמ"ק כך ידים מזוהמות פסולות לברכה, וסיים רב נחמן בר יצחק שהוא מכיר ברייתא שכתוב שמעכב הברכה, דכתיב "והתקדשתם" - אלו מים ראשונים, "והייתם קדשים" - אלו מים אחרונים, "כי קדוש" - זה שמן, "אני ה' אלקיכם" - זו ברכה.



פרק תשיעי - הרואה

דף נד.

- א. משנה: הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, מברך: 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה.'
- ב. הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה, מברך: 'ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו.'
- ג. על הזיקין (- כוכבי שביט), רעידת אדמה, רעמים, רוחות וברקים, מברך: 'ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם.'
- ד. הרואה הרים, גבעות, ימים, נהרות ומדברות, מברך: 'ברוך עושה בראשית.'
- ה. הרואה לפרקים את הים הגדול, מברך לרבי יהודה: 'ברוך שעשה את הים הגדול.'
- ו. על הגשמים, וכן השומע בשורות טובות (אע"פ שעלול לגרום לרעה), מברך: 'ברוך הטוב והמטיב.'
- ז. השומע בשורות רעות (אע"פ שתבוא ממנו טובה), מברך: 'ברוך דיין האמת.'
- ח. הבונה בית חדש או קנה כלים חדשים, מברך: 'ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.'
- ט. הצועק על דבר שכבר אירע (כגון, שאשתו מעוברת ואומר יה"ר שתלד זכר, או שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, ואומר יה"ר שלא תהא הצרה מתוך ביתי) הרי זו תפלת שוא.
- י. הנכנס לכרך שסכנה אורבת לו בו, **לת"ק** - מתפלל שתי תפלות, אחת בכניסתו ואחת ביציאתו, **לבן עזאי** - מתפלל ארבע תפלות, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו. בין בכניסתו ובין ביציאתו נותן הודאה על שעבר ומתפלל על העתיד.
- יא. חייב אדם לברך על הרעה באותו אופן שמברך על הטובה, דכתיב "ואהבת את ה' אלקיך, בכל לבבך - בב' יצריך יצר טוב ויצר הרע, ובכל נפשך - אפילו כשהוא נוטל את נפשך, ובכל מאדך - א. בכל ממונך, ב. בכל מדה ומדה אפילו שהוא רעה הוי מודה לה'.
- יב. לא ינהג בקלות ראש כנגד שער המזרח, שמכוון כנגד בית קדשי הקדשים.
- יג. לא יכנס להר הבית במקלו, במנעלו, בחגורת מעותיו ובאבק שעל רגליו. ולא יעשנו קפנדריא (- קיצור דרך) ואור לרוק שם.
- יד. בביהמ"ק הראשון היה חותמין כל הברכות שברכו 'בא"י אלקי ישראל "עד העולם"...' משקלקלו הצדוקים ואמרו שיש רק עזה"ז, התקינו שיהיו חותמין "מן העולם ועד העולם". ועוד התקינו משקלקלו הצדוקים, שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם ה', דכתיב "עת לעשות לה' הפרו תורתך.
- טו. גמרא: מברכים על נס שנעשו לישראל, דכתיב "ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגו'".
- טז. על נס שנעשה לרוב ישראל, חייב כ"א לברך אפילו אם לא היה שם בשעת הנס. על נס של יחיד, רק מי שניצול חייב לברך.

דף נ"ד:

אלו הן המקומות שנעשה נסים לישראל, א. מעברות הים סוף (דכתיב "ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה"). ב. מעברות הירדן (דכתיב "ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן

עג **לתורה** **מסכת ברכות** **ציונים**

וכל ישראל עברים בחרבה" (ג. מעברות נחלי ארנון (דכתיב "על כן יאמר בספר מלחמת ה' את והב בסופה", כשנדבקו ההרים יחד ונהרגו אמוריים, וב' מצורעים בשם 'את' ו'הב' ראו דם יוצא מבין ההרים וסיפרו זאת לבני ישראל). ד. אבני אלגביש במורד בית חורון (דכתיב "ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות", היינו שירדו אבני ברד בימי יהושע על ה' מלכי האמורי). ה. אבן שעוג מלך הבשן רצה לזרוק על ישראל (כך מקובל מפי מסורת, גדולה של מחנה ישראל היה ג' פרסאות ועקר הר בגודל ג' פרסאות כדי לזרוק על בני ישראל להורגם, והביא הקב"ה נמלים שניקבו בו חור ונפל ההר סביב צווארו וכשרצה לשולפו התארכו שיניו ומשכו לב' צדדים ולא היה כול לשולפו, ובא משה רבינו שהיה גבוה י' אמות עם גרזן בידו גבוה י' אמות וקפץ בגובה י' אמות והכהו בקרסוליה והרגו). ו. אבן שישב עליה משה רבינו במלחמת עמלק (דכתיב "וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה"). ז. אשתו של לוט (דכתיב "ותבט אשתו מאחרי ותהי נציב מלח", היינו הרואה את נציב מלח מברך ב' ברכות, א. על הצלת לוט 'ברוך זוכר את הצדיקים' דאפילו בשעת כעסו של זוכר את הצדיקים, ב. על אשתו 'ברוך דיין האמת'). ח. חומת יריחו שנבלעה במקומה (דכתיב: "ותפל החומה תחתיה", בעת מלחמת יהושע עם יריחו, והפסוק קראו נפלה ולא נבלעה משום דעוביה של החומה היתה כגובהה ולא היתה ניכר שגובהו מתמעט).

יז. ארבעה צריכין להודות כשיוצאים מן הסכנה, א. יורדי הים, ב. הולכי מדברות, ג. מי שהיה חולה ונתרפא, ד. מי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא.

יח. ומברך 'ברוך גומל חסדים טובים'. לאבוי - צריך להודות לפני עשרה אנשים דכתיב "וירוממוהו בקהל עם", למר זוטרא - שנים מעשרה צריכים להיות ת"ח דכתיב "ובמושב זקנים יהללוהו", (ואי"צ שכולם יהיו ת"ח דלא כתיב "בקהל זקנים". אבל קשה דאפשר צריכים להיות שני ת"ח בנוסף לעשרה אנשים פשוטים). ואם אחד מברך בשבילו לפני עשרה וענה אמן נחשב כאילו הוא עצמו בירך על הצלתו ופטור מלברך.

יט. ג' אנשים צריכים צריכין שמירה משדים, א. חולה, ב. חתן, ג. כלה. בברייתא איתא אף חיה (- יולדת), י"א אף אבל, וי"א אף תלמידי חכמים בלילה.

כ. ג' דברים המאריך בהן מאריכין ימיו ושנותיו של אדם, א. המאריך בתפלתו (היינו שמרבה ברחמים מתוך בטחון שיתן לו ה' את בקשתו אבל לא מתוך תקוה שבקשתו הגונה וראויה שתיתן), ב. המאריך על שלחנו (שמא יבוא עני ויתן לו מן המאכלים, דבזמן שביהמ"ק קיים היה המזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו), ג. המאריך בבית הכסא (היינו כשמאריך ולא תלוי). כההיא מטרונה שאמרה לרבי יהודה ברבי אילאעי שפניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי ברבית שטורחם מועט ושכרם מרובה והם בריאים וצוהלים, אמר לה תאמינו לי דלדידי שניהן אסורין, אלא שיש כ"ד בית מאסניתי עד הביהמד"ר, שכאשר אני הולך דרך שם אני בודק את עצמי בכלום, שלא אשהה נקבי אפילו מעט.

דף נה.

א. המאריך בתפלתו ומעיין בה (- שמאריך ומצפה שמרוב כוונתו תיעשה בקשתו), סוף בא לידי כאב לב כי בקשתו לא נעשית.

ב. ג' דברים מזכירים עונותיו של אדם, א. העובר תחת קיר נטוי, ב. עיון תפלה, ג. מוסר דין על חבריו לשמים.

ג. י' דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות (- טחורים), א. האוכל עלי קנים, ב. עלי גפנים, ג. לולבי גפנים, ד. מוריגי בהמה, ו. שדרו של דג, ז. דג מליח שאינו מבושל כל צרכו, ח. השותה

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

עד

- שמרי יין, ט. המקנח בסיד ובחרסית, י. המקנח בצרור שקנח בו חברו, וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדאי.
- ד. ג' דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, א. מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, ב. מי שנותנים לו כוס של ברכה לברך ואינו מברך, ג. המנהיג עצמו ברבנות (וע"כ מת יוסף קודם לאחיו).
- ה. על ג' דברים צריכים לבקש עליהם רחמים, א. מלך טוב (- שיהיה לבו טוב לאנשים), ב. שנה טובה (- שתבורך ביבול טוב), ג. חלום טוב (- שיפתר ויתקיים לטוב).
- ו. ג' דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו שיבואו, א. רעב, ב. שובע, ג. פרנס טוב.
- ז. אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור, כמו שמצינו במינוי בצלאל דכתיב "ראו קרא ה' בשם בצלאל", דהקב"ה שאל למשה אם בצלאל הגון עליו, אמר משה רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן, אמר לו הקב"ה אעפ"כ לך אמור לישראל שרוצים למנות בצלאל, הלך ושאל לישראל אם בצלאל הגון עליכם, אמרו לו אם לפני הקב"ה ולפניך הוא הגון לפנינו לא כ"ש.
- ח. בצלאל נקרא על שם חכמתו, דבשעה שאמר לו הקב"ה למשה שיאמר לבצלאל שיעשה משכן ארון וכלים, הלך משה והפך הסדר שיעשה ארון וכלים ומשכן, א"ל בצלאל כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא א"ל הקב"ה עשה משכן ארון וכלים, א"ל משה שמא בצל אל היית ולכן ידעת מה שאמר לי הקב"ה.
- ט. בצלאל היה יודע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ.
- י. אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, דכתיב "יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה" או דכתיב "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה".
- יא. הלואי שיחלום אדם כל חלום ולא חלום של צום שהוא חלום קשה ואינו נפתר לטוב.
- יב. חלום שלא פתרוהו דומה לאגרת שלא קראוה שאינו מורה לא על טוב ולא על רע.
- יג. לא חלום טוב מתקיים כל פרטיו, וטלא חלום רע מתקיים כל פרטיו.
- יד. חלום רע עדיף לאדם מחלום טוב שמביא את האדם לידי תשובה.
- טו. חלום רע מזהיר את האדם שראוי לעונש אבל דאגתו ועצבונו על החלום מבטל כבר החלום שכבר בא על עונשו. וכן חלום טוב ששמחתו על החלום כבר בא על שכרו ובטל החלום. אמר רב יוסף חלום טוב אפילו שאני עיוור ואיני נהנה מעולמי אבל במעט הנאה של השמחה על החלום מבטל החלום שכבר באתי על שכרי.
- טז. חלום רע קשה לגוף ממלקות לפי שאדם דואג ממנו.
- יז. כתיב "הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'", מה ענין בר ותבן אצל חלום אלא כשם שאי אפשר לבר (-תבואה) בלא תבן כך א"א לחלום בלא דברים בטלים.
- יח. חלום אע"פ שמקצתו מתקיים אבל כולו אינו מתקיים, כדמצינו אצל יוסף דכתיב "והנה השמש (אביו יעקב) והירח (אמו רחל) ואחד עשר כוכבים (י"א אחיו)" דבאותה עת כבר מתה אמו.
- יט. לעולם יצפה אדם לחלום טוב שיתקיים עד כ"ב שנה כמצינו ביוסף שחלמו התקיים אחר כ"ב שנה (- בן י"ז שנה היה בעת החלום, בעת שמלך היה ל' שנה, ועוד ז' שנות השבע וב' שנות הרעב).

עיה **לתורה** **מסכת ברכות** **ציונים**

כ. אדם טוב אין מראין לו חלומות רעים, כדכתיב "לא תאנה אליך רעה" היינו שלא יבהילו לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים, "ונגע לא יקרב באהלך" שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך. אבל לאדם טוב אין מראין לאחרים חלום טוב עליו כדי שידאג ולא יחטא וכדי שעצבונו יכפר לו (וכדמצינו אצל דוד שכל שנותיו לא ראו אחרים חלום טוב עליו), אבל לאדם רע אין מראין לאחרים חלום רע עליו (וכדמצינו אצל אחיתופל שכל שנותיו לא ראו אחרים חלום רע עליו).

כא. כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע, לכן מראים לו לאדם טוב חלום טוב אלא שמשתכח בהקיצו שלא ישמח ויבוא לידי שאננות.

כב. הרואה חלום שמדאיג לו ילך לג' שיטיבנו, היינו שיאמר להם 'חלמא טבא חזאי' והם יענו לו 'טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשווייה לטב, שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא'. ולאחר לחש זה יאמרו ג' המטיבים ג' מקראות בענין הפיכת רע לטוב (א. הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, ב. אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון... ג. ולא אבה ה' אלקיך לשמע אל בלעם ויהפך...), וג' מקראות בענין פדייה מצרה (א. פדה בשלום נפשי מקרב לי... ב. ופדויי ה' ישבון... ג. ויאמר העם אל שאול הינותן ימות אשר עשה הישועה) וג' מקראות בענין שלום (א. בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, ב. ורוח לבשה את עמשי... ג. ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום...). [אלו הפסוקים אומרים במוצ"ש ב'ויתן לך", להצלחת השבוע הבא].

כג. חלום שלא פתרוהו הוא כאגרת שלא קראוה, היינו שאינו מורה לא על טוב ולא על רע.

כד. אמירמר מר זוטרא ורב אשי ישבו יחד, אמרו זה לזה שכל אחד מאתנו יאמר דבר חדש שחבריו לא שמעוהו, פתח אחד ואמר, מי שראה חלום ואינו יודע מה ראה יעמוד לפני הכהנים בעת שנושאים כפיהם ויאמר 'רבוננו של עולם אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חברי ובין שחלמתי על אחרים, אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיה מחליו וכמי יריחו על ידי אלישע וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה', והוא מסיים בקשתו יחד עם הכהנים כדי שיענו הציבור אמן גם על בקשתו, ואם סיים קודם שגמרו הכהנים הברכה, יאמר 'אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמן שלום יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום'.

כה. פתח השני ואמר, מי שנכנס לעיר ומתיירא מעין רעה, יאחז אגודל מידו הימנית בידו השמאלית ויאמר 'אנא פלוני בר פלוני מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא', ומנין שאין עין רעה שולט בזרעו של יוסף, א. דכתיב "בן פרת יוסף בן פרת עלי עין..." אל תקרי עלי עין אלא עולי עין, ב. דכתיב "וידגו לרב בקרב הארץ" כמו דגים שבים המים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואם מתיירא שיביט על אחרים בעין רעה יביט על דופן נחירו השמאלי.

כו. פתח השלישי ואמר, מי שחלה ביום הראשון לא יגלה זאת לאחרים כדי שלא יורע מזלו בהחזיקו עצמו חולה, אבל מיום השני ואילך יכול לגלותו לאחרים דבלא"ה הוא כבר חולה. (וכן היה נוהג רבא כשחלה שלא גילה ביום הראשון שחלה וביום השני אמר למשמשו שיצא לחוץ ויכרז 'רבא חלש', ועשה כן כדי שיתרפא דמי שאוהב אותו יתפלל עליו, ומי ששונאו ישמח ועי"כ ג"כ יתרפא דכתיב "בנפל אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפוי").

- כז. כשראה שמואל חלום רע היה קורא הפסוק "וחלמות השוא ידברו" היינו שאין משמעות לחלום, וכשראה חלום טוב היה קורא הפסוק "בחלום אדבר בו".
- כח. רבא הקשה סתירה בין המקראות הנ"ל "בחלום אדבר בו" "וחלמות השוא ידברו", וביאר דהפסוק הראשון הוא ע"י מלאך והוא חלום אמת והפסוק השני הוא ע"י שד שהוא חלום שקר.
- כט. אמר רבי בנאה כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים ופעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם וכל אחד פתר באופן שונה וכולם נתקיימו בי לפי שכל החלומות הולכים אחר הפה דכתיב "זיהי כאשר פתר לנו כן היה", וזה דוקא אם הפותר פותר מעין החלום דכתיב "איש כחלמו פתר".
- ל. כתיב "וירא שר האפים כי טוב פתר" הוא ידע לפי שהראוהו לכל אחד חלומו ופתרון חלומו של חברו.
- לא. השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי"ז נבואה קטנה.
- לב. ג' חלומות מתקיימין, א. חלום של שחרית, ב. חלום שחלם עליו חברו, ג. חלום שנפתר בתוך חלום, וי"א אף חלום שהראוהו לו פעמיים דכתיב "ועל השנות החלום".
- לג. אין מראין לו לאדם בחלומו אלא מהרהורי לבו שהרהור במשך היום דכתיב א. "אנת מלכא רעיונך על משכבך סלקו", ב. "ורעיוני לבבך תנדע". וראיה לזה דאין מראים לו לאדם בחלום לא דקל של זהב ולא פיל שנכנס בנקב של מחט לפי שאדם אינו מהרהר כך במשך היום.

דף נו.

- א. הקיסר של רומי שאל לרבי יהושע ברבי חנניא שיאמר לו מה יחלום בלילה, א"ל שיראה הפרסיים האויבים שלו משעבדים אותו לעבודת מלכם וכופים אותו לרעות שקצים במטה של זהב, והרהר הקיסר בזה במשך היום ובלילה ראה כן. וכן שבור מלכא שאל לשמואל שיאמר לו מה יחלום בלילה, וא"ל שיראה הרומאים שבים אותו וכופים אותו לטחון גרעיני תמרים ברחיים של זהב, והרהר שבור מלכא בזה במשך היום ובלילה ראה כן.
- ב. בר הדיא היה פותר חלומות ומי שנתן לו שכר על פתרונו היה פותר לו לטובה. אביי ורבא ראו חלום אביי שולם לו שכרו ורבא לא שולם לו, אמרו אביי ורבא לבר הדיא ראינו בחלומנו, א. הפסוק "שורך טבוח לעיניך", לאביי פתר שיצליח בעסקיו ולא יתאוה לאכול כי יהיה שבע בשמחתו, לרבא פתר שיפסיד מעותיו ויהיה מעוצב שלא יערב לו אכילתו, ב. הפסוק "בנים ובנות תוליד", לאביי פתר שבניו ובנותיו ירבו עד שלא ימצא לכולם זוג מבני המשפחה, לרבא פתר שבנותיו ישאו לזרים וידמה בעיניו כאילו הלכו בשבי, ג. הפסוק "בניך ובנותיך נתנים לעם אחר", לאביי פתר שבניו ובנותיו ירבו ותתעורר ויכוח בינו לבין אשתו למי הם ינשאו אם לקרובים שלו או לקרבים שלה ולבסוף היא ינצח שינשאו לקרוביה שהם אצלך כעם אחר, לרבא פתר שאשתו תמות ובניו ובנותיו לידי אשה אחרת ויהיה נדמה בעיניהם כאילו הם נתונים לעם אחר, ד. הפסוק "לך אכל בשמחה לחמך", לאביי פתר שיצליח בעסקיו ויאכל וישתה ויקרא הפסוק הזה על עצמו, לרבא פתר שיפסיד בעסקיו ויטבח בהמה כדי לאכול בשר אבל לא יאכל ולא ישתה מצער וכדי להפיג צערו יקרא הפסוק שיוכל לאכול, ה. הפסוק "זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה", לאביי פתר מראש הפסוק שיפיק שדהו יבול רב, לרבא פתר מסוף הפסוק שלא יאסוף משדהו אלא מעט, ו. הפסוק "זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי יושל", לאביי פתר מראש הפסוק שיהיו לו זיתים הרבה, לרבא פתר

ציונים מסכת ברכות לתורה עז

מסוף הפסוק שלא יהיו לו זיתים ושמן, ז. הפסוק "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך", לאביי פתר שיצא שמו כראש ישיבה ויראת כבודו יפול על הציבור, לרבא פתר ששיגנבו אוצר המלך ויחשוד בו שגנבו וכולם ידונו ממנו ק"ו שאם לרבא הצדיק אירע שנחשד ונכלא על לא עול כ"ש אחרים, וכן היה למחרת שנגנב אוצר המלך וחשדוהו ברבא ותפסו אותו, ח. ראינו חסא על פי החבית, לאביי פתר שעסקיו יכפילו כחסא, לרבא פתר שמר יהיו עסקיו להקונים כחסא, ט. ראינו בשר על פי החבית, לאביי פתר שיערב יינו ויבואו כולם לקנות ממנו בשר ויין, לרבא פתר שיחמיץ יינו ויבואו כולם לקנות בשר לתבל בו ולאכול, י. ראינו חבית תלויה בדקל לאביי פתר שעסקיו ירום כדקל, לרבא פתר שעסקיו ימכרו בזול כתמרים, יא. ראינו רימון צומח על פי החבית, לאביי פתר שעסקיו יהיו יקר כרימון, לרבא פתר שעסקיו יהיו חמצמץ בפי הקונים כעסיס הרימון, יב. ראינו חבית שנפלה לבור, לאביי פתר שעסקיו יהיו מבוקשת, לרבא פתר שעסקיו יתקלקלו ויזרקנו לבור, יג. ראינו חמור צעיר עומד על ראשינו, לאביי פתר שיהיה ראש ישיבה ויעמוד אצלו מתורגמן להשמיע דבריו, לרבא פתר שתיבת 'פטר חמור' שבפרשיות התפילין מחוקות אצלו א"ל רבא שאני בעצמי ראיתי בתפילין שלי שהם כן כתובים א"ל שהוא"ו מ'חמור' מחוק.

בסוף הלך רבא בעצמו לבר הדיא שיפתור לו חלומותיו, א. ראיתי דלת החיצונה של ביתי נפלה, א"ל אשתך שהיא כדלת השומרת על הבית תמות, ב. ראיתי שהשינים הטוחנות והשינים החותכות שלי שנפלו, א"ל בניך ובנותיך מתים, ג. ראיתי ב' יונים פורחות מאיתי, א"ל ב' נשים תגרש, ד. ראיתי ב' ראשי לפתות, א"ל ב' מלקות תקבל ממקל שראשה מעובה כלפת. הלך רבא אותו יום וישב כל היום בבהמד"ר כדי לחסוך ממנו המלקות, ומצא ב' עיוורים ניצים והלך רבא אצלם להפרידם, והם הכו את רבא ב' מלקות, כי הם לא ראו שרבא עומד אצלם וכשהגביהו מקליהם להכותו מכה נוספת, א"ל די לי כי ראיתי רק ב' לפתות.

מכאן ואילך החליט רבא לתת לו שכרו, א. ראיתי שכותל ביתי נפל, א"ל שיהיה לך נכסים בלי גבול, ב. ראיתי שנפלה טירתו של אביי ואני כסיתי באבק מפולתה, א"ל אביי ימות ובני ישיבה ימנוך לראש הישיבה, ג. ראיתי שנפלה טירתו שלי ובאו אנשים וכ"א נטל לבנה, א"ל הוראותיך יפוצו בעולם, ד. ראיתי שנבקע ראשי ומוחי נושר, שמוך יוצא ממלוי הכר שעליו אתה מניח ראשך, ה. הקריא לי בחלומי את הלל המצרי, א"ל ניסים יתרחשו לך ותהלל על ישועתך (ואז הלך בר הדיא עם רבא בספינה, אמר בר הדיא לעצמו למה לי להיות עם איש שיקרה לו נס, אפשר תשבר הספינה ורבא ינצל והוא יטבע, ע"כ גמר בלבו לעלות ליבשה, ובעת שעלה נפל ממנו ספרו, ומצאו רבא וראה שכתוב בו שכל החלומות הולכים אחר הפה. א"ל רבא, רשע על כל הצרות שהבאת עלי אני מוחל לך, חוץ ממייתת אשתי ובני, יה"ד שתימסר למלכות ולא ירחמו עליך. אמר בר הדיא לעצמו שקללת חכם אפילו בחינם היא באה, וכ"ש כאן שקללני רבא בצדק, אקום ואלך בגלות דגלות מתכפרת על עון, וגלה לרומי וישב על פתח אוצר המלך, ושר הממונה שם חלם שנכנס מחט באצבע שלו, א"ל בר הדיא תן לי זוז ואפתור לך, והוא לא רצה ליתן לו ע"כ לא פתר לו, וכן ביום השני חלם שחדרו בב' אצבעות תולעים, ולא נתן לו שכר ע"כ לא פתר לו, ביום השלישי א"ל שחלם שחדרו תולעים בכל ידו, א"ל פשטו תולעים בכל השיראים באוצר המלך, ושמעו כך בבית המלך, והביאו לפניו השר ורצו להורגו על שהתרשל בשמירתו, א"ל מדוע תתלו בי את האשמה, הביאו תחתי את בר הדיא שידע מזה ולא הגיד כלום, והביאו לפניו את בר הדיא וכפתו אותו לב' ארזים, ונחלק בר הדיא לשתיים ומת).

דף נו:

א. עוד בענין פתרונות חלומות לטוב: שאל בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל ראיתי ב' לחיי שנשרו, א"ל ב' גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו. אמר בר קפרא לרבי, א. ראיתי

חוטמי שנשר, א"ל כעסו של הקב"ה נסתלק ממך, ב. ראיתי ב' ידי שנחתכו, א"ל כי תעשר ומלאכתך תיעשה ע"י אחרים, ג. ראיתי ב' רגלי שנקטעו, א"ל על סוס אתה רוכב כנגידים ולא תצטרך ללכת ברגליך, ד. ראיתי שאומרים לי באדר תמות וחודש ניסן לא תראה, א"ל בהדר וכבוד תמות ולא תבוא לידי נסיון. שאל צדוקי לרבי ישמעאל, א. ראיתי שאני משקה שמן לזיתים, א"ל שבעלת את אמוך, ב. ראיתי שקטפתי כוכב בשמים, א"ל גנבת מבן ישראל, ג. ראיתי שבלעתי כוכב, א"ל מכרת את בן ישראל שגנבת, ד. ראיתי שעניי נושקות זו לזו, א"ל בעלת את אחותך, ה. ראיתי שאני נושק לירח, א"ל בעלת אשת איש אחר, ו. ראיתי שאני דורך בצל עץ הדס, א"ל בעלת נערה המאורסה, והוסיף הצדוקי לומר שראיתי הצל מלמעלה ואני מלמטה, א"ל משכבך היתה הפוך, ז. ראיתי ערבים מקיפים סביב מיטתי, א"ל אשתך זנתה עם הרבה אנשים, ח. ראיתי יונים מקיפות סביב מיטתי, א"ל נשים הרבה של אנשים אחרים טמאת, ט. ראיתי שאני אוחז שתי יונות והן מתאמצות לפרוח, א"ל שתי נשאת ושילחתן בלא גט, י. ראיתי שאני קולף ביצים, א"ל הפשטת מיתים מתכריכיהם, א"ל הצדוקי כל האשמות יש בי חוץ מזו א בינתים באה אשה אחת ואמרה לצדוקי זה החלוק שאתה מתכסה בה הוא של איש פלוני אשר מת והפשטתה אותו מבגדיו, יא. ראיתי שאומרים לי 'עזב לך אביך נכסים בקפודקיא', שאל לו רבי ישמעאל האם יש לך נכסים לאביך שם או שהוא נסע שם ומת א"ל לא, א"כ א"ל שצריכים לפתור כנוטריקין 'קפא' כשורא 'דיקא' עשרה היינו קורה עשירית לך ובדוק בקורה העשירית ותמצא שהיא מלאה זוזי וכך הוי.

ב. הרואה באר בחלום **לרבי חנינא** - רואה שלום (דכתיב "ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים"), **לרבי נתן** - מצא תורה (דכתיב "כי מצאי מצא חיים" וכתביב בבאר "באר מים חיים"), **לרבא** - חיים ממש.

ג. ג' דברים אלו בחלום הן מבשרי שלום, א. נהר (דכתיב "הנני נטה אליה כנהר שלום"), ב. צפור (דכתיב "כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות"), ג. קדרה כשאין בתוכו בשר (דכתיב "ה' תשפת שלום לנו. דאם יש בקדירה בשר הוא סימן לפורעניות דכתיב "ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת").

ד. כמה דברים שהרואה אותם בחלום יקדים לומר עליהם פסוק טוב לפי שהם עלולים להשתנות גם לרעה ע"י פסוק שמוזכרים שם לרעה: **הרואה נהר ישכים ויאמר "הנני נטה אליה כנהר שלום"** (קודם שיקדמו הפסוק "כי יבא כנהר צר"). **הרואה צפור ישכים ויאמר "כצפרים עפות כן יגן"** (קודם שיקדמו הפסוק "כצפור נודדת מן קנה"). **הרואה קדרה ישכים ויאמר "ה' תשפת שלום לנו"** (קודם שיקדמו הפסוק "שפת הסיר שפת"). **הרואה ענבים ישכים ויאמר "כענבים במדבר"** (קודם שיקדמו הפסוק "ענבמו ענבי רוש"). **הרואה הר ישכים ויאמר "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר"** (קודם שיקדמו הפסוק "על ההרים אשא בכי ונהי"). **הרואה שופר ישכים ויאמר "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול"** (קודם שיקדמו הפסוק "תקעו שופר בגבעה"). **הרואה כלב ישכים ויאמר "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו"** (קודם שיקדמו הפסוק "והכלבים עזי נפש"). **הרואה ארי ישכים ויאמר "אריה שאג מי לא יירא"** (קודם שיקדמו הפסוק "עלה אריה מסבכו"). **הרואה תגלחת ישכים ויאמר "ויגלח ויחלף שמלתיו"** (קודם שיקדמו הפסוק "אם גלחתי וסר ממני כחי"). **הרואה באר ישכים ויאמר "באר מים חיים"** (קודם שיקדמו הפסוק "כהקיר ביר מימיה"). **הרואה קנה ישכים ויאמר "קנה רצוץ לא ישבור"** (קודם שיקדמו הפסוק "הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ"). **הרואה שור ישכים ויאמר "בכור שורו הדר לו"** (קודם שיקדמו הפסוק "כי יגח שור את איש).

ציונים
מסכת ברכות
לתורה

הרואה עז שנה מתברכת לו. עזים הרבה שנים מתברכות לו (דכתיב "ודי חלב עזים ללחמך").
הרואה הדס מחובר נכסיו מצליחין לו, ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר. הרואה אתרוג הדור הוא לפני קונו (דכתיב "פרי עץ הדר כפת תמרים"). **הרואה לולב אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים. הרואה אווז יצפה לחכמה** (דכתיב "חכמות בחוץ תרנה"). **הבא על אווז יהיה ראש ישיבה, וסיפר רב אשי שהוא בא עליה ועלה לגדולה והיה לראש ישיבה. הרואה תרנגול יצפה לבן זכר. הרואה תרנגולים יצפה לבנים זכרים. הרואה תרנגולת יצפה לגינה נאה וגילה. הרואה ביצים תלויה בקשתו ועדיין לא חתם בשמים, ואם רואה שנשתברו הביצים סימן שנעשית לו בקשתו, וכן הרואה אגוזים או קשואים או כל כלי זכוכית וכן ברואה כל הדברים הנשברים כאלו שאם ראה אותם שלמים בקשתו תלויה ואם ראה שנשתברו סימן שנעשית בקשתו.
הנכנס לכרך נעשו לו חפציו (דכתיב "וינחם אל מחוז חפצם"). **המגלח ראשו סימן יפה לו. המגלח ראשו וזקנו סימן יפה לו ולכל משפחתו. היושב בספינת נהר קטנה שנישאת בגובה הגלים שם טוב יוצא לו. היושב בספינה גדולה שנישאת בגובה הגלים שם טוב יוצא לו ולכל משפחתו. הנפנה ולא קנח עצמו סימן יפה לו** (דכתיב "מהר צעה להפתח"). **העולה לגג עולה לגדולה. היורד מהגג י"א שיוורד מגדולתו, ואביי ורבא אומרים דכיון שעלה עלה. הקורע בגדיו קורעים לו גזר דינו. העומד ערום, בבבל סימן שהוא עומד בלא חטא, בארץ ישראל סימן שהוא ערום בלא מצות. הנתפש לסרדיוט שמירה נעשית לו, ואם נתנוהו בקולר ולא בחבל הוסיפו לו שמירה על שמירתו. הנכנס לאגם נעשה ראש ישיבה. הנכנס ליער נעשה ראש לבני כלה (- החוזר לאחר הדרשה לגדולי התלמידים על דברי הרב ומפרשם בהרחבה), רב פפא ראה בחלומו שנכנס לאגם ונעשה ראש ישיבה, רב הונא בריה דרב יהושע ראה בחולמו שנכנס ליער ונעשה ראש לבני כלה, וי"א ששתיהם נכנסו לאגם אלא רב פפא חלם שהיה לו פעמון בצוארו ע"כ נעשה לראש ישיבה דהפעמון מסמל את קול ר"י המשמיע דבריו לרבים ואילו רב הונא בריה דרב יהושע לא היה לו פעמון ע"כ נעשה ראש לבני כלה, וכן סיפר רב אשי שראיתי בחלומי שנכנסתי באגם והיה לי פעמון בצוארי ונעשיתי לראש ישיבה. המקיז דם עונותיו סדורין לו לימחל. הרואה נחש פרנסתו מזומנת לו, ואם נשכו פרנסתו נכפלה לו, ואם הרגו לנחש י"א אבדה פרנסתו, לרב ששת כ"ש שפרנסתו נכפלה לו (והגמרא מבאר שרב ששת לא סבר כן אלא כיון שראה נחש בחלומו והרגו רצה לפתור חלומו לטוב).****

ב. דברים שאדם אומר בחלום על מה הם מרומזים: העונה יהא שמיה רבא מברך מובטח לו שהוא בן העולם הבא. הקורא קריאת שמע ראוי שתשרה עליו שכנינה אלא שאין דורו זכאי לכך. המניח תפילין יצפה לגדולה (דכתיב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" וע"ז אומר רבי אליעזר הגדול אלו תפילין שבראש). **המתפלל ועדיין לא עקר רגליו סימן יפה לו.**

ג. כל מיני משקין שרואה את עצמו שותה יפין לחלום חוץ מן היין דיש ששותים יין וטוב לו (דכתיב "ויין ישמח לבב אנוש") **ויש ששותין ורע לו** (דכתיב "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש"). אבל ת"ח ששותה יין לעולם טוב לו (דכתיב "לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי").

דף נז:

ד. השכים ונפל פסוק לתוך פיו, הרי זה נבואה קטנה.

ה. ג' מלכים יש שמרמזים לאדם בחלום, א. הרואה דוד יצפה לחסידות, ב. שלמה יצפה לחכמה, ג. אחאב ידאג מן הפורענות.

ו. ד' ספרי נביאים יש שמרמזים לאדם בחלום, א. הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה, ב. יחזקאל יצפה לחכמה, ג. ישעיה יצפה לנחמה, ד. ירמיה ידאג מן הפורענות.

כו. קשואים נקראים כן לפי שהן קשים לגוף כחברות, ודוקא קשואים גדולים אבל קשואים קטנים הם יפים לגוף וכמו שנהגו רבי ואנטונינוס שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.

כז. כתיב "ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך", אל תקרי גוים אלא גיים היינו גדולים שהם אנטונינוס ורבי ונהגו בגדולה ומלכות.

כח. עוד דברים שמראים לאדם בחלום על מה הם מרומזים: **מת בבית סימן שיהיה שלום בבית. אבל ושתה המת בבית סימן יפה לבית. נטל המת נעל או סנדל מן הבית סימן רע לבית** (דמנעל או סנדל מסמל יציאה מהבית עם המת), **אבל אם נטל שאר כלים סימן יפה לבית. כל דבר שנותן המת לאחד מבני הבית בחלום הוא סימן יפה חוץ מעפר** (שמרומז על קבורת המת) או חרדל.

כט. הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים, אומר 'בא"י אמ"ה שעקר עבודת כוכבים מארצנו'. הרואה פסל של מרקוליס, אומר 'ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו'. הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים, אומר 'ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל, והשב לב עובדיהם לעבדך', ובחו"ל לת"ק - לא יאמר 'השב לב עובדיהם לעבדך' מפני שרובה גוים, **לרשב"א** - יאמר מפני שהגויים עתידים להתגייר (דכתיב "אז אהפך אל עמים שפה ברורה").

ל. הרואה בבל הרשעה צריך לברך ה' ברכות, א. כשרואה חורבות בבל אומר 'ברוך שהחריב בבל הרשעה', ב. כשרואה חורבות ביתו של נבוכדנצר אומר 'ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע', ג. כשרואה גוב של אריות שהשליך דניאל לתוכו או כבשן האש שהשליכו בו חנניה מישאל ועזריה אומר 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה', ד. כשרואה מרקוליס אומר 'ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו', ה. כשרואה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר 'ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים' שגזר להשמיד בבל. כשראה רבא חמורים נושאים עפר מבבל לחוץ היה טופח ע"ג ואומר 'רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמרייכו' (- רוצו צדיקים לעשות רצון קונכם), מר בריה דרבינא כאשר היה מגיע לקצה בבל היה נוטל עפר בסודרו ומשליכו לחוץ לקיים הכתוב "וטאטאתיה במטאטא השמד".

דף נח.

א. כאשר נתקללה בבל נתקללו שכניה (דכתיב "ושמתיה למורש קפד ואגמי מים") אבל כאשר נתקללה שומרון נתברכו שכניה (דכתיב "ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם").

ב. הרואה אוכלוסי ישראל אומר 'ברוך חכם הרזים' לפי שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה, בן זומא ראה אוכלוסי ישראל על גב מעלה בהר הבית ואמר 'ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני' (וביאר בן זומא דבריו, כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול, חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש, גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואח"כ מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלה מתוקנים לפני. כל אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי לפי שאני עשיר, ואני משכים ומוצא כל אלו לפני. ועוד היה בן זומא אומר, אורח טוב מהו אומר כמה טרחות טרח בעה"ב בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני כמה גלוסקאות הביא לפני וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי, ועל אורח טוב כתיב "זכר כי תשגיא פעלו אשר שררו אנשים". אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעה"ב, פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו, ועל אורח רע כתיב "לכן יראוהו אנשים").

- ג. כתיב "והאיש בימי שאול זקן בא באנשים" זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסי (- שישים ריבוא) ונכנס באוכלוסי ודרש באוכלוסי.
- ד. אין הברכה על אוכלוסי ישראל נוהגת בבבל.
- ה. אין אוכלוסי פחותה מששים רבוא.
- ו. הרואה אוכלוסי נכרים אומר הפסוק "בושה אמכם מאוד חפרה ילדתכם".
- ז. הרואה חכמי ישראל אומר 'ברוך שחלק מחכמתו ליראיו'. הרואה חכמי אומות העולם אומר 'ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם'.
- ח. הרואה מלכי ישראל אומר 'ברוך שחלק מכבודו ליראיו'. הרואה מלכי אומות העולם אומר 'ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם'.
- ט. לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ואפילו לקראת מלכי אומות העולם שאם יזכה לחיי עוה"ב לראות את מלך המשיח יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם. רב ששת היה סגי נהור הוה וכשהלכו כולם לקבל פני המלך הלך גם הוא עמהם ופגש בצדוקי ששאל למה בא הלא לא יכול לראות, א"ל בוא וראה שאדע יותר ממך מהמתרחש, כשעברה פלוגה הראשונה ממשמר המלך והיה רועשת אמר הצדוקי שהמלך בא א"ל רב ששת הוא לא בא עדיין, וכן כשעברה פלוגה השניה אמר הצדוקי שהמלך בא א"ל רב ששת הוא לא בא עדיין, וכשעברה פלוגה השלישית ועברו בשתיקה אמר רב ששת עתה ודאי בא המלך, שאלו הצדוקי מנין הוא יודע, נענה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ושם כתיב "צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה", וכאשר בא המלך בירך רב ששת, ושאלו הצדוקי למלך שאיך רואה אתה מברך. וסופו של הצדוקי היה, י"א שחבריו ניקרו בו את עיניו, וי"א שרב ששת נתן בו עיניו ונעשה גל של עצמות.
- י. עוד סיפור דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא: רבי שילא הלך אדם שבעל מצרית, הלך האיש והלשין עליו וקראוהו אותו למשפט, כשבא שאלו לו למה הלך ענה לפי שבעל חמורה, שאלו לו האם יש לו עדים בא אליהו בלבוש אדם והעיד, שאלו לו למה לא הרג אותנו, וענה שמיום שחרב ביהמ"ק אין לנו רשות להמית אבל אתם תעשו בו כרצונכם, ותוך שהם עיינו בדינו פתח רבי שילא ואמר 'לך ה' הגדלה והגבורה...' ושאלו לו מה הוא אומר ענה שמברך לה' ששם מלכות בארץ כעין מלכות שמים, אמרו הממונים אם כה יקר בעיניו כבוד המלכות ינתנו לו מקל לרדות כאות שרשאי לדון ולהעניש. כאשר יצא מהמשפט שאל לו האיש האם ה' עושה נס להעמיד שקר, א"ל רשע וכי המצרים לא נקראו חמורים כדכתיב "אשר בשר חמורים בשרם", וכשראה שהאיש רוצה לומר להממונים שהוא אמר עליהם שהם חמורים אמר שיש לו דין רודף ואם בא להרגך השכם להרגו והכהו במקל שקיבל מבית המלך והרגו.
- אמר רבי שילא כיון שנעשה לי נס מפסוק זה ע"כ אדרוש אותו - "לך ה' הגדלה" זו מעשה בראשית (דכתיב "עשה גדלות עד אין חקר") "והגבורה" זו יציאת מצרים (דכתיב "וירא ישראל את היד הגדלה") "והתפארת" זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע (דכתיב "וידם השמש וירח עמד") "והנצח" זו מפלתה של רומי לעתיד לבוא (דכתיב "ויז נצחם על בגדי...") "וההוד" זו מלחמת נחלי ארנון (דכתיב "על כן יאמר בספר מלחמת ה' את זה בסופה") "כי כל בשמים ובארץ" זו מלחמת סיסרא (דכתיב "מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם") "לך ה' הממלכה" זו מלחמת עמלק (דכתיב

"כי יד על כס קה" ("והמתנשא" זו מלחמת גוג ומגוג (דכתיב "הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותבל") "לכל לראש" דאפילו מעט הכבוד שמקבל ראש חופרי בורות להשקות שדות הוא גם מכבוד שמים שה' נתן לבריותיו. רבי עקיבא דרש אחרת הפסוק - "לך ה' הגדלה" זו קריעת ים סוף "והגבורה" זו מכת בכורות "והתפארת" זו מתן תורה "והנצח" זו ירושלים "וההוד" זו בית המקדש.

דף נח:

יא. הרואה בתי ישראל בישובן אומר 'ברוך מצייב גבול אלמנה', הרואה בתי ישראל בחורבן אומר 'ברוך דיין האמת' (עולא ורב חסדא הלכו בדרך כשהגיעו לפתח הבית של רב חנא בר חנילאי שחבר השתוחח רב חסדא ונאנח, א"ל עולא מדוע אתה מתאנח לפי שאנחה שוברת חצי גופו של אדם דכתיב "ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים" וי"א ששוברת כל גופו של אדם דכתיב "והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב", נענה רב חסדא איך לא אתאנח דבבית זו היו בו ס' אופים ביום וס' אופים בלילה שאפו לכל נצרך ועוד שלא נטל רב חנא בר חנילאי את ידו מארנקו שאם יבוא עני בן טובים ועד שיפשוט ידו לארנקו יתבייש העני וילך, ועוד שהיה פתוח לביתו ד' שערים לד' רוחות שיכנסו עניים וכל הנכנס רעב יצא שבע, והיו זורקים חיטים ושעורים החוצה בשנת בצורת כדי שלא יתביישו לבוא לבקש, ועכשיו הבית חרוב, ניחמו עולא ואמר דמיום שחבר ביהמ"ק נגזרה גזירה על בתיהם של צדיקים שיחרבו דכתיב "באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדלים וטובים מאין יושב" ועתיד הקב"ה להחזירם לישובם דכתיב "שיר המעלות לדוד הבטחים בה' כהר ציון" כמו שהר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיהם של צדיקים יחזרו לישובם, כשראה עולא שר"ח אינו מתנחם א"ל דיו לעבד רב חנא שיהא כרבו דכל זמן שביהמ"ק חרוב גם ביתו יחרב).

יב. הרואה בתי אומות העולם בישובן אומר "בית גאים יסח ה'", הרואה בתי אומות העולם בחורבן אומר "קל נקמות ה' קל נקמות הופיע".

יג. הרואה קברי ישראל אומר 'ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין'. רב נחמן היהמסיים הברכה 'ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים'.

יד. הרואה את חבירו לאחר ל' יום אומר 'ברוך שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה', והרואה חבירו לאחר י"ב חודש אומר 'ברוך מחיה המתים' (רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הלכו בדרך פגשו רב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה עתה שראינו אותך נברך עליך ב' ברכות 'ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו וברכת 'שהחינו', א"ל גם אני כיון שראיתי אתכם חשובים אתם בעיני כס' רבוא מישראל ולכן אברך ג' ברכות א. 'ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו', ב. ברכת 'שהחינו', ג. 'ברוך חכם הרזים', א"ל האם חכמת כ"כ נתנו בו עיניהם ומת).

טו. אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חדש (דכתיב "נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד").

טז. הרואה בהקנים (- בעלי עור מנומר) שנולדו כך אומר 'ברוך משנה הבריות', אבל בהקנים שנעשו כך אחר לידתם מברך 'ברוך דיין האמת'.

יז. הרואה כושי או גיחור (- אדום ביותר) או לזוקן (- לבן ביותר) או קפח (- כריסו נפוחה ונראית שקומתו מקופחת) או ננס או דרניקוס (- מיובל ביבלות) אומר 'ברוך משנה את הבריות'.

יח. הרואה קטע או סומא או פתויי הראש (- שערו מסובך ומדובק כלבד) או חגר או המוכה שחין אומר 'ברוך דיין אמת'.

יט. הרואה פיל או קוף או קפוף (- שיש לו לסתות ולחיים כאדם) אומר 'ברוך משנה את הבריות'.

כ. הרואה בריות נאות ואילנות טובות אומר 'ברוך שככה לו בעולמו'.

פיה לתורה מסכת ברכות ציונים

כא. על הזיקין אומר ברוך שכוחו וגבורתו מלא עולם: **לשמואל** - היינו כוכב שביט, ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא חוץ מכוכב שביט שאיני מכירו אבל למדנו מפי המסורת שאינו עובר דרך קבוצת הכוכבים 'כסיל' דאילו היה עובר דרך שם היה העולם נחרב (ומה שאנו רואים לפעמים שעובר דרך כסיל, א. זה רק נראה כן אבל באמת אינו עובר, ב. רב אשי ביאר דזה כוכב שנעקר פתאום מצד א' של כסיל וכוכב אחר רואה אותו ונבהל וזע והכוכב שנעלם עם הכוכב השני שזע נראים ככוכב א' שעובר ביעף דרך כסיל), **לרב הונא בריה דרב יהושע** - היינו זיק שמופיע כשנקרע הרקיע בשם וילון (רקיע התחתון מז' רקיעים) ונראה אור רקיע לאורך הקרע, הוא דמקרע, דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא.

כב. סתירת מקראות כתיב "עשה עש כסיל וכימה" היינו שכסיל קודמת לכימה, וכתוב "עשה כימה וכסיל" שכימה קודמת לכסיל, דאלמלא חומה של כסיל לא נתקיים העולם מפני כימה של כימה, ואלמלא כימה של כימה לא נתקיים העולם מפני חומה של כסיל. ולמדנו מפי המסורת דאלמלא היה מונח עוקץ העקרב (היינו קבוצת כימה הדומה לעקרב) בנהר דינור שמחממו מעט היה כל מי שעוקצו עקרב מת, וזה אמר ה' לאיוב "התקשר מעדנות כימה או משכות כסיל תפתח".

כג. כימה הוא קבוצה של כמאה כוכבים, י"א שהם מקובצים בכימה, וי"א שהם מפוזרים.
כד. כתיב "עושה עש..." הוא קבוצת הכוכבים הנקראת יותא, י"א - שהיא זנב מזל טלה, וי"א - שהיא ראש מזל שור, ומסתבר כמ"ד שהיא זנב מזל טלה דכתיב "ועיש על בניה תנחם" מכאן שחסרה ממנה מספר כוכבים ועש הולכת אחר כימה ומבקש ממנה שיחזיר לו בניו דבשעה שהקב"ה ביקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול, וכשביקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה, והם בניה של עש, ואין הקב"ה מחזירם לשם, א. דאין הבור מתמלא מחוליתו, ב. דאין קטיגור נעשה סניגור (שע"י בא המבול), ואין הקב"ה בורא כוכבים חדשים דכתיב "אין כל חדש תחת השמש", אבל עתיד הקב"ה להחזירם לה דכתיב "ועיש על בניה תנחם".

דף נט.

א. על הזועות: זה רעידת אדמה, (רב קטינא הלך בדרך כשהגיע לפתח ביתו של בעל אוב נזדעזעה הארץ, אמר רב קטינא האם יודע בעל האוב ממה באה רעידת אדמה, ענה קטינא קטינא מדוע לא אדע דבשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו וזה רעידת אדמה, אמר רב קטינא בעל האוב הוא שקרן דאם כדבריו היו צריכות להתרחש שתי רעידות אדמה משתי דמעות, אבל באמת הוא כן כבעל האוב ומתרחשות שתי רעידות אדמה בכ"פ אלא שלא הודה לו כדי שלא יטעו העולם אחריו). ורעידת אדמה בא, א. כנ"ל ע"י שמוריד הקב"ה דמעות, ב. לרב קטינא בעצמו אומר שזה בא כשהקב"ה סופק כפיו (דכתיב "וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי"), ג. לרבי נתן ע"י אנחה שמתאנח הקב"ה (דכתיב "והניחותי חמתי במ והנחמתי"), ד. לרבנן כשהקב"ה בועט ברקיע (דכתיב "הידד כדרכים יענה אל כל ישיבי הארץ"), ה. לרב אחא בר יעקב כשהקב"ה דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד (דכתיב "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם הגלי").

ב. ועל הרעמים: זה נגרם, א. לשמואל כשעננים מתככים זה בזה וקול החיכוך הוא הרעם (דכתיב "קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל וגזה ותרעש הארץ"), ב. לרבנן קול המים השפכים מענן א' לחבירו (דכתיב "לקול תתו המון מים בשמים"), ג. לרב אחא בר יעקב ברק חזק הפוגע בענן ומשבר

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

- חתיכות ברד וקול השבירה הוא רעם, ומסתברא כן דהרי אח"כ יורד גשם, ד. לרב איש כשהעננים חלולים והרוח מנשב על פיהם כמו שיש קול כשהרוח מנשב ע"פ חביות.
- ג. ועל הרוחות: דוקא רוח סופה. אין רוח סופה בא בלילה ומה שרואים שיש לפי שהתחילה כבר ביום, ואין רוח סופה נמשכת שעתיים (דכתיב "לא תקום פעמים צרה") ומה שרואים שיש די ש איזה הפסק בינתיים.
- ד. ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם: היינו ברק.
- ה. הרואה ברק שלא הבריק אלא פעם אחת או הרואה ברק לבן או צהוב או הרואה עננים העולים בצד מערב וחוזרים ובאים מכוון דרום או הרואה שני עננים עולים אחד כלפי חבירו יתפלל ויבקש רחמים כי הם קשים לעולם, ודוקא בלילה אבל הרואה כן ביום אין בהם ממש.
- ו. ענני הבוקר שנתקשרו בעננים קלושים אינו סימן שיבואו גשם דכתיב "וחסדכם כענן בקר", אבל אם נתקשרו בעננים עבים ודאי ירד גשם, ואז היו אומרים לחמר המוליך תבואה ממקום למקום שיכפול ויציע שקו תחתיו וילך לישון כי לא ירויח כלום לפי שגשם בא.
- ז. לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב דכתיב "והאלהים עשה שיראו מלפניו".
- ח. הרואה קשת בענן, **לריב"ל** - צריך ליפול על פניו לפי שדומה למראה כבוד ה' דכתיב "כמראה הקשת אשר יהיה בענן... ואראה ואפל על פני", בארץ ישראל - קיללו מי שנופל על פניו דנראה כמשתחוה לקשת, אלא צריך לברך, **לת"ק**: 'ברוך זוכר הברית', **לרבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא**: 'נאמן בבריתו וקיים במאמרו', מכיון שנחלקו יש לברך בשתי הנוסחאות 'ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו'.
- ט. על ההרים ועל הגבעות אומר ברוך עושה מעשה בראשית: **לאביי** - יש לברך על כל הדברים הנמנים במשנתנו ב' ברכות א. 'שכוחו וגבורתו מלא עולם', ב. 'עושה מעשה בראשית', **לרבא** - על דברים הנזכרים בתחילת המשנה כזיקין וברקים יש לברך ב' ברכות אבל על דברים הנזכרים בסוף המשנה כהרים וגבעות יש לברך רק 'עושה מעשה בראשית' לפי שכוחו וגבורתו מלא עולם לא שייך שם.
- י. הרואה רקיע בטהרתה (- בלי עננים) אומר 'ברוך עושה בראשית', וזה קורה, **לאביי** - כשירד גשם בלילה ובבוקר באה רוח צפונית וגלתה את פני השמים, **לרפרם בר פפא** - מיום שחרב ביהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה, דכתיב "אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם".
- דף נט:**
- יא. הרואה חמה בתקופתה (- במקום בו התחילה להקיף את העולם בששת ימי בראשית) היינו לאחר מחזור הגדול של כ"ח שנה בתקופת ניסן ביום ג' בערב, או לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם (- כשהם נמצאים בתחילת גלגל המזלות) ומזלות כסדרן (- כשהם נמצאים באותו מצב שבו נבראו) אומר 'ברוך עושה בראשית'.
- יב. רבי יהודה אומר, הרואה הים הגדול לפרקים מברך ברוך שעשה הים הגדול: לפרקים היינו עד ל' יום.
- יג. הרואה נהר פרת מגשר בבל אומר 'ברוך עושה בראשית', ועכשיו ששינו הפרסיים את הילוכו של הנהר מברכים רק כשרואים אותו, **לרב יצחק** - מבי שבור ולמעלה, **לרב יוסף** - מאיהי דקירא ולמעלה.
- יד. הרואה נהר דגלת (- חדקל) מגשר שביסתנא אומר 'ברוך עושה בראשית'.

- טו. למה נקרא שמו חדקל לפי שמימיו חדין וקלין. למה נקרא שמו פרת לפי שמימיו פרין ורבין.
- טז. בני מחוזא הם חריפים מפני שהם שותים מנהר דגלת, והם אדומים מפני שהם משמשמים בשעות היום, עיניהם נעות ממקום למקום מפני שהם דרים בבתים אפלים.
- יז. על הגשמים אומר ברוך הטוב והמטיב: **לתי' א'** - הרואה שיורד גשם מעט אבל יש בו שיעור כדי שיצא חתן לקראת כלה (- שכאשר נופלת טפה עליהן הטפות שבארץ עולות לקראתה) אומר 'מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו' ורבי יוחנן היה מסיים 'אילו פינו מלא שירה כים... אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... עד שתתחוה ברוך אתה ה' רוב ההודאות והקל ההודאות', אבל הרואה שיורד גשם הרבה אומר 'ברוך הטוב והמטיב'. **לתי' ב'** - הרואה שיורד גשם הרבה אם יש לו שדה אומר 'ברוך הטוב והמטיב' (אבל אינו מברך 'שהחיינו' לפי שכולם נהנים מגשם) וכשאיין לו שדה אומר 'מודים אנחנו לך...'
- יח. הבונה בית חדש וקונה כלים חדשים אומר 'ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה' (אבל אינו מברך 'הטוב והמטיב' כשאיין אחר עמו ששמח, וכשילדה אשתו זכר אומר 'הטוב והמטיב' לפי שגם אשתו שמחה, וכשמת אביו והוא יורשו אומר לפי שישאחים שיורשים עמו, ועל שינויי יין לטובה אומר לפי שגם אחרים נהנים עמו) ואם יש לו שותפות בזה אומר 'ברוך הטוב והמטיב'.
- יט. בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו: **לל"ק: לרב הונא** - דוקא כשאיין לו כלים בירושה כיוצא בהן אבל אם יש לו כלים בירושה כיוצא בהן אי"צ לברך, לרבי יוחנן - אפילו אם יש לו בירושה כלים כיוצא בהן צריך לברך, אבל לכו"ע אם קנה וחזר וקנה אי"צ לברך. **לל"ב: לרב הונא** - דוקא כשלא קנה וחזר וקנה אומר שהחיינו אבל אם קנה וחזר וקנה אי"צ לברך, לרבי יוחנן - אפילו אם קנה וחזר וקנה צריך לברך, אבל לכו"ע אם יש לו כלי כזה בירושה וקנה צריך לברך. בברייתא נחלקו בזה תנאים, הבונה בית חדש ואין לו בית כיוצא בו בירושה או קנה כלים חדשים ואין לו כיוצא בהם, **לר"מ** - צריך לברך אבל אם יש לו כיוצא בהם אי"צ לברך, **לר"י** - בין כך ובין כך צריך לברך. **לל"ק רב הונא כר"מ ורבי יוחנן כר"י**, **לל"ב רב הונא כר"י ורבי יוחנן** יכול לסבור גם כר"י ור"י סובר דגם בקנה וחזר וקנה צריך לברך ומה שנחלקו רק ביש לו וקנה להודיעך כחו דר"מ דאפילו קנה ויש לו אי"צ לברך וכ"ש קנה וחזר וקנה (והברייתא כתב כח דהתירא).
- דף ס.**
- א. מברך דיין האמת על הרעה כעין שמברך על הטובה: היינו כגון ששטף גל את קרקעותיו אע"פ שזה טובה לו לעתיד שמשבחת הקרקע אבל עכשיו רעה לו כיון שהיבול משנה זה נשטף.
- ב. ועל הטובה מעין הרעה מברך הטוב והמטיב: כגון שמצא מציאה בנוכחות אדם נוסף אע"פ שיכולה לצמוח מזה רעה שאם ישמע המלך יקחו אותה ממנו אבל עכשיו הוא טובה.
- ג. היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי"ז תפלת שוא: ומה שמצינו בדינה שנקראה כל לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה י"ב שבטים עתידים לצאת מיעקב ו' יצאו ממני וד' מן השפחות הרי י' ואם זה יהיה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות, מיד נהפכה הולד לבת דכתיב "ותקרא את שמה דינה", א. ששם היה מעשה נסים, ב. דמעשה בלאה היתה בתוך מ' יום ואז הועילה תפילתה (ואפילו שאם האיש מזריע תחלה יולדת נקבה, ואם האשה מזרעת תחלה יולדת זכר אבל שםהזריעו שניהם בבת אחת).
- ד. ג' ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח הזרע, מג' ועד מ' יום יבקש רחמים שיהא זכר, ממ' יום ועד ג' חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל (- שלא תתעבר אשתו בולד נוסף שימחץ

- את צורת ולד הראשון ויהיה דומה לדג בים ששמו סנדל), מג' חדשים ועד ו' חדשים יבקש רחמים שלא יהא נפל, מו' חדשים ועד ט' חדשים יבקש רחמים שיצא בשלום.
- ה. היה בא בדרך ושמע קול צוחה ואומר יה"ר שלא יהא מביתי הרי"ז תפלת שוא: מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי, ועליו הכתוב אומר "משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח בה".
- ו. בכל דרך שתדרש הפסוק "משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטח בה" תהיה לזה אותה משמעות, היינו אם תדרוש מרישיה לסיפיה יהיה "משמועה רעה לא יירא" מה טעם "נכון לבו בטח בה", ואם תדרוש מסיפיה לרישיה יהיה "נכון לבו בטח בה" אז "משמועה רעה לא יירא".
- ז. כתיב "אשרי אדם מפחד תמיד" היינו בדברי תורה שמפחד שלא ישכח מתלמודו, אבל אדם שמפחד סימן שהוא חוטא דכתיב "פחדו בציון חטאים" (וכתלמיד שהלך עם רבי ישמעאל ברבי יוסי שהיה מפחד וא"ל כך).
- ח. יהודה בר נתן הלך אחורי רב המנונא ונאנת, א"ל רב המנונא וכי רצונך להביא עליך יסורים דכתיב "כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי", השיב יהודה הלא כתיב "אשרי אדם מפחד תמיד" ענה רב המנונא היינו בדברי תורה אבל פחד אחר מביא יסורים.
- ט. הנכנס לדרך מתפלל שתיים, לבן עזאי מתפלל ארבע ב' בכניסתו וב' ביציאתו: בכניסתו אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתכניסני לדרך זה לשלום', כשנכנס לדרך אומר 'מודה אני לפניך ה' אלקי שהכנסתני לדרך זה לשלום'. וכשהוא מבקש לצאת אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתוציאני מדרך זה לשלום', כשיצא אומר 'מודה אני לפניך ה' אלקי שהוצאתני מדרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותציעדני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך'. י"א - שמתפללים כך רק בעיר שאין דנים לפני שהורגים אבל אם דנים קודם אי"צ להתפלל, וי"א - אפילו כשדנים לפני שהורגים צריכים להתפלל דשמה לא יזדמן לו אדם שילמד עליו זכות.
- י. הנכנס לבית המרחץ (שיכולה להיות בהם סכנה) אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתצילני מזה וכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי, אביי אומר שלא יתפלל ואם יארע בי... כדי שלא לפתוח פיו של השטן. כשיוצא בשלום מבית המרחץ אומר 'מודה אני לפניך ה' שהצלתני מן האור' (רבי אבהו נכנס למרחץ ונשברה הקרקע מתחתיו וקרה לו נס ונשאר עומד על עמוד והציל בזרועו ק"א אנשים).
- יא. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן דכתיב "כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו" וענה לו הנביא "שמעו דבר ה' קציני סדם".
- יב. הנכנס להקיד דם אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי קל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו' (היינו שלא היה להם לבנ"א לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים אלא שנהגו לעסוק בהם), אביי אומר שלא יסיים כך דכתיב "ורפא ירפא" מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. כשקם לאחר ההקזה אומר 'ברוך רופא חנם'.
- יג. הנכנס לבית הכסא אומר 'התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלקי ישראל, הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם', אביי אומר שלא לומר כך שמא יעזבוהו וילכו אלא יאמר 'שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני המתינו לי המתינו לי עד

שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם'. ביציאתו מבית הכסא אומר 'ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך' וחזתם, לרב - רופא חולים, לשמואל - (הוא חולק על רב לפי שעשה את כל העולם לחולים) 'רופא כל בשר', לרב ששת - 'מפליא לעשות'. וכיון שנחלקו יש לברך בשתי הנוסחאות 'רופא כל בשר ומפליא לעשות'.

יד. הנכנס לישן על מטתו קורא פרשה ראשונה של קרי"ש. ואומר 'ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין, יהי רצון מלפניך ה' אלקי שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחלאים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלמה לפניך והאר עיני פן אישן המות ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו'. כשמתעורר משנתו אומר 'אלקי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי רבון כל העולמים אדון כל הנשמות ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים'.

טו. ט"ו ברכת השחר: א. כששומע קול תרנגול יאמר 'ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה', ב. כשפותח את עיניו יאמר 'ברוך פוקח עורים', ג. כשהוא מתישר על מטתו ויושב יאמר 'ברוך מתיר אסורים', ד. כשמתלבש יאמר 'ברוך מלביש ערומים', ה. כשעומד יאמר 'ברוך זוקף כפופים', ו. כשיורד על הארץ יאמר 'ברוך רוקע הארץ על המים', ז. כשמהלך יאמר 'ברוך המכין מצעדי גבר', ח. כשנועל נעליו יאמר 'ברוך שעשה לי כל צרכי', ט. כשחוגר חגורו יאמר 'ברוך אוזר ישראל בגבורה', י. כשמכסה ראשו יאמר 'ברוך עוטר ישראל בתפארה', יא. כשמתעטף בטליתו יאמר 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית', יב. כשמניח תפילין על זרועו יאמר 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין', יג. כשמניח תפילין בראשו יאמר 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין', יד. כשנוטל ידיו יאמר 'ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים', טו. כשרוחץ את פניו יאמר 'ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי, ויהי רצון מלפניך ה' אלקי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וכוף את יצרי להשתעבד לך ורחקני מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל'.

טז. חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: היינו שצריך לברך עליו בשמחה (לרב אחא משום רבי לוי - דכתיב "חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה" שגם את תתן לי חסד וגם את תתן לי משפט אשירה, לרבי שמואל בר נחמני - דכתיב "בה' אהלל דבר באלקים אהלל דבר" שגם דברים הניתנת בשם אלקים שהוא מדת הדין אהלל דבר, לרבי תנחום - דכתיב "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא" וכתוב גם "צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא", לרבנן דכתיב "ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך").

יז. לעולם יהא אדם רגיל לומר 'כל דעביד רחמנא לטב עביד' (ודוגמא לזו שר"ע הלך פעם בדרך והגיע לעיר אחת ורצה לישון שם בלילה אבל הם לא נתנו לו מקום, ואמר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד הלך ולן בשדה, והיה אתו תרנגול להקיצו משנתו וחמור לרכוב עליו ונר להאיר לו, בא רוח וכיבה הנר ובא חתול ואכל התרנגול ובא אריה ואכל החמור, ועכ"ז אמר ר"ע כל מה דעביד רחמנא לטב עביד. באותו לילה בא גדוד ושבא את העיר, נענה ר"ע וכי לא אמרתם לכם שכל מה שעושה ה' הכל הוא לטובה).

דף סא.

- א. לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה דכתיב "אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלקים כי האלקים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים".
- ב. כתיב "וייצר ה' אלקים את האדם" בשני יודי"ן, **לרב נחמן בר חסדא** - שברא ה' שני יצרים אחד יצר טוב ואחד יצר רע, **לרב נחמן בר יצחק** - לתאר את מלחמת היצר שיש לאדם דאוי לי מיוצרי (- אם אלך אחר יצרי הרע) ואוי לי מיצרי (- המיגע אותי בהרהורים ובמחשבות רעות), וי"א - כנגד שני פרצופין שברא ה' באדם הראשון ואח"כ הפריד אותם ועשה ממנו חוה דכתיב "אחור וקדם צרתני".
- ג. כתיב "ויבן ה' אלקים את הצלע", נחלקו רב ושמואל, **א' אומר** - דהיינו פרצוף וצד של האיש היה הולך בראש דאסור לילך אחורי האשה (ומה שכתוב "ויבן את הצלע", א. לפי שקלעה ה' שצורה לחוה והביאה לאדם, ב. שבנאה כמין אוצר שקצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל הולד). **וא' אומר** - היינו זנב שהיה לו לאדם (ומה שכתוב "אחור וקדם צרתני" היינו אחור למעשה בראשית שנברא לאחורונה וקדם לפורענות בפורעניות של המבול בימי נח דאדם נמחה לפני הבהמה דכתיב "וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה. ומה שכתוב "וייצר" בשני יודי"ן דאוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי. ומה שכתוב "זכר ונקבה בראם" דבתחילה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד דכתיב "כי בצלם אלהים עשה את האדם". ומה שכתוב "ויסגר בשר תחתנה" היינו שסגר את מקום החתך).
- ד. כתיב "ויביאה אל האדם" מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון, ומכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו לומר שאינו לפי כבודו.
- ה. לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו, אם נזדמנה לו על הגשר ילך מן הצד, וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב.
- ו. המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם (דכתיב "יד ליד לא ינקה רע", שלא ינקה מדינה של גיהנם).
- ז. כתיב "וילך מנוח אחרי אשתו", הוא היה עם הארץ שהלך אחרי אשתו, לרב נחמן בר יצחק היינו שהלך אחרי דבריה ואחרי עצתה כמש"כ אצל אלקנה "וילך אלקנה אחרי אשתו" דהיינו אחרי דבריה ואחרי עצתה, וכן לגבי אלישע דכתיב "ויקם וילך אחריה".
- יט. מוטב ללכת אחורי ארי ולא ללכת אחורי אשה. מוטב ללכת אחורי אשה ולא ללכת אחורי עבודה זרה. מוטב ללכת אחורי עבודה זרה ולא ללכת אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין, וכ"ז אם הוא אינו נושא משא או כשאין עוד פתח, וכן כשאינו רוכב על החמור או אם אינו מניח תפילין.
- ח. יצר הרע דומה, לרב - כזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב דכתיב "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח", לשמואל - כחטה דכתיב "לפתח חטאת רובץ" (- חטאת מלשון חטה).
- ט. ב' כליות יש באדם א' יועצתו לטובה וא' יועצתו לרעה, ומסתבר שהכליה המיעצת לו לטובה היא בימינו ואילו המיעצת לרעה בשמאלו (דכתיב "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו").
- י. הכליות יועצות ללב, והלב מבין מה לעשות, והלשון מחתך הדיבור להוציא מפיו, והפה גומר ומוציא הדיבור. הושט מכניס ומוציא כל מיני מאכל, הקנה מוציא קול, הריאה שואבת כל מיני משקין, הכבד כועס, המרה זורקת בו טפה ומרגיעו מכעסו, הטחול שוחק, הקרקבן טוחן האוכל, הקיבה מביאה האדם לידי שינה וגם מעוררו משנתו, ואם נתחלפו שהנעור ישן והישן נעור (- היינו שהשינה באה מן האף והקיבה נעורה) או ששניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת.

ציונים מסכת ברכות לתורה צא

- יא. צדיקים יצר טוב שופטן לבדו דכתיב "ולבי חלל בקרבי". רשעים יצר רע שופטן לבדו דכתיב "נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלקים לנגד עיניו". בינונים זה וזה שופטן דכתיב "כי יעמד לימין אביון להושיע משפטי נפשו", רבא אמר עליו שהוא מן הבינונים, א"ל אביי א"כ לא שביק מר חיי לכל בריה דאין לך צדיק בעולם.
- יב. לא נברא העולם אלא לרשעים גמורים המקבלים כל שכרם בעוה"ז כדי שלא ישאר להם לעוה"ב אלא עונשם (כגון אחאב בן עמרי שהיה עשיר מאוד וקיבל כל שכרו בעוה"ז ואין לו חלק בעוה"ב) או לצדיקים גמורים שמקבלם כל שכרם בעוה"ב ובעוה"ז אין להם כלום (כגון רבי חנינא בן דוסא שלא היה לו בעוה"ז כלום).
- יג. אדם צריך להכיר בעצמו אם הוא צדיק גמור או לא.

דף סא:

יד. כתיב "ואהבת את ה' בכל נפשך ובכל מאדך", בכל נפשך - לאדם שגופו חביב עליו מממונו ואפילו הוא נוטל את נפשך תאהב את ה', ובכל מאדך - לאדם שממונו חביב עליו מגופו (פעם אחת גזרה מלכות הרומי שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר"ע שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, א"ל אין אתה מתירא מהמלכות, א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך ע"ג הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום א"ל מפני מה אתם בורחים א"ל מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, א"ל רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם יחד כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, א"ל אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה, ומה במקום חיותנו במים אנו מתיראין במקום מיתתנו ביבשה על אחת כמה וכמה, אף אנחנו כן עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה "כי הוא חייך וארך ימין" כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה. אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו, א"ל ר"ע לפפוס מי הביאך לכאן, א"ל אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים. בשעה שהוציאו את ר"ע להריגה היה זמן קרי"ש והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. א"ל תלמידיו רבינו עד כאן, א"ל כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה "בכל נפשך" אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, היה ר"ע מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד, יצתה בת קול ואמרה 'אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד'. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו תורה וזו שכרה הכתיב "ממתים ירך ה' ממתים מחלד" ולא מידי בשר ודם, א"ל הקב"ה המשך הפסוק "חלקם בחיים". יצתה בת קול אחרת ואמרה 'אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העולם הבא'.

טו. לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים: היינו רק מן הצופים ולפנים ובתנאי שהוא יכול לראות משם את הר הבית, ובשאינן גדר מפסיק בינו לבין הר הבית, ובזמן שביהמ"ק קיים.

טז. הנפנה, לת"ק - ביהודה: לא יפנה כשפניו למזרח או למערב שהוא כנגד ביהמ"ק וכן לצדדים אסור אלא יפנה לצפון או לדרום, בגליל: לא יפנה אלא למזרח או למערב לפי שלא יפנה לצד ירושלים שבצפוני של ארץ יהודה, ובחו"ל: מותר בכל מקום, לרבי יוסי - בין ביהודה ובין בגליל מותר ליפנות לכל צד שירצה לפי שלא אסרו ליפנות אלא כשרואה הר הבית ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה, לחכמים - אסורים כת"ק אבל מתירים ליפנות בצדדי יהודה וגליל. לרבי יהודה - בזמן שביהמ"ק קיים אסור ליפנות כנגדו, בזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר, לרבי עקיבא - אסור ליפנות אפילו בחו"ל כנגדו.

דף סב:

- א. אמר ר"ע פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים, א. שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ב. שאין מגלים את הגוף עד שיושבים, ג. שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, א"ל בן עזאי עד כאן העזת פנים ברבך א"ל תורה היא וללמוד אני צריך. וכן אמר בן עזאי שפעם אחת נכנסתי אחר ר"ע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים, א. שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ב. שאין מגלים את הגוף עד שיושבים, ג. שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, א"ל רבי יהודה עד כאן העזת פנים ברבך א"ל תורה היא וללמוד אני צריך.
- ב. רב כהנא נכנס תחת מטתו של רב כדי ללמוד הנהגת בתשמיש, שמע שדיבר עמה וצחק ואח"כ שימש, אמר רב כהנא לרב אתה מדבר כאדם שלא בלע תבשיל זה זמן רב (- דנראה כמי שלא שימש מטתו מעולם שהרי הוא נוהג קלות ראש כזו), א"ל רב עד כאן, א"ל תורה היא וללמוד אני צריך.
- ג. אין מקנחין בימין אלא בשמאל, **לרבא** - מפני שהתורה ניתנה בימין (דכתיב "מימינו אש דת למו"), **לרבי אליעזר ורבה בר בר חנה** - מפני שהיא קרובה לפה ומשתמשים ממנו בשעת אכילה, לרבי שמעון בן לקיש - מפני שקושר בה תפילין על זרועו השמאלית, לרבי עקיבא ורב נחמן בר יצחק - מפני שמראה בה טעמי תורה, לרבי יהושע - מפני שכותב בה כתבי קודש.
- ד. הצנוע בבית הכסא נצול מג' דברים, א. מן הנחשים, ב. מן העקרבים, ג. מן המזיקין, וי"א אף חלומותיו מיושבים עליו, דמתוך צניעותו הוא מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים והעקרבים מרגישים בו ואף השדים חסים עליו (בטבריא היה בית הכסא שהיה ע"כ מסוכן שאפילו כשנכנסו בו ב' אנשים ביום היו ניזוקים מהשדים, רבי אמי ורבי אסי נכנסו בו כ"א לבדו ולא היו ניזוקים, כששאלו להם רבנן האינכם פוחדים מן השדים, ענו שקבלנו מרבותינו שהמתנהג בצניעות ושתיקה ינצלו מן השדים ומזיקין, וגם קבלנו שאם יסורים באים על אדם יקבלם בשתיקה ואהבה ויתפלל לה). אומנתו של אבבי גידלה שה (- ולא גדי שנקרא שעיר דגם שד בביה"כ נקרא שעיר) שילך עם אביו לכל מקום ואפילו לביה"כ שיהיו לו שם שמירה. ורבא לפני שנעשה ראש ישיבה היתה אשתו מקשקשת לו בספל של נחושת שנתנה בו אגוז כדי לשומרו, וכשנעשה ראש ישיבה והיה צריך לשמירה יתירה עשתה חלון מאחורי הבית שהיה נפנה והיתה מנחת את ידה על ראשו שלא יהיה לבד.
- ה. **לעולא** - היוצא לאחורי הגדר נפנה מיד ואי"צ להתרחק, והיוצא לבקעה צריך להתרחק כ"כ שאם מתעטש לא ישמע חברו, **לאיסי בר נתן** - היוצא אחורי הגדר יש לו להתרחק כ"כ שאם מתעטש לא ישמע חברו (ומה ששינו אצל שומר בית הבד ששומרו שלא יטמאו וצריך להפנות שיכול לפנות אחורי הגדר ואז נשארו טהורים, ושם משמע שאי"צ להתרחק כלל, לפי שבטהרות הקילו), והיוצא לבקעה צריך להתרחק עד שלא יראה לו חברו, ורב אשי מבאר שיטת איסי שצריך רק להתרחק שלא יראה חברו את פירועו אבל מותר שיראה את הנפנה עצמו (ומה ששינו אצל שומר בית הבד כמה יכול להתרחק ועדיין יהיו טהורים עד שיהא רואה את בית הבד, ושם משמע שאי"צ להתרחק עד שלא יראהו, לפי שבטהרות הקילו. ולפי רב אשי לא קשה).
- ו. כשם שנפרעין מן המתים אם משבחים אותם במה שאין בהם כך נפרעין מן הספדין ומן העונין אחריהן אם מספידים את המתים בדברים שאין בהם (פעם כששמע רב נחמן שמספידים אדם שהיה צנוע באורחותיו, שאל לו ר"נ האם היית אתו בביה"כ לפי שאין קורין צנוע אלא למי שצנוע בביה"כ).
- ז. **לתי' א'** - צנוע הוא מי שנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום שאינו מגלה אלא מה שצריך, **לתי' ב'** - צנוע הוא מי שנפנה בלילה במקום שנפנה ביום היינו שנפנה במקום צנוע.

ציונים מסכת ברכות לתורה צג

ח. אמר רב לעולם ינהיג אדם להיפנות את עצמו שחרית וערבית בעת שחשוך כדי שלא יהא צריך להתרחק (וכן עשו רבא ורב אשי). וכן אמר בן עזאי השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק, ותמשמש כשאתה עומד ורק אח"כ שב, אבל אם אתה ממשמש כשיושב אז אפילו עושין כשפים באספמייא באין עליו, ואם שכח ומשמש יעמוד ויאמר 'לא לי לא לי (- לא תוכלו לי) לא תחים ולא תחתים (- לא כישוף הקרוי תחים ולא כישוף הקרוי תחתים) לא הני ולא מהני (- לא כולו ולא מקצתו) לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (- לא כשפים של מכשפים זכרים ולא של מכשפים נקבות)'.
דף סב:

ט. על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע שלא תצטנן. על כל מושב שב חוץ מן הקורה שלא תיפול.
 י. שינה בעמוד השחר מועילה לגוף כמו אסטמא לברזל. וכן היוצא להיפנות בשחרית מועילה כן לגוף.

יא. בר קפרא היה מוכר דברי חכמה תמורת דינרים, וכך אמר כשאתה רעב אכול מיד שאם תעבור ממך תאות אכילה אין המאכל מועיל, כשאתה צמא שתה מיד, כשאתה צריך להיפנות אל תשהה נקבך, אם תשע קול קרן ברומי שהוא סימן שמבקשים לקנות תאנים אז הבן של המוכר תאנים לא ימתין לאביו עד שישוב לביתו אלא שימכור מיד התאנים.

יב. אביי אמר לרבנן כשאתם הולכים בשבילי העיר מחוזה אל תסתכלו בצדי הדרך שמא יושבות שם נשים להפנות.

יג. פעם נכנס רב ספרא לביה"כ ובא רבי אבא והשמיע קול לידע אם יש אדם, א"ל רב ספרא אפשר להיכנס, לאחר שיצא רב ספרא א"ל רבי אבא בדרך תוכחה אף שלא באת לארץ שעיר שאינם צנועים בביה"כ אתה מתנהג כך, דכמו שלמדנו דביה"כ שהיתה בביהמ"ק בבית המוקד אם מצאו נעול בידוע שיש שם אדם ואם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם, א"כ רואים שאין דרך ארץ לדבר בביה"כ, ורב ספרא סבר שאם לא יכנס רבי אבא מיד הוא מסוכן לפי שעמוד צואה החוזר לתוך הגוף מביא את האדם לידי הדרוקן וסילון של מ"ר החוזר לתוך הגוף מביא את האדם לידי ירקון.

יד. רבי אלעזר נכנס לביה"כ, בא רומאי ודחפו משם ויצא ר"א, בא נחש וקרע מהרומאי את כרכשיה ומת, קרא ר"א עליו הפסוק "ואתן אדם תחתך" אל תקרי אדם אלא אדום.

טו. כתיב אצל דוד המלך שאמר לשאול "ואמר להרגך ותחס עליך", ולא אמר דוד 'ואמרתי...חסתי', לפי שדוד אמר לשאול מה"ת בן הריגה אתה שהרי רודף אתה והבא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך, דכתיב "ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו", וזה היה גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה, וכתיב "להסך" שסך עצמו כסוכה ע"כ חס עליו דוד.

טז. כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם, דכתיב "ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט", וכתיב "והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו".

יז. כתיב "אם ה' הסיתך בי ירח מנחה", אמר הקב"ה לדוד, כיון שקראת לי מסית הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו דכתיב "כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ולא יהיה בהם נגף", מיד כתיב "ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את ישראל" וכתיב "ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל", וכיון שמנה

לא לקח מהם כופר חצי שקל, ומשו"כ באה עליהם מגיפה דכתיב "ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד" היינו לשמואל בשם רבי חנינא - משעת שחיטת התמיד עד שעת זריקתו, לרבי יוחנן - עד חצות ממש.

ת. כתיב שם "ויאמר למלאך המשחית בעם רב", היינו שיטול רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות, באותה שעה מת אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה של סנהדרין.

ט. כתיב "ובהשחית ראה ה' וינחם", לרב - ראה זכויות יעקב אבינו (דכתיב "ויאמר יעקב כאשר ראם"), לשמואל - ראה אפרו של יצחק (דכתיב "אלקים יראה לו השה"), לרבי יצחק נפחא - ראה כסף כפורים (דכתיב "ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל" היינו שהכסף מועיל להזכיר את ה' שיכפר על בני), לרבי יוחנן - ראה זכות ביהמ"ק (דכתיב "בהר ה' יראה", ומסתברא כוותיה דכתיב "אשר יאמר היום בהר ה' יראה" היינו בכל הימים).

כ. לא יכנס אדם להר הבית במקלו... ולא יעשה קפנדריא: היינו קיצור דרך, דקפנדריא הוא נוטריקין אדמקיפנא אדרי איעול בהא.

כא. הנכנס לבית הכנסת ע"מ שלא לעשותו קפנדריא, מותר אח"כ לעשותו קפנדריא. וכן אם היה שביל מעיקרו לפני שנבנה ביהמ"ס מותר לעבור שם, וכן הנכנס להתפלל מותר לעשותו קפנדריא, כמו שמצינו בביהמ"ק שהיו צריכים לעשות קפנדריא, דכתיב "ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים, הבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה".

כב. ריקה אסורה בהר הבית מקל וחומר: כל הרוקק בהר הבית בזה"ז, כאילו רוקק בבת עינו דכתיב "והיו עיני ולבי שם כל הימים".

כג. מותר לירוק בביהמ"ס אבל אסור לעשותו קפנדריא, כמו שאדם מתנהג בביתו שאינו קפיד על ריקה ונעילת הסנדל אבל אדם מקפיד שלא יעשוהו קפנדריא.

כד. לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו, ולא במנעלו שברגלו, ולא במעוץ הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מופשלת לאחוריו, ולא יעשנה קפנדריא: ריקה אסור לת"ק - מק"ז ממנעל כמו מנעל שאין בו דרך בזיון כתיב "של נעליך מעל רגליך", ריקה שהיא דרך בזיון לא כ"ש שאסור, לרבי יוסי בר יהודה - דכתיב "כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק", ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם אסור, ריקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כ"ש.

דף סג.

א. כל חותמי ברכות שבמקדש... ברוך ה"א ישראל מן העולם ועד העולם: והאריכו כ"כ, לפי שאין עונים אמן בביהמ"ק אלא בשכמל"ז ע"כ בדין הוא שגם המברך יאריך בברכתו.

ב. אין עונים אמן בביהמ"ק דכתיב "קומו ברכו את ה' אלקיכם מן העולם עד העולם", וכתוב "ויברכו את שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה", ושמא תאמר שלא יענו בשכמל"ז אלא בסוף כל הברכות, ע"כ כתיב "ומרומם על כל ברכה ותהלה", שעל כל ברכה וברכה תן לו תהלה.

ג. התקינו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם ה': המשנה מביאה כמה פסוקים, דמהפסוק "והנה בועז בא... ויאמר ה' עמכם" אפ"ל שבועז עשה כן מדעתו משום כן מביאה המשנה הפסוק "ה' עמך גבור החיל", ואם תאמר שהמלאך בא בשליחות ה', ע"כ אמר כן משום כן מביאה המשנה הפסוק "אל תבוז כי זקנה אמך" וכתוב "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

ד. בכל דרך שתדרש הפסוק "עת לעשות לה' הפרו תורתך" תהיה לזה אותה משמעות, היינו אם תדרוש מרישיה לסיפיה יהיה "עת לעשות לה'" לענוש הרשעים, מה טעם משום "שהפרו

ציונים

מסכת ברכות

לתורה

צה

תורתך", ואם תדרוש מסיפיה לרישיה יהיה "הפרו תורתך" משום "עת לעשות לה" לעשות סייג וגדר לשמו של ה'.

ה. בשעת המכניסין (- היינו כשאין חכמה הדור מרביצים תורה) פזר את תורתך לתלמידים, בשעת המפזרים (- כשהגדולים מרביצים תורה) כנס, ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר תורתך דכתיב "יש מפזר ונוסף עוד", ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו, כנס תורתך לעצמך ואל תלמוד לאחרים, דכתיב "עת לעשות לה' הפרו תורתך".

ו. דרש בר קפרא, א. זלת קבוץ קנה מינה (- בשעת שנמכרת סחורה בזול תקבץ ותקנה הרבה מפני שסופה להתייקר), ב. באתר דלית גבר תמן הוי גבר (- במקום שאין שם איש להורות בתורה היה איש ותהיה מורה הוראה), ומדבריו משמע שאם באת למקום ששניהם שוין בתורה, וכ"ש כשיש כבר מורה הוראה שאל תהא מוה הוראה, ג. איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה, דכתיב "בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתך", ואפילו לדבר עבירה. ד. לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה היינו תפירת בגדים, ה. לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו, דכתיב "איש רעים להתרועע".

ז. אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו, שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר.

ח. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה, לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ולמה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות, לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו, דכתיב "ואיש את קדשיו לו יהיו", ומיד אחריו כתיב "איש איש כי תשטה אשתו", וכתיב "והביא האיש את אשתו". ולא עוד אלא סוף שהוא עצמו נעשה עני ונצרך למעשר דכתיב "ואיש את קדשיו לו יהיו".

ט. אבל אם נותן מעשרות כהלכתן, סוף מתעשר דכתיב "איש אשר יתן לכהן לו יהיה" לו יהיה ממון הרבה.

י. כל המשתף שם שמים בצערו והיינו שמברך על הרעה, לרב הונא - כופלין לו פרנסתו דכתיב "והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך", לרבי שמואל בר נחמני - פרנסתו מעופפת לו כצפור שתנתן לו ללא שום קושי דכתיב "וכסף תועפות לך".

יא. כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה, דכתיב "התרפית ביום צרה צרה כחכה", ואפילו אם נתרפה ממצוה אחת דכתיב "התרפית" היינו מכל מקום.

יב. כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל שלא כדין, שלחו אחריו ב' ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל, כשראה אותם א"ל למה באתם א"ל ללמוד תורה באנו, הכריז עליהם אנשים הללו הם גדולי הדור ואבותיהם שמשו בביהמ"ק (כאותה ששינו זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל) התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים (אפילו שחכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, כשאסר אין חבירו רשאי להתיר, אבל כאן עשו כן כדי למנוע את בני הגולה מלהמשך אחרי רבי חנינא), הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הם של תהו הם, א"ל כבר בנית את שמנו להחשיבנו כגדולי הדור ואין אתה יכול לסתרו כבר גדרת ואין אתה יכול לפרוץ, א"ל מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירים, א"ל מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, א"ל והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, א"ל הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בא"י, א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י, א"ל הגדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם גדולים ממך

ציונים
מסכת ברכות
לתורה

והם שגרונו אצלך וכן אמרו לנו 'לכו ואמרו לו בשמנו אם הוא שומע לכם ומפסיק לעבר מוטב ואם לאו יהא בנדוי', ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין אתם ויקבלו את דברינו מוטב ואם לאו יעלו להר כעובדי ע"ז ותכפרו באלקי ישראל', מיד געו כל העם בבכיה ואמרו ח"ו יש לנו חלק באלקי ישראל. וכל כך למה דכתיב "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

דף סג:

יג. כשנכנסו רבותינו לחרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש, כתיב "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה", והלא דברים ק"ו, ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא י"ב מיל אמרה תורה, "והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד", ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה על אחת כמה וכמה שנחשבים למבקשי ה'.

יד. כתיב "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים", י"א - היינו שאמר ה' למשה אני ואתה נסביר פנים בהלכה, וי"א - שכך אמר ה' למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו.

טו. כתיב "ושב אל המחנה", אמר ה' למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם מי ישיב את כעס ה' ומשה, אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך ישרת תחתך והיינו דכתיב "ושב אל המחנה". אעפ"כ לא יצא דבר ה' לבטלה דכתיב "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל".

טז. ועוד דרש רבי יהודה בכבוד התורה, כתיב "הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם" וזה היה בסוף מ' שנה ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני (וראה לזו, דאדם קורא קרי"ש שחרית וערבית ואם ערב א' לא קרא קרי"ש דומה עליו כמי שלא קרא קרי"ש מעולם לפי שחביבה על ישראל).

יז. והמשיך ר"י, כתיב "הסכת" עשו כתות ונאמרו ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה דכתיב "חרב אל הבדים ונאלו" חרב על שונאיהם (- בלשון סגי נהור) של ת"ח שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה, ולא עוד אלא שמטפשים דכתיב כאן "ונאלו" וכתוב "אשר נואלנו" שנהגנו בטפשות, ולא עוד אלא שחוטאים, א. דכתיב שם "ואשר חטאנו", ב. דכתיב "נואלו שרי צען".

יח. עוד דרשות על הפסוק "הסכת ושמע ישראל", א. כתתו עצמכם על דברי תורה לפי שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה דכתיב "זאת התורה אדם כי ימות באהל". ב. הס ואחר כך כתת דלעולם ילמוד אדם תורה וישנן הגירסא ואח"כ יהגה להבינה.

יט. כתיב "כי מיץ חלב יוציא חמאה", במי מוצאים חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו היינו שהוא מוכן למסור את נפשו לתורה. וכתוב בהמשך הפסוק "ומיץ אף יוציא דם", דכל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. וכתוב במשך הפסוק "ומיץ אפים יוציא ריב", דכל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות שהם עמוקים מאוד, (וכדאמר רבי ישמעאל הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע).

ציונים מסכת ברכות לתורה צז

- כ. כתיב "אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה" דכל המנבל עצמו על דברי תורה ושואל לרבו כל ספיקותיו סופו להתנשא מפני שיחכים, "ואם זמם" שחסם פיו ולא שאל סופו "יד לפה" שלא ידע להשיב.
- כא. פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניה ודרש, כתיב "ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אוספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל", והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו הועיל חסדו להציל את צאצאיו אחר כמה דורות, המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה שנחשב הדבר כחסד עם בני".
- כב. פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש, כתיב "לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו", והלא דברים ק"ו ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן דכתיב "ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי" חייבים להכיר להם טובה, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה שצריכים להכיר לו טובה.
- כג. פתח רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש, כתיב "ויברך ה' את עבד אדם הגתי בעבור ארון האלקים", והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורביץ לפניו התברך מה' (שאשתו וח' נשי בניו ילדו כל אחת ששה ששה בכרס אחד), המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה שמתברך מה'.

דף סד.

- א. כל הדוחק את השעה שמשתדל להצליח מיד, שעה דוחקתו שהוא נכשל. וכל הנדחה מפני השעה שאינו דוחק מזלו אלא ממתין, השעה נדחת מפניו ומצליח (וראיה מרבה שהיה עוקר הרים ורב יוסף שהיה סיני, והגיעו שעתם לעלות לגדולה ושלחו לשאול בא"י מי קודם סיני או עוקר הרים, השיבו להם שסיני קודם לפי שכולם צריכים למי שקיבץ חיטים היינו שקבץ הרבה שמועות, ואעפ"כ לא רצה רב יוסף לקבל עליו המינוי לפי שחוזים בכוכבים א"ל שיהיה ראש ישיבה רק שנתיים ואח"כ ימות, ע"כ מינוהו רבה לראש ישיבה ושימש כ"ב שנה ומת ואח"כ שימש רב יוסף לראש ישיבה לשנתיים ומצחצה. לא רק שלא הפסיד אלא עוד האריך ימים כ"ב שנה).
- ב. כתיב "יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב" אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק, מכאן לבעל הקורה כשהוא רוצה לטלטה שיכנס בעביה של קורה שהרי היא שלו כן יעקב שטרח בגידולם של בניו י"ב שבטים שיבקש עליהם רחמים.
- ג. כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה דכתיב "ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלקים" ולא אכל לפני אלקים אלא לפני משה וכיון שנהנה מסעודתו נחשב כאילו נהנה מזיו שכינה.
- ד. הנפטר מחברו אל יאמר לו 'לך בשלום' אלא 'לך לשלום', שהרי יתרו שאמר למשה "לך לשלום" עלה והצליח ונעשה רבם של ישראל ודוד שאמר לאבשלום "לך בשלום" הלך ונתלה והרגו יואב.
- ה. הנפטר מן המת אל יאמר לו 'לך לשלום' אלא 'לך בשלום' דכתיב "ואתה תבוא אל אבתיך בשלום".
- ו. היוצא מביהכנ"ס ונכנס לביהמדר"ר ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה דכתיב "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון".

לתורה

מסכת ברכות

ציונים

צח

- ז. תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב דכתיב "ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון".
- ח. פסוקים בשבח תלמידי חכמים: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך", אל תקרי בניך אלא בוניך, כתיב "שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול", וכתיב "יהי שלום בחילך שלוח בארמנותיך, וכתיב "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך", כתיב "למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך", כתיב "ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום".

הדרן עלך מסכת ברכות

